

ISSN 2226-0099

Міністерство освіти і науки України
державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Таврійський науковий вісник

Економічні науки

Випуск 97

Херсон – 2017

*Рекомендовано до друку вченою радою
Херсонського державного аграрного університету
(протокол № 6 від 23.12.2016 року)*

Таврійський науковий вісник: Науковий журнал. Вип. 97 - Херсон: Грінь Д.С., 2015. – 126 с.

Видається за рішенням Науково-координаційної ради Херсонської області Південно-го наукового центру Національної академії аграрних наук України, вченої ради Херсонського державного аграрного університету та Президії Української академії аграрних наук з 1996 року. Зареєстрований у ВАК України в 1997 році “Сільськогосподарські науки”, перереєстрацію пройшов у червні 1999 року (Постанова президії ВАК № 1-05/7), у лютому 2000 року (№ 2-02/2) додатково “Економіка в сільському господарстві”, у червні 2007 року (№ 1-05/6) додатково “Іхтіологія” та у квітні 2010 року “Сільськогосподарські науки” (№ 1-05/3). Свідцтво про державну реєстрацію КВ № 13534-2508 ПР від 10.12.2007 року.

Редакційна колегія:

1. Базалій В.В. - д.с.-г.н., професор (головний редактор);
2. Яремко Ю.І. д. е.н., професор (заст. головного редактора);
3. Федорчук М.І. - д.с.-г.н., професор (заст. головного редактора);
4. Подоков Є.С. - к.е.н., доцент (відповідальний редактор);
5. Ушкаренко В.О. - д.с.-г.н., професор, академік НААНУ;
6. Свтушенко М.Ю. - д.б.н., професор, чл.-кор. НААНУ;
7. Лавриненко Ю.О. - д.с.-г.н., професор, чл.-кор. НААНУ;
8. Пелих В.Г. - д.с.-г.н., професор, чл.-кор.НААНУ;
9. Агеев В.Ю. – д.с.-г.н., професор (Білорусь)
10. Андрусенко І.І. - д.с.-г.н., професор;
11. Арсан О.М. - д.б.н., професор;
12. Бойко М.Ф. - д.б.н., професор;
13. Вовченко Б.О. - д.с.-г.н., професор;
14. Гамаюнова В.В. - д.с.-г.н., професор;
15. Грановська Л.М. - д.е.н., професор;
16. Данілін В.М. - д.е.н., професор;
17. Дебров В.В. - д.с.-г.н., професор;
18. Зубкова О. – д.б.н., професор (Молдова)
19. Кирилов Ю.Є. – д.е.н., доцент;
20. Коковіхін С.В. - д.с.-г.н., професор
21. Кольман Р. – д.с.-г.н. (Польща)
22. Кудряшов В.П. - д.е.н., професор;
23. Лимар А.О. - д.с.-г.н., професор;
24. Мармуль Л.О. - д.е.н., професор;
25. Міхеев Є.К. - д.с.-г.н., професор;
26. Морозов В.В. - к.с.-г.н., професор;
27. Морозов О.В. - д.с.-г.н., професор;
28. Морозов Р.В. - д. е.н., професор;
29. Мохненко А.С. - д.е.н., професор;
30. Наконечний І.В. - д.б.н., професор;
31. Нежлукченко Т.І. - д.с.-г.н., професор;
32. Осадовський З. – д.е.н., професор (Польща)
33. Петшак С. – д.е.н., професор (Польща)
34. Пилипенко Ю.В. - д.с.-г.н., професор;
35. Руснак А.В. – д.е.н., професор
36. Соловійов І.О. - д.е.н., професор;
37. Танклевська Н.С. - д.е.н., професор;
38. Ходосовцев О.Є. - д.б.н., професор;
39. Шерман І.М. - д.с.-г.н., професор.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 502.3

КОММУНИКАЦИОННЫЕ МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ИНВЕСТИЦИЙ В ЭКОСИСТЕМНЫЕ УСЛУГИ

Арестов С.В. - к.э.н., доцент,
Одесский государственный экологический университет

В данной статье проведено исследование, показывающее, что использование проектного метода для внедрения экологических инвестиций предполагает повышение уровня интенсивности взаимодействия его субъектов. Обеспечение подходов к эффективным организационным методам и подходам экологического менеджмента, включающего инвестирование в создание экосистемных услуг. Включение инвестиций в кризисные экологические системы предполагает повышение ответственности за принятие решения и переход от директивно-командного управления ресурсопользованием к рыночным механизмам, подразумевающим наличие инструментов конкуренции, убеждения, спроса и предложения экосистемных услуг.

Ключевые слова: экосистемные услуги, экологические системы, коммуникация, экологическая коммуникация, прямая компенсация, система маркетинговых экологических коммуникаций, экономико-экологическая коммуникация.

Арестов С.В. Комунікаційні механізми підвищення ефективності екологічних інвестицій в екосистемні послуги

У даній статті проведено дослідження, яке показує, що використання проектного методу для впровадження екологічних інвестицій передбачає підвищення рівня інтенсивності взаємодії його суб'єктів. Забезпечення підходів до ефективних організаційних методів і підходів екологічного менеджменту, що включає інвестування у створення екосистемних послуг. Включення інвестицій в кризові екологічні системи передбачає підвищення відповідальності за прийняття рішень і перехід від директивно-командного управління ресурсокористуванням до ринкових механізмів, що передбачають наявність інструментів конкуренції, переконання, попиту і пропозиції екосистемних послуг.

Ключові слова: екосистемні послуги, екологічні системи, комунікація, екологічна комунікація, пряма компенсація, система маркетингових екологічних комунікацій, економіко-екологічна комунікація.

Arrestov S.V. Communication mechanisms to improve the efficiency of environmental investments in ecosystem services

This article conducted a study showing that the use of project method for the introduction of environmental investment involves increasing the intensity level of interaction of its subjects. The provision of effective approaches to organizational methods and approaches in environmental management, including investing in the creation of ecosystem services. The inclusion of investment in the crisis of ecological system assumes increasing responsibility for making decisions and the transition from prescriptive command and control the use of resources to market mechanisms,

which implies the existence of instruments of competition, persuasion, supply and demand of ecosystem services.

Keywords: *ecosystem services, environmental systems, communication, environmental communication, direct compensation, the system of marketing environmental communication and environmental communication.*

Постановка проблеми. Понятие коммуникация является одной из базовых для современной социологической и экономической науки [1].

Коммуникация — (от лат. *communico* — делаю общим, связываю, общаюсь) — смысловой аспект социального взаимодействия. Поскольку всякое индивидуальное действие осуществляется в условиях прямых или косвенных отношений с другими людьми, оно включает (наряду с физическим) коммуникативный аспект. Действия, сознательно ориентированные на смысловое их восприятие другими людьми, иногда называют коммуникативными действиями. Различают процесс коммуникации и составляющие его акты. Основные функции коммуникационного процесса состоят в достижении социальной общности при сохранении индивидуальности каждого ее элемента. В отдельных актах коммуникации реализуются управленческая, информативная и фактическая (связанная с установлением контактов) функции, первая из которых является генетически и структурно исходной. По соотношению этих функций условно выделяются сообщения: побудительные (убеждение, внушение, приказ, просьба); информативные (передача реальных или вымышленных сведений); экспрессивные (возбуждение эмоционального переживания); фактические (установление и поддержание контакта).

Анализ последних исследований и публикаций. В исследование и анализе проблем связанных с коммуникационными механизмами повышения эффективности экологических инвестиций в экосистемные услуги в Украине в сфере природопользования большой вклад внесли украинские ученые Б.В. Буркинский [2,3], Т.П. Галушкина[4], В.Г. Ковальов[2], Н.Г.Ковальова[2], Л.Г. Мельник[5], В.М. Степанов[2], С.К.Харичков[3].

Постановка задачи. Организация коммуникаций является основой экологического управления и маркетинга. Система маркетинговых экологических коммуникаций (СМЕК) не отличается от системы традиционной маркетинговой коммуникации, т.е. системы, которая охватывает любую деятельность предприятия, направленную на информирование, убеждение и напоминание потребителям о своих товарах, стимулировании их сбыта и создание положительного имиджа предприятия в глазах общественности. Основными элементами экоммуникации является реклама, связи с общественностью, стимулирование сбыта и персональная продажа. Каждая составная СМЕК имеет свои особенности, специфические мероприятия и приемы, но все они взаимосвязанные и дополняют одна одну, образуя единый комплекс.

Основными задачами экоммуникаций являются: формирование спроса на экологически чистую продукцию; стимулирование сбыта экологически чистой (зеленой) продукции; информирование потребителей о фирме и ее товарах (услугах); формирование положительного имиджа фирмы, как такой, которая дружелюбно относится к окружающей среде; мотивация потребителей, актуализация их нужд и формирования акта купли продукции, которая отвечает экологическим стандартам; формирование преданности экологичес-

ким знакам и маркам.

Целью статьи является рассмотрение проблем, связанных с коммуникационными механизмами повышения эффективности экологических инвестиций в экосистемные услуги.

Изложение основного материала исследования. В данном исследовании рассматриваются объектная (экосистемные услуги), субъектная и предметная (методы) часть экологических коммуникаций, ориентированных на экологическое инвестирование.

Экономико-экологическая коммуникация может относиться к каждому из указанных типов коммуникации (рис.1). В данном случае она соотносится с функцией управления ресурсами.

Экологическая коммуникация становится актуальной частью экономико-организационных подходов экологического менеджмента.

Поскольку коммуникация осуществляется в физическом пространстве, на нее можно смотреть и как на процесс обмена сигналами низкого уровня энергии (организации), в результате же образуется обмен сигналами высокого уровня энергии (организации). Используя для обмена минимум, получаем максимум. Это оказывается возможным, поскольку каждый такой минимальный сигнал в системе связан с сигналом максимумом. Система их связи получила название кода. Каждая точка плана содержания имеет соответствие на плане выражения. Все это позволяет осуществлять обмен в физическом пространстве по сути не физическими величинами.

Для обеспечения эффективной реализации экологически чистых товаров предприятию необходимо осуществить комплекс мероприятий, которые обеспечивают физическое распределение товаров на рынке, активно влияют на ценовую политику, рекламу, а также сервисное обслуживание товаров перед продажей и после продажи. На этот комплекс маркетинговых коммуникаций отводится значительный объем целенаправленных маркетинговых действий из формирования спроса и стимулирование сбыта как самого предприятия, так и его торговых агентов и других коммерческих посредников.

Адресатами экокommunikационной политики выступают заинтересованные группы. Заинтересованные группы - лицо или группа лиц, которые проявляют интерес к экологическим аспектам деятельности предприятия, или испытали влияние, связанное с подобными аспектами. Западные компании широко используют все возможности для распространения экологической политики: выпускают отдельные буклеты, включают текст в ежегодные отчеты, рекламные проспекты, размещают экологическую информацию на сайтах в сети Интернет. В буклетах представляется экологическая политика с комментариями основных заявлений, описываются новости, которые разрешают фирмам снижать влияние на окружающую среду. Вся эта информация не только аккумулирует в специальном центре компании по работе с общественностью, но и доступная практически каждому работнику фирмы. Рабочие и служащие компании обязаны знать и понимать принятую руководством стратегию, действовать совместно для достижения общей цели. К заинтересованным группам предприятия (организации) принадлежат: предприятия (организации) области, региона; партнеры; промыслу и бизнесу-ассоциации; органы государственной власти, местного самоуправления; государственные природоохранные органы;

общественные и профессиональные организации; население; работники предприятия (организации); потребители; потенциальные инвесторы; кредитные и финансовые организации.

Рисунок 1. Основные характеристики экономико-экологической (ЭЭ) коммуникации.

Важными характеристиками экономико-экологической коммуникации (рис.1) является ее ориентированность на экологические / социальные / экономические приоритеты, спрос или предложение экологических товаров или услуг. Так же Коммуникация может быть иерархической (с приоритетностью прямой связи) и демократической (с приоритетностью обратной связи). Для иерархической схемы важен приказ, для демократической - убеждение. Для иерархической схемы наиболее важна чистота канала связи, поскольку в ней сообщение, если достигнет получателя, всегда будет выполнено. Не так обстоит дело с демократической схемой, теперь получатель имеет право выбора: выполнять или нет поступившее сообщение. Это связано с еще одним отличием: в рамках иерархической коммуникации перед нами цепка "начальник — подчиненный", у подчиненного нет иного выбора кроме послушания. В демократической схеме мы имеем дело со свободным человеком. Страны СНГ, обладая хорошим опытом иерархических коммуникаций, не имеют достаточного опыта работы со свободным человеком, как субъектом рынка. Инноваци-

онные и инерционные коммуникации связаны соответственно с отношением к прошлому/будущему, опыту и новизне и пр. Важными функциями ЭЭ коммуникации также являются адресность, содержание и предмет.

Формирование инновационных методов в экономике природопользования – функция экономико-экологической коммуникации, например развитие систем инвестирования в экосистемные услуги.

Инвестирование в экосистемные услуги.

Второе совещание Рабочей группы по комплексному управлению водными ресурсами рассмотрело концепцию платы за экосистемные услуги в условиях комплексного управления водными ресурсами и предложило проект Правил Европейской Экономической Комиссии (ЕЭК), касающихся платы за экосистемные услуги в контексте комплексного управления водными ресурсами (далее Правила). Основная цель Правил платы за экосистемные услуги в условиях комплексного управления водными ресурсами – обеспечить руководство в вопросах создания и использования механизма платы за экосистемные услуги посредством содействия охране, восстановлению и устойчивому использованию связанных с водой экосистем на всех уровнях – от местного до трансграничного. Некоторые основные определения в отношении Экосистемных услуг даны нами в первом разделе работы.

Для решения ряда экологических проблем, например, связанных с управлением водными ресурсами, могут оказаться полезными существующие экосистемные услуги или мероприятия по повышению их потенциала. Экосистемные услуги, связанные с количеством воды, такие как защита от наводнений и водорегулирование (стоки, инфильтрация, удержание и накопление) можно обеспечить с помощью лесонасаждений, применения сберегающих методов сельскохозяйственной деятельности и восстановления пойменных площадей. Услуги, связанные с качеством воды, такие как снижение загрязнения водных ресурсов, обеспечиваются посредством экстенсивного землепользования (в сельскохозяйственных целях), комплексной борьбы с вредителями сельского хозяйства; введения квот на загрязнение и преобразования или восстановления природного растительного покрова. Другие услуги, связанные с качеством воды, например услуги по очистке воды, можно обеспечить посредством восстановления или создания водно-болотных угодий [6].

Для проведения экономического анализа экосистемных услуг, связанных с водой Правилами рекомендуется: После определения экосистемных услуг, которые могут позволить решить существующие или будущие проблемы, связанные с водопользованием, следующий шаг заключается в количественном определении ценности изменения определенных таким образом экосистемных услуг, то есть во взвешивании совокупных чистых выгод, обусловленных реализацией конкретных сценариев (например, перевод сельскохозяйственных угодий под пастбища или облесение).

Для определения ценности могут быть использованы различные экономико-экологические методы [6], однако неопределенности вокруг результатов оценки могут быть существенными, что предполагает необходимость применения в процессе принятия решения соответствующего подхода, основанного на принципе «предосторожности» (например, установление безопасного минимального стандарта) [6].

Ценность многих экосистемных услуг, связанных с водой, можно зачастую определить только с помощью косвенных методов оценки, поскольку они не являются объектом сбыта на фактических рынках.

Сопоставление чистых выгод, связанных сохранением существующего положения, с чистыми выгодами, связанными с реализацией альтернативных сценариев использования экосистем, обеспечивает основу, которая позволяет принять решение по поводу целесообразности осуществления какого-либо из сценариев. Как правило, такое решение необходимо принимать в том случае, когда изменение чистых выгод, определенных с учетом принципа предосторожности, носит позитивный и достаточно масштабный характер.

Важно определить, кто получит выгоду от изменения экосистемных услуг и кто будет нести издержки, каким образом будут распределяться издержки и выгоды между различными заинтересованными сторонами (стейкхолдерами, бенефициариями), которые пользуются различными экосистемными услугами. Это позволит в то же время решить вопрос финансирования экосистемных проектов и определить необходимость выплаты компенсации тем группам, у которых доступ к природным ресурсам или экосистемным услугам, связанным с водой, будет ограничен.

Подходы рекомендуемые Правилами вполне соотносятся с теориями экологической экономики, экономико-экологической теорией [6], имплементация ее принципов может быть осуществлена на методологической базе разработанной в Украине. Ключевым этапом коммуникации является оценка экосистемных услуг и анализ спроса и формирование организационных рамок инвестирования и продажи экосистемных услуг.

Финансовые механизмы инвестиций в экосистемные услуги включают помимо финансирования реставрации экосистем прямые компенсации, создание инвестиционных фондов, приобретения земли.

Прямая компенсация.

Финансовым механизмом, чаще всего используемым применительно к системам экосистемных услуг (ЭУ), является прямая компенсация продавцам (т. е. поставщикам экосистемных услуг). В большинстве случаев ставка компенсации (или размер стимула) устанавливается и определяется для данной конкретной формы землепользования или практики управления, которая позволяет оказывать искомую экосистемную услугу, в расчете на гектар (например, в дол. США за га). Схема инвестиции в ЭУ может предусматривать различные ставки за разные виды землепользования или практики управления, которые, по оценкам, обеспечивают различный уровень экосистемных услуг. Другим вариантом является схема, предусматривающая компенсацию за ту или иную практику (например, неприменение нитратов, умеренность при покосах или осушении) или за экосистемные индикаторы (например, количество видов флоры и фауны на гектар, обеспечение среды обитания для тех или иных видов).

Инвестиционные фонды или фонды развития.

Другим вариантом является создание в рамках схем инвестирования ЭУ фонда развития или целевого фонда вместо прямой выплаты компенсации продавцам. В таких случаях плата, взимаемая с покупателей, накапливается в целевом фонде, средства которого в свою очередь используются в рамках схем инвестирования для

финансирования практики или мероприятий, направленных на развитие экосистемных услуг. Преимущество этого механизма состоит в том, что: а) средства из системы инвестирования могут быть направлены на финансирование различных видов практики и мероприятий, связанных с экосистемными услугами; и б) механизм обеспечивает гибкость в перенаправлении инвестиций по мере возникновения новых возможностей и потребностей. Недостаток состоит в том, что покупатели, обязавшиеся финансировать целевой фонд, не имеют ясного представления о том, какие услуги и блага они получают взамен. Этот недостаток можно частично нейтрализовать, включив покупателей в число попечителей (или членов совета) целевого фонда, в силу чего они приобретают право принимать решения, касающиеся целевого назначения средств.

Приобретение земли.

Приобретение земли, строго говоря, является обычной рыночной сделкой. Однако эта мера часто используется в схемах инвестирования в качестве дополнительного разового средства развития искомым экосистемных услуг. В таких случаях земля приобретается конкретно с целью развития данной экосистемной услуги. Обычно возвращение земли в режим ограниченного использования или в природное состояние служит развитию таких услуг, как удержание воды и повышение ее качества. Приобретение земли имеет то преимущество, что затраты по сделке ниже тех, которые в противном случае связаны с выплатой прямой компенсации владельцам земли.

Государственная схема инвестирования в экосистемные услуги на местном уровне.

Наглядным примером государственной платежной схемы является программа управления нью-йоркским водоразделом Катскилл. Водоразделы Катскилл и Делавэр являются источником 90% воды, потребляемой городом Нью-Йорком. В связи с ухудшением качества воды в 90-х годах Агентство по охране окружающей среды (АООС) США ввело требование о фильтрации всех поверхностных вод, если не удастся обеспечить снабжение чистой водой естественным образом. Было подсчитано, что строительство фильтровальной станции обойдется в 6-8 млрд. долл. США, а ежегодные затраты на эксплуатацию составят от 300 до 500 млн. долл. США. Вместо строительства фильтровальной станции городские власти решили инвестировать 1,5 млрд. долл. США в течение 10 лет в программу управления водоразделом, возложив эту функцию на некоммерческую организацию "Катскилл уотершед корпорейшн". Суть программы состоит в совершенствовании практики землепользования и лесопользования с целью сокращения масштабов загрязнения воды. Была принята схема ПЭУ, средства на которую были выделены властями города Нью-Йорка, штата Нью-Йорк и федеральным правительством. На данном этапе эта схема финансируется за счет поступлений от налога, взимаемого с потребителей воды в Нью-Йорке.

Выводы. Основными задачами эконокоммуникаций являются: формирование спроса на экологически чистую продукцию; стимулирование сбыта экологически чистой (зеленой) продукции; информирование потребителей о фирме и ее товарах (услугах); формирование положительного имиджа фирмы, как такой, которая дружелюбно относится к окружающей среде; мотивация потребителей, актуализация их нужд и формирования акта купли продукции, кото-

рая отвечает экологическим стандартам; формирование преданности экологическим знакам и маркам.

Для решения ряда экологических проблем, например, связанных с управлением водными ресурсами, могут оказаться полезными существующие экосистемные услуги. Финансовые механизмы инвестиций в экосистемные услуги включают помимо финансирования реставрации экосистем прямые компенсации, создание инвестиционных фондов, приобретение земли. Инвестиций в экосистемные услуги реализуются путем создания государственных схем инвестирования в экосистемные услуги на местном, национальном, субрегиональном уровне, а так же как частные инвестиции в экосистемные услуги. Особенностью механизмов инвестирования в экосистемные услуги является высокий уровень взаимодействия его участников. Эти подходы требуют высокой комплементарности и являются сложными для внедрения в украинских условиях конфликтного ресурсопользования. Для их внедрения важно использовать подходы экономико-экологических коммуникаций, которые следует формировать в Украине как один из элементов гражданского общества.

В настоящее время в научной и производственной практике, бизнес-терминологии все активнее используется категория «сопровождения» по отношению к инвестиционному процессу. Экономико-экологическое сопровождение малого бизнеса предполагает осуществление комплекса регламентированных процедур, направленных на обеспечение экологической безопасности в районе создания (строительства) малого предприятия, оказывающего воздействие на состояние окружающей среды. Предпроектное и проектное экономико-экологическое сопровождение инвестиционной деятельности малого предприятия состоит в разработке набора **экологических и экономических обоснований намечаемой инвестиционной деятельности** на разных стадиях подготовки предпроектной и проектной документации. Рассмотренная в данной работе система экономико-экологического сопровождения инвестиций, включающая элементы оценки воздействия на окружающую среду, методы экологического менеджмента, функционирующие в тесной связи с финансовыми мерами, направлена на повышение эффективности инвестиционного процесса, достижения баланса между инвестиционным развитием, экономией инвестиционных средств и экономико-экологической результативностью инвестиций как коммерческого характера так и непосредственно экологических, направленных на сохранение и восстановление природно-ресурсного потенциала природных территорий, регионов и страны в целом.

Удачная комбинация административных и рыночных механизмов, стимулирования региональных эколого-инвестиционных программ, включение программ социального партнерства может дать комплексный эффект: реально улучшить качество окружающей природной среды и одновременно обеспечить достаточное количество ресурсов для удовлетворения потребностей промышленного коммунального сектора, социально-экономических потребностей украинского народа.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Философия: университетский курс: уч. К 250-летию МГУ им. М.В. Ломоносова / С.А. Лебедев. Рук. Автор. Коллектива Лебедев С.А. — М.: Гранд, 2003 — 528 с.

2. Актуальные проблемы устойчивого развития / Абруджи М.З., Акимов В.А. и др. НТУУ «Киевский политехнический институт»; под общей ред. Недин И.В., Сухин Е.Н., — К.: Общество «Знание» Украины, 2003. — 430 с.
3. Андреева Н.Н. Экологически ориентированные инвестиции: выбор решений и управление: Монография. — Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2006. — 536 с.
4. Андреева Н.Н., Харичков С.К. Экологизированные инвестиции в системе обеспечения ресурсно-экологической безопасности, — Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2000. — 196 с.
5. Мельник Л.Г. Экологическая экономика: Учебник / Леонид Григорьевич Мельник. - Суми : Университетская книга, 2001. - 350 с.
6. Плата за экосистемные услуги в условиях комплексного управления природными ресурсами./ Рабочая группа по комплексному управлению водными ресурсами. Второе совещание. Женева, 26–27 июня 2006 года /Европейская Экономическая комиссия// ЕСЕ/MP.WAT/WG.1/2006/3, 6 June 2006. — 78 с

УДК 631.147 : 502.33

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЧНИХ КЛАСТЕРІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Вдовиченко А.В. – к.с.-г.н.,

директор ДП ДГ «Сквирське» Інституту агроекології і природокористування НААН

У статті запропоновано науково-методичний підхід до формування та розвитку органічних кластерів. Визначені умови формування органічного кластеру в Київській області. Уточнено поняття та запропонована структурно-логічна модель органічного кластеру, як територіального інтеграційного формування, що включає в себе сільськогосподарські виробничі, переробні й збутові організації та їх інфраструктурне забезпечення через консалтинговий, інноваційно-науковий, логістичний, маркетингово-аналітичний, сертифікаційний, рекреаційно-туристичний, еколого-просвітницький сектори.

Ключові слова: органічний кластер, виробництво, органічна продукція, аграрний сектор, інфраструктура, модель розвиток.

Вдовиченко А.В. Особенности формирования органических кластеров в аграрном секторе экономики

В статье предложен научно-методический подход к формированию и развитию органических кластеров. Определены условия формирования органического кластера в Киевской области. Уточнено понятие и предложена структурно-логическая модель органического кластера, как территориального интеграционного формирования, что включает в себя сельскохозяйственные производственные, перерабатывающие и сбытовые организации и их инфраструктурное обеспечение через консалтинговый, инновационно-научный, логистический, маркетингово-аналитический, сертификационный, рекреационно-туристический, эколого-просветительский сектора.

Ключевые слова: органический кластер, производство, органическая продукция, аграрный сектор, инфраструктура, модель, развитие.

Vdovychenko A.V. Features of formation of organic clusters in the agricultural sector of economy

The paper proposes a scientific and methodical approach to the formation and development of organic clusters. The author has identified conditions of formation of an organic cluster in the Kiev region. The author clarified the meaning of the concept and suggested a structural-logical model of the organic cluster as a territorial integration formation that includes agricultural production, processing and marketing organizations and their infrastructure support through the consulting, innovation and research, logistics, marketing and analytical, certification, recreation and tourism, eco-educational sectors.

Keywords: *organic cluster, production, organic products, agricultural sector, infrastructure, model, development.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку землеробства продовольча безпека країни, здоров'я населення та якість його життя багато в чому обумовлені розвитком органічного сільськогосподарського виробництва, що базується на інноваційних розробках в галузі альтернативного землекористування, збереження природних ресурсів, перш за все, земельних. Україна має чудовий потенціал, як з екологічної, так і з економічної точки зору, для збільшення площ під органічним сільським господарством. Родючі ґрунти та великі угіддя створюють сприятливі умови для переходу на органічне виробництво.

Швидке та стає зростання обсягів міжнародної торгівлі органічними продуктами, попит серед місцевого населення на здорові та безпечні харчові продукти і, нарешті, не менш важливою є цінова надбавка за органічне виробництво. Все це надає гарну можливість для України покращити економічний стан населення сільських територій шляхом розвитку органічного сектору в країні. Протягом останніх років потенціал органічної продукції з України викликає зацікавленість зі сторони представників національної та міжнародної торгівлі [1]. У зв'язку з цим стає актуальною розробка питань, пов'язаних з перспективами розвитку сільського господарства, орієнтованого на виробництво органічної продукції та обґрунтуванням механізму трансформації сільськогосподарських товаровиробників на органічні методи господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний науково-практичний досвід розвитку кластерів знайшов своє відображення в працях зарубіжних авторів: Т. Андерссона, А. Маршалла, М. Портера, М. Енрайта та ін. Серед українських вчених доцільно виділити праці І. Бутенко, М. Войнаренко, В. Гейця, О. Михайловської, Т. Сахно, С. Соколенка та інші. Проблеми та організаційні принципи спеціалізації і розміщення сільськогосподарського виробництва, включаючи органічне сільське господарство, формування і функціонування регіональних агропродовольчих ринків в системі національної та регіональних економік досліджували такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як Г. Антонюк, Р. Безус, Н. Берлач, О. Кузьменко, Є. Милованов, О. Михайленко, О. Томашевська, О. Фурдичко, О. Шкуратов, Р. Штейнер та ін.

Загалом, у вітчизняній аграрній науці теоретична база ефективності управління сільським господарством в умовах розвитку виробництва органічної продукції знаходиться в стадії становлення. Слабо розвинені методичні підходи до формування організаційно-економічного механізму переходу господарств на виробництво органічної продукції. Також недостатньо досліджені питання формування та соціально-економічної ефективності функціонування

органічних кластерів на регіональному рівні, що у сучасних умовах є актуальним завданням наукових досліджень.

Постановка завдання. Задекларовані в стратегічних документах держави імперативи підвищення конкурентоспроможності органічного сектора аграрної економіки вимагають сьогодні розробку та впровадження ефективних організаційно-економічних інструментів. Одним з найбільш ефективних елементів підвищення такої ефективності є чинник, пов'язаний з територіальними об'єднаннями виробників, коли перед широким колом конкурентів виступає не окреме підприємство, а інноваційне кластерне об'єднання, яке має можливість скоротити свої трансакційні витрати через коопераційні відносини своїх учасників. Для вирішення зазначених питань необхідно проаналізувати особливості формування органічних кластерів в аграрному секторі вітчизняної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В якості одного з стратегічних напрямів реалізації перетворень в аграрному секторі виступає розвиток сільськогосподарського підприємництва в напрямі екологізації землекористування, виробництва органічної продукції та розвитку вітчизняного ринку органічної (екологічної) продукції [2, с. 14]. На нашу думку, забезпечити поступовий перехід до принципів екологізації в сільському господарстві і підвищити конкурентоспроможність українських сільськогосподарських товаровиробників органічної продукції є можливим при організації в сільськогосподарських регіонах країни локальних аграрно-науково-інноваційних формувань (кластерів), орієнтованих на виробництво, переробку, зберігання та реалізацію органічної продукції в аграрному секторі, до яких пропонуємо застосувати термін “органічний кластер”.

Світова практика застосування кластерних структур доводить, що кластеризація – це, перш за все, запорука становлення розвиненого господарства та конкурентоспроможної економіки. По-друге, кластер – це поєднання кооперації та конкуренції між його учасниками, яке дозволяє їм отримувати синергетичний ефект, що підвищує конкурентоспроможність об'єднання в порівнянні з окремими підприємствами. По-третє, процеси кластеризації базуються на взаємодії між такими трьома групами учасників кластеру як: органи державної влади та місцевого самоврядування, підприємства та науково-освітні установи. Така взаємодія дозволяє підвищити інноваційність виробництва та удосконалити їх роботу [3].

Згідно з визначенням М. Портера, “кластер – це група географічно сусідніх взаємопов'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, що діють в певній сфері і характеризуються спільністю діяльності та взаємодоповнюють один одного” [4]. Войнаренко М.П трактує поняття “кластер” як територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції й економічного зростання регіону [5, с. 30].

Спираючись на загальні трактування, нами визначено органічний кластер як територіальне інтеграційне формування, що включає в себе сільськогосподарські виробничі, переробні й збутові організації та їх інфраструктурне забезпечення через консалтинговий, інноваційно-науковий, логістичний, мар-

кетингово-аналітичний, сертифікаційний, рекреаційно-туристичний, еколого-просвітницький сектори.

В органічних кластерах об'єднуються всі процеси, які мають відношення до планування, виробництва, переробки, реалізації, зберігання та сертифікації органічної продукції в аграрній сфері. Підхід до формування органічних кластерів характеризується такими особливостями, як рівень розвитку інфраструктури, природно-кліматичні особливості, структура земель сільськогосподарського призначення, щільністю населення, транспортна інфраструктура, наявність збуту органічної продукції, туристично-рекреаційний потенціал певної території тощо [6].

На нашу думку, формування органічних кластерів відіграє важливу роль у залученні інвестицій та розвитку економіки аграрного сектора регіону. Їх формування відбувається поступово за таких умов:

- оцінка ємності регіонального ринку та ринку органічної продукції, природно-рекреаційних ресурсів, які є у наявності;
- повинна бути організована координаційна рада майбутнього органічного кластера;
- формування стратегічних цілей, обґрунтування функцій та вимог до органічного кластеру;
- визначення складу організацій-учасників органічного кластера;
- формування організаційної структури, залучення потенційних бізнес-партнерів;
- розроблено бізнес-план розвитку органічного кластера, здійснено оцінку ефективності та окупності реалізації проекту зі створення органічного кластера;
- потрібно залучати інвесторів до реалізації інвестиційного проекту при створенні і функціонуванні органічного кластера;
- здійснити організацію з впровадження проекту органічного кластера [7].

Інновації в поступовому переході до виробництва органічної продукції сільськогосподарського призначення виконують головну функцію органічного кластера. Потрібно залучати органічні кластери в діяльність інноваційних центрів, при регіональних органах влади та всіх наукових і виробничих організаціях області. Окрім цього, доцільно залучати інвестиції для впровадження регіональною владою наукових розробок через систему грантової підтримки інноваційних проектів.

Функціонування органічних кластерів позитивно впливає на рівень економічного, соціального та екологічного розвитку галузі сільського господарства області на основі активізації регіонального ринку як екологічно безпечної, так і традиційної продукції сільськогосподарського призначення; активізації туристично-рекреаційної галузі; формування екологічної інфраструктури території; розвитку інноваційних технологій в аграрній сфері; збалансованого використання земельних ресурсів; підвищення стійкості підприємств сільськогосподарського призначення та інноваційної діяльності.

На сьогодні в Україні функціонує близько 50 кластерів у різних регіонах країни та галузях. До числа регіонів, які на сьогодні зуміли домогтися певних успіхів у формуванні кластерних об'єднань, треба віднести Хмельницьку, Іва-

но-Франківську, Запорізьку, Львівську, Черкаську, Ровенську, Полтавську, Сумську, Тернопільську, Донецьку, Харківську, Херсонську, Одеську й Миколаївську області [8].

Нами було розроблено модель створення та функціонування органічного кластера на прикладі Київської області. Екологічний стан Київської області, його рекреаційно-туристичний, а також земельно-ресурсний потенціал виступили основним критерієм для вибору даної території при розробці проекту органічного кластера. На основі вивчення конкретних соціально-економічних і земельно-ресурсних умов окремих територіальних зон Київської області є можливим створення органічного кластера в межах даного регіону. Згідно офіційної “Стратегії розвитку Київської області на період до 2020 року” за галузевою спрямованістю у Київському регіоні пріоритетними напрямками розвитку кластерів є High-Tech (нові матеріали), будівельний, машинобудування, продовольчий, туризму. Реально діючі кластерні структури Київської області – національний інноваційний кластер “Енергетика сталого розвитку”; національний інноваційний кластер “Технології інноваційного суспільства”, в якому стратегічними напрямками діяльності є нанотехнології, мікроелектроніка, інформаційні технології, телекомунікації; національний інноваційний кластер “Інноваційна культура суспільства”; національний інноваційний кластер “Нові продукти харчування”, сферою діяльності якого є розвиток високотехнологічного сільського господарства та переробної промисловості [3].

Природно-кліматичні особливості Київської області та структура земель сільськогосподарського призначення створюють сприятливі умови для розвитку аграрного виробництва. Окрім цього, місто Київ формує ринки збуту для органічної продукції. Структура економіки області досить диверсифікована. Вона має меншу залежність від зовнішніх ринків, ніж економіка країни. Рельєф області сприятливий для розвитку аграрного виробництва. Також в область є всі сприятливі умови для транспортної інфраструктури. На Київщині переважають чорноземи, на долю яких припадає близько 50% площі орних земель області. Київська область забезпечує всі сфери економіки регіону водними ресурсами. Окрім цього, водний потенціал області стимулює подальший розвиток підприємств рибної та рекреаційно-туристичної галузі [9].

У межах представленої зони є всі необхідні земельно-ресурсні і виробничі передумови для створення органічного кластера. На даній території вже функціонує кілька компаній з виробництва і часткової переробки екологічної сільськогосподарської продукції, зокрема клуб органічного землеробства з центральним офісом у м. Києві, діяльність якого спрямована на популяризацію серед власників присадибних ділянок екологічних технологій оброблення культур на дачних ділянках, поширення спеціальної літератури й технологій, біопрепаратів.

Структурно-логічна модель органічного кластера в Київській області приведено на рис. 1. Розроблена модель органічного кластера включає в себе наступні ключові блоки: виробничий, переробний, збутовий та інфраструктурний, що дозволяє сформувати ефективний ланцюжок «виробництво – переробка – збут органічної сільськогосподарської продукції». Для забезпечення життєдіяльності органічного кластера і розвитку додаткових напрямів його діяльності в рамках інфраструктурного блоку виділені консалтинговий, інновацій-

но-науковий, логістичний, маркетингово-аналітичний, сертифікаційний, рекреаційно-туристичний, еколого-просвітницький сектори.

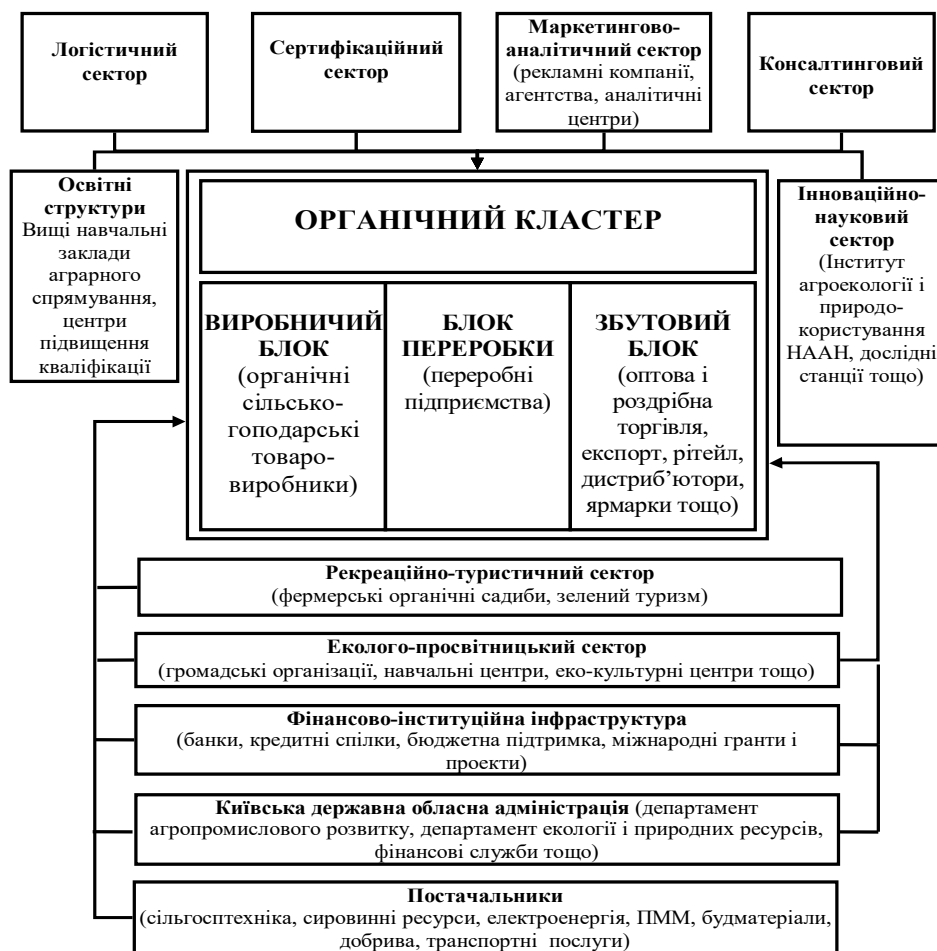

Рисунок 1. Структурно-логічна модель органічного кластера (на прикладі Київської області)

Джерело: сформовано на основі [6].

Київщина характеризується різноманітністю каналів збуту продукції органічного виробництва. На нашу думку, на етапі зародження функціонування органічного кластера, доцільно використовувати схему прямого маркетингу на території органічного кластера Київської області (продажі через роздрібні магазини, пересувні торгові точки сільськогосподарських ринках, виїзні спеціалізовані ярмарки).

Прямі продажі органічної продукції мають багато переваг, а саме: гнучка цінова політика; реалізація продукції здійснюється невеликими обсягами виробництва; ринок збуту органічної продукції налагоджений завдяки обліку

ринкової кон'юнктури [6]. Збільшення обсягів виробництва, налагодження переробки та ринку збуту органічної продукції призводить до дрібного і середнього оптового продажу, а також в подальшому до великих оптових продажів. На основі цього передбачена система державних закупівель органічної продукції. Доцільно також залучати споживчі кооперативи до реалізації органічної продукції сільськогосподарського виробництва.

Проходження навчальної практики в органічному кластері Київщини надасть можливість ознайомитися з основами переробки органічної продукції, інноваціями в екологічному землеробстві, сертифікацією органічної продукції, з ринком збуту органічної продукції, з наданням грошової підтримки підприємства з вироблення органічної продукції. На нашу думку, доцільно проводити для керівників і спеціалістів сільськогосподарських організацій курси підвищення кваліфікації з розвитку аграрного виробництва органічної продукції, а також стажування за кордоном і в Україні.

До організаційних принципів функціонування органічного кластера доцільно віднести форми кооперації або вертикально-інтегрованих формувань, де інтегратором виступає виконавча дирекція або провідне переробне підприємство. Для переходу в Україні частини сільськогосподарських підприємств на принципи і виробництво органічної продукції доцільно врахувати успішний світовий досвід функціонування органічного сільського господарства. Окрім цього, потрібно враховувати впровадження інноваційних розробок в сільському господарстві, реалізація яких в області відбувається через систему органічних кластерів. Все це можливе при дієвому організаційно-економічному механізмі державної підтримки та стимулюванні розвитку сільськогосподарського виробництва органічної продукції. Його доцільно розглядати як важливий складовий елемент структури продовольчого ринку України, який сьогодні динамічно розвивається.

Рівень розвитку використання земельних ресурсів повинен ґрунтуватися на основі інноваційної діяльності в напрямі альтернативного виробництва сільськогосподарського призначення, а також збереженням рекреаційних ресурсів. На сьогодні перспективним напрямом виступає розвиток сільськогосподарського виробництва органічної продукції. Останнім часом людство все більше стурбоване станом навколишнього природного середовища. На сьогодні дуже актуальними є питання щодо методів органічного землеробства. Вони надають підтримку збалансованості природної екосистеми навколишнього середовища та сприяють відновленню родючості ґрунтів [10].

Незважаючи на привабливість ринку органічних продуктів, його становлення в Україні поки йде недостатньо високими темпами. Ця ситуація не дозволяє на сьогоднішній день зайняти стабільну нішу на світовому ринку, а також використовувати потенціал українського ринку органічних продуктів для забезпечення прийнятих Урядом України в 2010 році "Доктрини продовольчої безпеки України" [11] і "Концепції сталого розвитку сільських територій України на період до 2020 року" [12].

Органічне сільське господарство – це замкнений цикл виробництва, де застосовується значна частка ручної праці. Сільськогосподарські товаровиробники органічної продукції практично не залежать від поставок антибіотиків, гормонів росту, хімічних засобів захисту рослин, добрив, що робить їх госпо-

дарства більш стійкими [10]. Стримуючим фактором розвитку ринку органічної продукції можна вважати відсутність відповідної законодавчої бази і системи національної сертифікації органічної продукції. В Україні досі на державному рівні не закріплені поняття “екологічно чистий”, “біологічно чистий”, “органічний”.

Українському виробникові органічної продукції потрібен унікальний сегмент ринку, адресований споживачам, що піклуються про своє здоров’я і екологічну безпеку навколишнього середовища. Споживачами екологічно чистої продукції можуть виступати діти (дитяче та дитяче харчування); люди з ослабленим здоров’ям; хворі, які перебувають на реабілітації; особи, які страждають харчовою алергією; люди, які дотримуються здорового харчування та ін.

Потенційні можливості щодо переходу на виробництво органічної продукції більш високі для малого і середнього бізнесу, оскільки мають на увазі вирощування великої різноманітності культур (для постійної сівозміни), при виробництві багатьох культур потрібна ручна праця, а в масштабах великої компанії реалізувати таку схему роботи більш проблематично. Крім того, інноваційні прийоми і методи, які присутні в органічному сільському господарстві, помітно швидше і простіше впроваджуються в невеликих компаніях, тому що вони легше адаптуються до нововведень. Якщо ці господарства будуть мати відповідну органічну сертифікацію, а згодом інтегруватися в систему органічного кластера, вони зможуть створити свій ринок збуту, конкуруючи з імпортованими в Україну органічними продуктами.

Висновки. Встановлено, що в Україні для переходу підприємств сільського господарства на виробництво органічної продукції доцільно заручитися успішним досвідом функціонування підприємств сільськогосподарського призначення, які є виробниками органічної продукції. Окрім цього, доцільно в аграрній сфері проводити інноваційні розробки, реалізація яких можлива через систему органічних кластерів. Завдяки зосередженню всіх ресурсів для розвитку органічного сільського господарства відбувається збільшення виробництва органічної продукції, зниження залежності від імпорту та підвищення якості і екологічної безпеки органічної продукції. Також відбуваються процеси диверсифікації сільського господарства та супутніх сфер які функціонують на сільських територіях.

Запропонований підхід до розвитку виробництва органічної продукції на основі функціонування органічних кластерів надає можливість для посилення та збереження ринкового орієнтуру на кінцевий результат. Загалом кластерний підхід в сфері органічного сільського господарства дозволяє державі забезпечити екологічну і продовольчу безпеку. Окрім цього, забезпечує сталий розвиток аграрного сектора економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Можливості державної підтримки для розвитку органічного сільського господарства. Досвід інших країн: [Електронний ресурс] / Офіційний сайт – Режим доступу: [http:// www.ukraine.fibl.org/](http://www.ukraine.fibl.org/)
2. Кошелев В.М. Органическое сельское хозяйство: экономические аспекты трансформации: [монография] / В.М. Кошелев, А.В. Пешкова. – М.: Издательство РГАУ-МСХА имени К.А. Тимирязева, 2013. – 140 с.

3. Дмитерко М.О. Регіональні кластери України: ефективність їх створення та перспективи розвитку: [Електронний ресурс] // М.О. Дмитренко. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2013-sotsialno-ekonomicheskie-reformi/2_dmitrenko.htm
4. Портер М. Конкуренція / М. Портер; [пер. с англ. О.Л. Пилявского]. – М.: Вільямс, 2005. – 608 с.
5. Войнаренко М. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М. Войнаренко // Економіст. – 2000. – №1. – С. 29–33.
6. Воронкова О.Ю. Развитие сельского хозяйства, ориентированного на производство органической продукции: дис. ... доктора экон. наук : 08.00.05 / Воронкова Ольга Юрьевна. – Барнаул, 2014. – 288 с.
7. Ульянченко Ю.О. Державне стимулювання розвитку аграрних кластерів / Ю.О. Ульянченко // Теорія та практика державного управління. – Вип. 1(48). – 2015. – С. 1–9.
8. Богомолова К.С. Роль кластерів у підвищенні конкурентоспроможності аграрного сектора / К.С. Богомолова // Вісник ХНТУСГ. – Вип. 150. – 2014. – С. 91–100. – (Серія: “Економічні науки”).
9. Стратегія розвитку Київської області на період до 2020 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://surdp.eu/uploads/files/Kyivska_RDS_FINAL_UA.pdf
10. Шкуратов О.І. Органічне сільське господарство: еколого-економічні імперативи розвитку: монографія / О.І. Шкуратов, В.А. Чудовська, А.В. Вдовиченко. – Київ: ДІА, 2015. – 246 с.
11. Проект Національної Доктрини продовольчої безпеки України / П.Т. Саблук, Г.М. Калетнік, С.М. Кваша та ін. // Економіка АПК. – 2011. – №8. – С. 3–11.
12. Концепція сталого розвитку сільських територій України на період до 2020 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-p>

УДК 339.942.5

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Гадзало А.Я. – докторант,
Інституту агроєкології і природокористування НААН

В статті проаналізовано соціально-економічні та екологічні показники Українсько-Польські та Українсько-Словацькі транскордонні регіони та викиди забруднюючих речовин в регіонах. Основними напрямками активізації транскордонного співробітництва між регіонами України та регіонами країн-членів ЄС у галузі збалансованого природокористування.

Ключові слова: збалансоване природокористування, транскордонне співробітництвом, природні ресурси, фінансові ресурси.

Гадзало А.Я. Эколого-экономические аспекты природопользования трансграничного сотрудничества

В статье проанализированы социально-экономические и экологические показатели украинском-польской и украинской-Словацкие трансграничные регионы и выбросы загрязняющих веществ в регионах. Основными направлениями активизации трансграничного сотрудничества между регионами Украины и регионами стран-членов ЕС в области сбалансированного природопользования.

Ключевые слова: сбалансированное природопользование, трансграничное сотрудничество, природные ресурсы, финансовые ресурсы.

Gadzalo A. Ecological and economic aspects of nature management in cross-border cooperation

The article analyzes socio-economic and environmental performance of Ukrainian-Polish and Ukrainian-Slovak transborder regions and pollutant emissions in the region. It outlines the main areas of intensifying cross-border cooperation between the regions of Ukraine and the regions of EU member states in the field of sustainable environmental management.

Keywords: balanced nature management, cross-border cooperation, natural resources, financial resources.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших чинників забезпечення переходу суспільства до моделі сталого розвитку є підвищення еколого-економічної ефективності господарської діяльності країни та її регіонів. Перед економікою України стоїть завдання розбудови інституціональних засад та забезпечення раціонального природокористування з врахуванням еколого-економічних принципів.

Вігодами активної участі прикордонних регіонів в міжнародній співпраці визначаються передача досвіду демократичного суспільства, громадянської ініціативи, створення умов для вирівнювання стандартів життя по обидва боки кордону, розширення промислової кооперації, розбудова комунікаційної інфраструктури, налагодження взаємодопомоги у випадках катастроф і ліквідації наслідків стихійних лих тощо. Найбільше забруднюють повітря підприємства обробної промисловості, паливно-енергетичного комплексу, видобувної промисловості. Також негативно впливають на стан атмосфери викиди підприємств будівництва та сільського господарства. У багатьох областях країни викиди автотранспорту є основними забруднювачами повітря. Значної екологічної шкоди зазнають ґрунти

внаслідок їх забруднення викидами промисловості, невмілого або надмірного використання в аграрному секторі засобів хімізації, а також забруднення значних площ внаслідок аварії на ЧАЕС [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема збалансованого природокористування транскордонного співробітництва зумовлює значний науковий інтерес до її суті, чинників та складових. Проблеми транскордонного співробітництва були предметом досліджень низки вітчизняних вчених, серед яких С.Василенко [2], С.Пирожков [3], Г.Ситник, В.Олуйко, М. Вавринчук [4] та ін. До її складових серед інших відносили регіональну й екологічну безпеку. У регіональному контексті питання екологічної безпеки розглянуті у працях В.І.Андрейцева [5], С.П.Іванюти, А.Б. Качинського [6], З.В.Герасимчук [7] та ін. При цьому чимало науковців серед складових національної безпеки розглядають транскордонну. М.В.Дубина визначає транскордонну безпеку як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на сукупність загального для двох і більше територій, розмежованих державним кордоном [8, с. 240]. Цей же автор правомірно, на наш погляд, пропонує розглядати транскордонну безпеку за суб'єктивним критерієм на кількох рівнях, включаючи національний та мезорівень, а також виділяє кілька елементних складових транскордонної безпеки, серед яких політична, економічна, воєнна, екологічна тощо [8, с.243]. У вітчизняній науковій літературі дослідженню проблематики транскордонних природних ресурсів значної уваги не приділяється. Зарубіжні дослідники переважно вивчають міжнародно-правовий режим транскордонних природних ресурсів, а не еколого-економічні питання їх використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прикордонне співробітництво у політичній, економічній, природоохоронній, інфраструктурній, гуманітарній сферах збагачує національний досвід ведення зовнішніх зносин, сприяє економічному процвітанню.

До екологічних складових збалансованого природокористування на прикордонних територіях можна віднести:

- 1) еколого-економічні збитки від діяльності будь-якої галузі;
- 2) відходи галузей, що розташовані не на прикордонних територіях.

Одне з перших місць серед екологічних проблем України посідає проблема забруднення води. Водні об'єкти України забруднені переважно нафтопродуктами, фенолами, органічними речовинами, сполуками азоту та важкими металами. Співробітництво з ЄС посідає особливе місце в системі пріоритетів України в зовнішній політиці. Європейське спрямування нашої держави відкриває нові перспективи співробітництва з розвиненими країнами континенту, надає можливості економічного розвитку, зміцнення позицій України у світовій системі міжнародних відносин.

Місцезнаходження природних ресурсів, яких пов'язане з перетином міжнародних кордонів, визначають як «міжнародні», «спільні», «розділені» чи «транскордонні» природні ресурси. Іноді дані терміни використовуються як тотожні. Так, Д.А. Капонера вважає, що поняття «міжнародні», «розділені» або «транскордонні» водні ресурси – це слова синоніми [9]. З таким отождошенням важко погодитися. Поняття «міжнародний» природний ресурс вказує на його міжнародне значення і не відображає відношення ресурсів до кордонів та території держав

Збалансоване природокористування транскордонним співробітництвом можна вважати природні ресурси, ареали поширення, яких перетинають державні кордони, при цьому має місце або їх взаємопроникнення (міграція) між країнами, або поширення ресурсних змін й екологічних впливів, які виникають внаслідок використання природних ресурсів, з території однієї країни на територію суміжної.

Таким чином, транскордонні природні ресурси можна визначати як такі, що охоплюють території двох або більше сусідніх країн, характеризуючись при цьому природно-географічною цілісністю. Екобезпечне використання природних ресурсів як правило пов'язується з необхідністю узгоджених дій суміжних країн та регіонів.

Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря у досліджуваних транскордонних регіонах протягом 2013 – 2014 років також була не в користь вітчизняних, що демонструє їх співставлення з сусідськими регіонами Республіки Польща (табл. 1), так і при розрахунку викидів на одиницю площі території регіону (табл. 2).

Таблиця 1 - Українсько-Польські та Українсько-Словацькі транскордонні регіони (соціально-економічні та екологічні показники)

Національні регіони	Площа території, тис. кв. км	Чисельність населення, тис. осіб			Валовий регіональний продукт, млн. євро**			Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис. т				Скиди забруднених стічних вод, млн. куб. м			
		2005	2010	2013	2005	2010	2013	2005	2010	2013	Індекс, 2013/2005	2005	2010	2013	Індекс
Волинська область України*	20,1	1044	1037	1038	1098	1365	1887	50,4	57,2	48,5	0,96	0,8	3,6	0,6	0,75
Закарпатська область України	12,8	1246	1245	1254	1122	1447	2019	65,9	87,3	69,1	1,05	13,0	7,8	2,4	0,18
Львівська область України	21,8	2588	2550	2541	2879	3941	5845	187,6	246,3	253,9	1,35	193,3	59,3	43,5	0,23
Люблінське воєводство Польщі**	25,1	2180	2179	2156	9971	13616	14384	45,0	35,8	29,2	0,65	1,7	0,5	0,3	0,18
Підкарпатське воєводство Польщі	17,8	2098	2127	2129	10113	13909	15343	30,6	23,1	19,8	0,65	5,3	1,0	1,3	0,25
Кошицький край Словаччини***	6,75	773	780	795	5955	7615	8299	170,2	127,8	134,1	0,79	12,5	1,0	1,9	0,15
Пряшівський край Словаччини	9,0	801	809	819	4295	5685	6477	21,4	16,4	16,4	0,77	2,5	0,7	0,4	0,16

* Джерело: [10; 11; 12]

Таблиця 2 - Викиди забруднюючих речовин Українсько-Словацьких трансграничних регіонах

Українсько-Словацьких трансграничних регіонах	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря						Скиди забруднених стічних вод у поверхневі водойми											
	на 1 кв. км території, т			на одиницю населення, кг			на 1000 євро ВВП, кг			на 1 кв. км території, куб.м			на одиницю населення, куб.м			на 1000 євро ВВП, куб.м		
	2005	2010	2013	2005	2010	2013	2005	2010	2013	2005	2010	2013	2005	2010	2013	2005	2010	2013
Волинська область України	2,5	2,8	2,4	48	55	47	46	42	26	40	180	30	0,8	3,5	0,6	0,7	2,6	0,3
Закарпатська область України	5,1	6,8	5,4	53	70	55	59	60	34	1016	609	188	10,4	6,3	1,9	11,6	5,4	1,2
Львівська область України	8,6	11,3	11,6	72	97	100	65	62	43	8867	2720	1995	74,7	23,3	17,1	67,1	15,0	7,4
Люблінське воєводство Польщі	1,8	1,4	1,2	21	17	14	5	3	2	68	20	12	0,8	0,2	0,1	0,2	0,04	0,02
Підкарпатське воєводство Польщі	1,7	1,3	1,1	15	11	9	3	2	1	298	56	73	2,5	0,5	0,6	0,5	0,1	0,1
Кошицький край Словаччини	25,2	18,9	19,9	220	164	169	29	17	16	1852	148	281	16,2	1,3	2,4	2,1	0,1	0,2
Пряшівський край Словаччини	2,4	1,8	1,8	27	20	20	5	3	3	278	78	44	3,1	0,9	0,5	0,6	0,1	0,1

*Джерело: [10; 11; 12]

Ратифікація Україною Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані ставить перед державою додаткові вимоги щодо дотримання природоохоронного законодавства із захисту атмосферного повітря, провадження природоохоронних заходів та моніторингових практик в узгодженні з прийнятими в країнах ЄС.

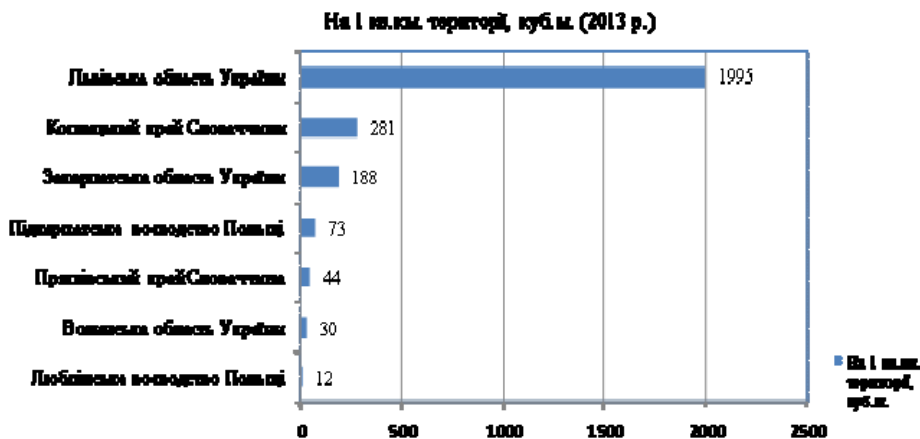

Рисунок 1. Питомі скиди забруднених стічних вод у поверхневі водойми на 1 кв. км. території, куб.м.

*Джерело: [10; 11; 12;]

Відмітимо, високими є показники асиметрії за питомим значенням скидів забруднених стоків. У розрахунку на одиницю території вони сягають 16 разів, на одиницю населення – 19 разів (рис.3).

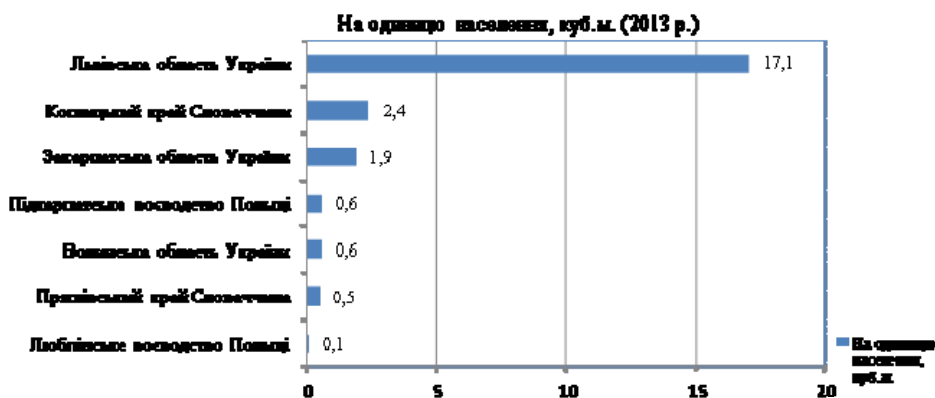

Рисунок 2. Питомі скиди забруднених стічних вод у поверхневі водойми на одиницю населення, куб.м.

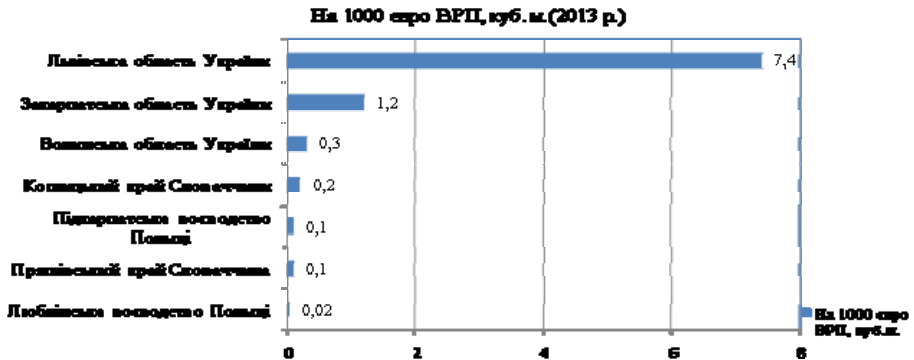

Рисунок 3. Питомі скиди забруднених стічних вод у поверхневі водойми
*Джерело: [10; 11; 12;]

Особливо значним є розрив у еколого-економічних показниках між українськими прикордонними регіонами та сусідськими прикордонними регіонами країн ЄС. Так, за викидами забруднюючих речовин у атмосферне повітря в розрахунку на 1000 євро валового регіонального продукту кращий показник українського регіону (Волинська обл.) поступається кращому показнику оцінюваних сусідських регіонів ЄС (Підкарпатське воєводство Польщі) у 26 разів; за скидами забруднених стічних вод відповідна різниця між Волинською областю та Люблінським воєводством становить 15 разів.

Подолання наявної асиметрії екологічного стану й екологічної безпеки між транскордонними регіонами України та ЄС вимагатиме значних організаційних зусиль та великих екологічних інвестицій.

Висновки. З вище зазначеного можна зробити висновок, що транскордонні регіони України та Європейського Союзу потребують зближення якісного стану навколишнього природного середовища з європейським, що пов'язане зі значними труднощами, з іншої сторони, вони мають переваги сусідства та можливостей транскордонної співпраці у вирішенні певних завдань.

Таким чином, можливості транскордонного співробітництва є дуже широким, проте в Україні його форми використовуються вкрай неефективно. Тому важливо визначити основні заходи, які б допомогли подолати існуючі труднощі та дозволили підвищити ефективність збалансованого природокористування прикордонних регіонів. Основними напрямками активізації транскордонного співробітництва між регіонами України та регіонами країн-членів ЄС у галузі збалансованого природокористування:

- підвищити ефективність функціонування інституційних структур на регіональному рівні, які у прикордонних регіонах повинні відігравати роль збалансованого природокористування транскордонного співробітництва;
- сприяння залучення інвестицій в розвиток збалансованого природокористування України;
- створення фондів акумуляції фінансових ресурсів, які б сприяли на підвищення ефективності реалізації форм транскордонного співробітництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Лукаш О.А. Соціо-еколого-економічні аспекти природокористування на прикордонних територіях // О.А. Лукаш, Ю.М.Дерев'яно / Механізм регулювання економіки, № 2-2009.
2. Василенко С. Створення та розвиток системи національної безпеки в умовах проголошення незалежності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/pidruchnuku/21/27.pdf>.
3. Пирожков С. І. Проблеми національної безпеки в контексті європейського вибору України / С.І. Пирожков // Соціально–економічні дослідження в перехідний період. Регіон. політика: досвід Європ. Союзу та його адапт. до умов України: зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2003. – Вип. 5, ч. 1. - С. 36–52.
4. Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П. Національна безпека України: теорія і практика: монографія / Г. П. Ситник, В. М. Олуйко, М. П. Вавринчук. – Хмельницький; К.: Вид-во Кондор, 2007. – 616 с.
5. Андрейцев В.І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики: монографія / В.І. Андрейцев. – Д. : Нац. гірн. ун-т, 2011. – 373 с.
6. Іванюта С. П., Качинський А.Б. Екологічна безпека регіонів України: порівняльні оцінки / С.П.Іванюта, А.Б.Качинський // Стратегічні пріоритети – 2013. – № 3 (28). – С. 157-164
7. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика: Монографія /З.В.Герасимчук – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 528 с.
8. Дубина М.В. Сутність транскордонної безпеки та її види / М.В.Дубина //Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2013. - № 4. – С. 238-244.
9. Dante A. Caponera. Patterns of Cooperation in International Water Law: Principles and Institutions. [Електронний ресурс] – Режим доступу:
10. за даними Головних управлінь статистики Волинської, Закарпатської, Львівської областей.
11. за даними статистичних управлінь у Жешуві (<http://rzeszow.stat.gov.pl/>) та Любліні (<http://lublin.stat.gov.pl/>)
12. за даними статистичного управління Словачької республіки (Štatistická ročenka regiónov Slovenska [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://slovak.statistics.sk/>)

УДК 349.4 (477)

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕВПОРЯДНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ

Грещук Г.І. – к.е.н., доц., доцент,
Львівський національний аграрний університет, м. Дубляни

В статті визначено основні проблеми розвитку системи землевпорядного забезпечення аграрного сектору України. Надано пропозиції щодо подальшого розвитку системи землевпорядного забезпечення для забезпечення раціональності виконання покладених на неї функцій. Зосереджено увагу на нормативно-правовому регулюванні землевпорядної діяльності.

Ключові слова: землеустрій, землевпорядне забезпечення, земельні відносини, сучасні проблеми, сталий розвиток.

Грещук Г.И. *Современное состояние и проблемы развития системы землеустроительного обеспечения в аграрном секторе Украины*

В статье определены основные проблемы развития системы землеустроительного обеспечения в аграрном секторе Украины. Наведены предложения по дальнейшему развитию системы землеустроительного обеспечения для обеспечения рациональности выполнения возложенных на нее функций. Сосредоточено внимание на нормативно-правовом регулировании землеустроительной деятельности.

Ключевые слова: землеустройство, землеустроительное обеспечение, земельные отношения, современные проблемы, устойчивое развитие.

Hreschuk G.I. *Current state and problems of the development of a system of land management support in the agricultural sector of Ukraine*

The article identifies the main problems of the development of a system of land management support in the agricultural sector of Ukraine. It features proposals for further development of the land management system aimed at ensuring its efficient performance. The emphasis is laid on the legal regulation of land use activities.

Keywords: land management, land management support, land relations, current issues, sustainable development.

Постановка проблеми. Сьогодні як ніколи важливо знайти правильний підхід до забезпечення розвитку та удосконалення системи землевпорядного забезпечення в Україні, що дозволить не лише покращити економічну та екологічну ситуацію на території країни, а й забезпечити сталий розвиток в майбутньому. Сучасні умови господарювання потребують активних дій в сфері наукових досліджень. Необхідні глибокі концептуальні реформи економіки нашої країни, що вимагає тісної співпраці та здійснення рішучих кроків уряду, завданням якого є забезпечення раціональності та ефективності стратегічних кроків, що можливо лише в разі їх наукового обґрунтування, точності та недвозначності.

Для того, щоб визначити перспективні шляхи розвитку системи землевпорядного забезпечення, потрібно здійснити детальний аналіз сучасних проблем, які існують в даній сфері. Вирішення наявних проблем дозволить завершити реформування земельних відносин в Україні, розширить можливості

ринку земельних ресурсів, що стимулюватиме розвиток економічних відносин в агросфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В своїх дослідженнях розглядали організацію землеустрою та підвищенню ефективності використання земельних ресурсів в процесі здійснення сільськогосподарської діяльності такі вітчизняні та закордонні вчені: С.М. Волков [3], Д.С. Добряк [4], Т.В. Лісова [5], Л.Я. Новаковський, Р.В. Тихенко [6], А.М. Третяк [7] та інші.

Проблеми розвитку землеустрою та сучасний стан землевпорядного забезпечення детально розглядав Добряк Д.С. Опираючись на історичний аспект формування землевпорядної діяльності на території України, дослідник зауважує, що розвиток землеустрою відбувався за умови значного впливу Росії, а згодом – Радянського союзу. Лише після того, як Україна стала незалежною, землеустрій почав розвиватись власним шляхом, але навіть тоді прослідковувався вплив Радянської школи, який повністю не подоланий і досі. Лісова Т.В. приділяє більше уваги юридичній стороні землевпорядного забезпечення та висвітлює сучасні проблеми землевпорядної діяльності в розрізі адміністративно-правового забезпечення як інструмента впливу на організацію землевпорядного забезпечення в Україні. Тихенко Р.В. в своїх дослідженнях висвітлює організацію землеустрою як засіб підвищення ефективності використання земельних ресурсів, розглядаючи науковий підхід до організації землеустрою як засіб підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та збереження якісних характеристик земельних ресурсів одночасно з нарощуванням природного та економічного потенціалу країни.

Постановка завдання. Метою даної роботи є висвітлення сучасного стану та проблем розвитку системи землевпорядного забезпечення в Україні, пошук шляхів вирішення даних проблем та окреслення перспектив для подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальні проблеми у сфері землевпорядного забезпечення з'явилися з різних причин та мають різне походження. На жаль, в одній праці неможливо охопити кожен проблему, а тим паче, знайти шляхи її вирішення. Система землевпорядного забезпечення аграрного сектору – складна багаторівнева система, правильна організація якої здатна забезпечити сталий економічний та екологічний розвиток окремого регіону та країни в цілому. З метою узагальнення та висвітлення сучасного стану землеустрою в Україні, існуючих проблем в системі землевпорядного забезпечення, нами було розглянуто шість основних напрямів удосконалення землеустрою в Україні, які зможуть забезпечити економічний та екологічний розвиток сільськогосподарських територій (Рис. 1).

Роздержавлення та приватизація земель після набуття Україною незалежності. Земельні ресурси колективних сільськогосподарських підприємств та сільськогосподарські угіддя, які були передані в колективну власність, після набуття Україною незалежності перейшли у приватну власність. Проблема в тому, що деякі сільськогосподарські ділянки (в основному – рілля) розміщені на середньо- та сильнозмітних ґрунтах, схилах, що знаходяться під кутом понад 7° , на землях, які знаходились під впливом радіоактивного, техногенного забруднення, зазнали впливу ерозійних процесів, засолені або перезволожені. На жаль, такі землі не можуть використовуватись на високому рівні інтенсивності без проведення їх власниками відповідних

грунтозахисних та природоохоронних заходів. Проблема здійснення таких заходів полягає у тому, що вони проявляють свою ефективність не на окремій земельній ділянці, а виключно в тому випадку, коли ґрунтозахисні та природоохоронні заходи здійснюються на всій водозбірній площі або в масштабі меліоративної системи. Лише за рахунок впровадження комплексних протиерозійних організаційно-господарських, агротехнічних, лісомеліоративних і гідротехнічних заходів на всій території меліоративної системи можливо забезпечити ефективне використання земельних ресурсів одночасно із забезпеченням сталого розвитку визначеної території.

Рисунок 1. Напрями удосконалення землевпорядного забезпечення в Україні

Джерело: систематизовано на основі [4], [5], [7].

На жаль, поспішність процесів роздержавлення та приватизації сільськогосподарських підприємств спричинили появу низки недоліків у порядку та наслідках приватизації земельних ресурсів. Ми вважаємо, що зменшити негативні наслідки від поспішно проведеної приватизації можливо було б насамперед за рахунок розроблення та впровадження в сільськогосподарську діяльність суб'єктів господарювання проектів використання, охорони та поліпшення сільськогосподарських угідь, здійснення класифікації земель за придатністю ґрунтів та меліоративних систем до вирощування визначених районуваних сільськогосподарських культур, уточнення на

картографічних планах їх фактичного географічного розміщення перед початком роздержавлення та приватизації. В такому випадку вдалось би уникнути тих недоліків, які сьогодні заважають забезпечити процес раціонального використання земельних ресурсів.

Консервація малопродуктивних і деградованих земель. В результаті господарської діяльності земельні ділянки втрачають свої якісні характеристики та з огляду на значний рівень забруднення та виснаження не можуть бути використані для певних видів сільськогосподарської діяльності, або взагалі підлягають залуженню або залісенню. Варто зазначити, що визначення деградованих та малопродуктивних земель, питання можливості їх консервації деклароване статтями 171 та 172 Земельного Кодексу України [2] відповідно і регулюється органами виконавчої влади та місцевого самоврядування та визначається в процесі заключення договорів з власниками земельних ділянок. Для ефективної реалізації положень, зазначених в статті 172 цього Кодексу необхідно розробити проектно-технічну документацію, в якій чітко буде визначено просторове розміщення деградованих земель, їх сучасний стан та ступінь їхньої деградації, заплановані заходи їх подальшого використання. Окремим питанням залишається формування та реалізація ефективного інструменту охорони та поліпшення деградованих земельних ресурсів, визначення строків та обсягів грошової чи натуральної компенсації власникам за відчуження земельних ділянок, які згідно ступеня їх деградації чи еродованості не можуть в подальшому використовуватись за своїм прямим призначенням.

Формування та використання земельних паїв. В процесі приватизації земель на території нашої країни з'явилося багато нових землекористувачів ринкового типу, які засновані на орендних відносинах з приводу використання приватизованих земельних паїв. Проблема такого використання полягає в тому, що сільськогосподарська діяльність на взятих в оренду землях здебільшого характеризується недостатнім рівнем наукової обґрунтованості та відсутністю заздалегідь розроблених та узгоджених землепорядних проектів. Це призвело до розбалансованості структури земельних угідь та посівних площ, порушення узгодженості елементів всередині системи агроландшафтів, скорочення земле-відновлювальних та природоохоронних заходів, здійснення сільськогосподарської діяльності без врахування придатності ґрунтів до вирощування певних сільськогосподарських культур.

В процесі формування земельних паїв на території України, на жаль, не враховувались в необхідному обсязі заплановані проектні елементи, що призвело до порушення раціонального використання та охорони земельних ресурсів. При чому, існують випадки на території нашої країни, коли земельні паї виділялись фактично декількома різними ділянками, форма яких не була оптимальною (співвідношення довжини до ширини деяких ділянок складало 1 до 20 і навіть більше).

Розширення території населених пунктів для забезпечення додаткової житлової забудови та задоволення сільськогосподарських потреб. Цей процес безупинний та необхідний для подальшого функціонування суспільства в середовищі постійного зростання суспільних потреб. Водночас, спостерігається відсутність вільних земель в запасі або резервному фонді. Вирішити цю проблему можливо за допомогою ринкових інструментів купівлі-продажу земельних ділянок, проте цьому заважає

як чинне законодавство (в частині наявності мораторію на продаж землі), так і відсутність у селян відповідних коштів для розширення особистих сільських господарств. На жаль, на сучасному етапі знайти вирішення даного питання неможливо, поки не буде вирішений ряд інших питань, зокрема з формування дієвого і ефективного ринку землі на території України, проте не включити цю проблему в наш перелік ми не могли, оскільки її вплив на економічний розвиток сільськогосподарської галузі та країни в цілому досить значний, і його ігнорування не дозволить забезпечити комплексний підхід в питаннях розвитку сільського господарства на території України.

Послідовність та періодичність поновлення інформаційних систем та їх забезпечення планово-картографічними проектними матеріалами. Неможливо уявити ефективний розвиток будь-якої галузі економіки без чіткого планування та створення відповідних стратегій розвитку, механізмів їх практичної реалізації. Загальновідомо, що діяльність з планування та формування стратегій розвитку буде ефективною лише за умови наявності такої вхідної інформації, яка б відповідала наступним критеріям: достовірність, повнота, оперативність та доступність.

Для розвитку населених пунктів передбачено використання генеральних планів. Проте, сьогодні ми зіштовхнулись з ситуацією, коли більшість існуючих генеральних планів істотно застаріли та вже не відповідають сучасним вимогам, передбаченими як в Земельному кодексі України, так і в Державних будівельних нормах та правилах. На практиці, в процесі паювання використовують інформацію 15-тирічної давності і навіть більше, та на її основі визначають не лише якість сільськогосподарських угідь, а й здійснюють грошову оцінку земель, нараховують земельний податок та формують стратегії використання сільськогосподарських угідь. У багатьох містах не розробляють планів земельно-господарського устрою, відсутній чіткий порядок перерозподілу та використання земельних ресурсів, не в повному обсязі наявна документація щодо розмежування земель різних форм власності. Гостро стоїть питання проведення інвентаризації земель за категоріями та суб'єктами господарювання. Необхідно також звернути увагу на розробку проектно-технічної землевпорядної документації стосовно природних заповідників та інших об'єктів рекреаційного та історико-культурного значення. Необхідно сформувати реєстри, які чітко визначать режим використання земель різного функціонального призначення в залежності від наявності об'єктів на цих територіях та їх впливу на довкілля.

На жаль, одноразове насичення реєстрів та інших планово-картографічних баз не вирішить проблему з оновленням та оперативністю наявної інформації про стан земельних ресурсів. Для цього потрібно удосконалити всю систему збору, реєстрації та накопичення такої інформації, розробити сучасні системи її зберігання та використання на засадах прозорості та доступності. На жаль, на сьогодні ми маємо незадовільний стан інформаційного забезпечення, який характеризується втратою черговості поновлення планово-картографічних матеріалів, використанням застарілих даних, що не відповідають фактичному стану місцевості та не дозволяють здійснювати ефективне та раціональне землекористування. Також, відсутність планових матеріалів належної якості безпосередньо впливає на достовірності інформації та якість планування сільськогосподарської діяльності.

В процесі реформування земельних відносин в Україні необхідно забезпечити повномасштабне проведення інвентаризації, в тому числі й на меліорованих зем-

лях, щоб наповнити інформацією планово-картографічні бази в розрізі категорій, землевласників, землекористувачів та систем. Окрім цього, потребують проведення інвентаризації деградованої землі для забезпечення раціонального процесу їх консервації чи переформатування їх цільового призначення.

За часів незалежності в нашій країні практично не розроблялося проєктів організації територій та проєктів використання сільськогосподарських земель, дієвих проєктів з освоєння, охорони, використання та поліпшення земель. Як наслідок, перерозподіл земель між формами власності та категоріями земель, створення нових агроформувань призвели до порушення існуючого до цього чіткого порядку сівозмін, що забезпечувало постійну наявність високих врожаїв сільськогосподарських культур та одночасне збагачування ґрунтів необхідними поживними речовинами.

Процес реформування існуючих на сьогодні приватних підприємств сільськогосподарської галузі повинен відбуватися згідно чітко сформованих стратегічних планів, за умов належного наукового обґрунтування та з застосуванням розроблених землевпорядних проєктів. Розроблення прогностичних показників, формування програм та схем землеустрою дозволить підвищити ефективність використання земельних ресурсів на регіональному та національному рівнях.

Нормативно-правове забезпечення землевпорядної діяльності. Розглядаючи сучасні проблеми землевпорядного забезпечення, неможливо оминати увагою нормативно-правове забезпечення землевпорядної діяльності в Україні.

Проблеми в сфері нормативно-правового забезпечення землеустрою зумовлені відсутністю важливих Законів України, які б регулювали поведінку суб'єктів господарювання на ринку земель, забезпечували раціональне зонування земель, формували повноцінні та ефективні інформаційні системи. Іншими словами, всі вищеперераховані проблеми системи землевпорядного забезпечення в Україні мають свій нормативно-правовий аспект, який так само потребує виправлення в процесі комплексного розвитку землеустрою в нашій країні. На жаль, на практиці землевпорядна діяльність ускладнюється наявністю в більшості нормативно-правових актів неузгодженостей та суперечностей. Досить часто юридичний процес отримання документів, які посвідчують право власності на землю, надзвичайно заплутаний та потребує від суб'єктів господарювання значних затрат часу та матеріальних ресурсів.

Окремо варто виділити питання стосовно формування прозорого та ефективного ринку земель сільськогосподарського призначення. На практиці такий ринок, на жаль, функціонує поза законом, що зумовлює розвиток тіньового ринку землі та унеможливує збалансоване землекористування. Проте, реформування та створення легального ринку землі повинно починатися не зі зняття мораторію на продаж землі, а зі створення ринкової інфраструктури, яка буде ефективно обслуговувати ринкові взаємовідносини між суб'єктами господарювання з приводу купівлі-продажі земельних ресурсів. До такої інфраструктури потрібно віднести: земельний банк, земельні біржі, оцінювачів землі та оцінювальні організації. Держава повинна гарантувати, що покупець, який отримує у власність земельну ділянку сільськогосподарського призначення, має відповідну освіту, проєкт землеустрою та стратегічний план використання земельної ділянки згідно її цільового призначення.

Висновки. На основі вищесказаного можна зробити висновок, що в системі землевпорядного забезпечення аграрного сектору України є багато суттєвих проблем та невіршених питань. Процес їх вирішення має відбуватись комплексно, враховуючи особливості вітчизняного законодавства.

В якості висновків можна також зазначити, що формування ефективної системи землевпорядного забезпечення аграрного сектору в нашій країні неможливе без удосконалення нормативно-правової бази, яка могла б в повній мірі забезпечити виконання землеохоронних заходів. Недосконалість законодавчої бази в цій сфері призводить до безсистемного використання земельних ресурсів, зниження якісних характеристик ґрунтів, високої розораності території та збільшення процесів деградації земель.

Основні положення землевпорядної діяльності на загальнодержавному рівні повинні здійснюватися з врахуванням національного значення такої діяльності для стимулювання екологічного та економічного розвитку та мають розроблятися державними науковими установами за рахунок фондів державного бюджету. Окрім цього, необхідна розробка регіональних програм землеустрою, які визначатимуть заходи щодо раціонального використання та охорони земельних ресурсів, враховуючи державні та суспільні інтереси, історико-культурні, еколого-економічні та природно-кліматичні особливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про землеустрій»: [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/858-15/>
2. Земельний кодекс України: [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
3. Волков С. М. Землеустройство: учебник для студентов высших учебных заведений по землеустроительным специальностям. Т. 1. Теоретические основы землеустройства / С. Н. Волков. – М.: Колос, 2001. – 496 с.
4. Добряк Д.С. Проблеми сучасного землеустрою / Д.С. Добряк // Землевпорядний вісник. Державний комітет України по земельних ресурсах. – Київ, 2012. – №1, с.30–34.
5. Лісова Т.В. Землеустрій як засіб охорони та відновлення земель сільськогосподарського призначення / Т.В. Лісова // Розвиток організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі : матеріали "круглого столу", присвяч. пам'яті проф., д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України О.О. Погрібного. – Харків, 2014. – С. 117–119.
6. Тихенко Р.В., Колесник А.М. Землеустрій як наукова основа організації еколого безпечного використання та охорони земельних ресурсів / Р.В. Тихенко, А.М. Колесник // Землеустрій, кадастр и моніторинг земель. – 2012. – №3-4, С. 28–32.
7. Третяк А.М. Основні напрями змін та удосконалення державної земельної політики в Україні / А.М. Третяк // Національна безпека і оборона. – 2009. – №3. – С. 58–63.

УДК332.37.:57.3

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА РІВНЯ КОМПЛЕКСНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В АГРОСФЕРІ

Дребот О.І. - д.е.н., професор,
Височанська М.Я. - к.е.н.,
Інституту агроекології і природокористування НААН.

У статті висвітлено сучасний стан використання земель сільськогосподарського призначення Західного Полісся, а також обґрунтовано комплекс заходів щодо їхньої охорони. Проаналізована характеристика орендованих земель лінійних коефіцієнтів структурних зрушень Рівненської області, 2009-2014 рр. Визначено екологічні аспекти формування розвитку ринку землі.

Ключові слова: еколого-економічна оцінка, землі сільськогосподарського призначення, землекористування, раціональне природокористування, оренда.

Дребот О., Височанська М. Эколого-экономическая оценка уровня комплексности использования земельных ресурсов в агросфере

В статье освещено современное состояние использования земель сельскохозяйственного назначения Западного Полесья, а также обоснован комплекс мероприятий по их охране. Проанализирована характеристика арендованных земель линейных коэффициентов структурных сдвигов площади арендованных Ровенской области, 2009-2014 гг. Определены экологические аспекты формирования развития рынка земли.

Ключевые слова: эколого-экономическая оценка, земли сельскохозяйственного назначения, землепользования, рациональное природопользование, аренда.

Drebot O., Vysochanska M. Environmental and economic assessment of complexity of land use in the agricultural sphere

The article highlights the current state of the agricultural lands in Western Polissya and substantiates a set of measures for their protection. It analyzes the characteristics of leased land and linear coefficients of structural changes in the area leased in Rivne region in 2009-2014. The study identifies the environmental aspects of land market development.

Keywords: ecological and economic assessment of agricultural land, land use, environmental management, lease.

Постановка проблеми. На сьогодні використання земельних ресурсів не повною мірою відповідає вимогам раціонального природокористування. Крім того, недостатньо економічно та екологічно обґрунтовується розподіл земель за цільовим призначенням. Брак уваги до проблем комплексного використання та охорони земель призвів до зменшення площ продуктивних земель. Зокрема, площі сільськогосподарських угідь – більш як на 60 тис. га, зрошуваних земель – більш як 400 тис. га, осушених – більш як на 400 тис. га. Незадовільне економічне становище сільськогосподарських підприємств спричинило переведення 432 тис. га ріллі в перелоги. Більшість сільськогосподарських товаровиробників не дотримується науково обґрунтованих сівозмін, ґрунтозахисних технологій під час вирощування сільськогосподарських культур, не має потрібної кількості органічних і мінеральних добрив, що призводить до виснаження земель, зниження родючості ґрунтів, їх деградації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні й прикладні аспекти еко- мікоекологічної ефективності використання земель сільськогосподарського призначення, реформування земельних відносин і розвитку сталого землекори-

ствання досліджено в наукових працях відомих учених В.І. Благодатного, С.І. Дорогунцова, Є.В. Мішеніна, Л.Я. Новаковського, П.Т. Саблука, А.Я. Сохничка, М.А. Хвесика та інших.

Незважаючи на певний науковий доробок існуючі підходи до оцінки ефективності використання земель не дають можливості встановити залежність між екологічними та економічними чинниками забезпечення сталого використання земель сільськогосподарського призначення.

Постановка завдання: сформулювати дослідження, яке полягає в оцінці рівня комплексності використання земельних ресурсів в агросфері на прикладі Рівненської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною причиною виникнення низки проблем в системі сільськогосподарського землекористування є трансформація земельних відносин України до ринкового типу без сформованих ефективних механізмів.

Оскільки, територія Рівненської області характеризується не тільки родючими землями, що є придатними для ведення сільського господарства, але і сприятливим економіко-географічним положенням у системі відтворення продуктивних сил. Сучасні орендарі ведуть, як правило, виснажливе землеробство, а державні заходи щодо охорони земель практично припинено. Як наслідок, в області якісний стан ґрунтів погіршується, рівень продуктивності земель залишається низьким. Тому одним із головних завдань сучасної державної політики у сфері аграрного землекористування є створення механізму, який би забезпечував збалансований розвиток землекористування і на основі охорони і захисту землі як складової навколишнього природного середовища, відтворення та збереження агроресурсного потенціалу.

Рівненська область розташована на північному заході України у межах Західно-поліського регіону, охоплює східні частини Волинської височини Волинського та Малого Полісся і західну окраїну Центрального (Житомирського) Полісся. Характерною ознакою географічного положення області є загальна рівнинність її поверхні при незначному похилі території з півдня на північ, що визначило спрямування головних водних артерій, створенні сприятливих умов заболочення території і відобразилося на характері розселення та веденні господарства.

За даними Державного комітету статистики в Рівненській області, станом на 01.01.2015 р. сільськогосподарські угіддя займають 932,0 тис. га усю територію області, з них рілля – 657,8 тис. га, пасовища і сіножаті – 258,5 тис. га, багаторічні насадження – 11 тис. га. За період 2005–2014 рр. структура земельного фонду Рівненської області по основних видах сільськогосподарських угідь майже не змінилась.

За період 2005-2014 рр. структура земельного фонду Рівненської області у розрізі основних вид сільськогосподарських угідь майже не змінилась. Площа сільськогосподарських угідь збільшилась тільки на 1,1 % у 2014 році., площа забудованих земель у 2005 році становила – 52,7 тис. га, у 2014 році – становила – 58,0 тис. га, (збільшилась у 2014 році на 5,3 тис. га.), ліси і лісо вкриті площі у 2005 році становили 791,5 тис. га у 2014 р. – 804,4 тис. га., що збільшились на 12,9 тис.га., відкриті заболочені землі у 2005 році становили – 103,6 тис.га, у 2014 році – 104,9 тис.га, що збільшились на 1,3 тис.га., відкриті землі без рослинного покриву у 2005 році становили – 32,5 тис. га у 2014 році – 32,6 тис.га, інші землі у

2005 році становили – 32,8 тис.га, у 2014 році – 32,2 тис.га. Наведена інформація свідчить про несуттєві зміни між площами категорій землекористування у земельному фонді області за досліджуваній період.

Одним із найважливіших показників характеру та інтенсивності використання земельних ресурсів є співвідношення площі ріллі до загальної площі сільськогосподарських угідь, що визначає рівень розораності земель сільськогосподарського призначення. Характерною особливістю землі є її родючість, тобто спроможність забезпечувати врожайність сільськогосподарських культур, рівень якої залежить як від природних властивостей самих ґрунтів так і від розвитку культур землеробства та екологічних умов [2, с.271].

Рівень розораності земель значною мірою характеризує їх екологічну стійкість. Найбільший фонд орних земель в Рівненській обл., мають райони розташовані в зоні Лісостепу, де розораність сільгоспугідь перевищує екологічно допустимі рівні, наприклад в Млинівському – 67,1 %, Гоцанському – 66,6 %, Демидівському – 65,9 %, Радивилівському – 64,9 %, Корецькому – 62,1 %. Найменшою розораністю сільгоспугідь характеризуються райони Полісся, зокрема, наприклад, м. Кузнецовськ – 2,1 %, що визначає ситуацію цих територій як відносно благополучною. Загальний рівень розораності в Рівненській обл. становить 32%.

Науковці зазначають [3], що підвищення рівня сільськогосподарської освоєності й розораності земельних угідь сприяє зниженню рівня екологічної стійкості екосистем. Через надмірні рівні розораності в Україні останніми роками і у тому числі в окремих районах Рівненської області посилюються процеси дегуміфікація, тобто зниження вмісту гумусу в ґрунтах на землях сільськогосподарського призначення. Так, за результатами агрохімічної паспортизації протягом 2000–2014 рр. вміст гумусу в ґрунтах зменшився на 0,5 %. Вирішальний вплив на вміст гумусу спричиняють недостатні обсяги компенсації органічної речовини після збору врожаю. Лише за останні 10 років внесення органічної компоненти добрив зменшилось з 14,6 %. Про зниження родючості ґрунтів України і зокрема області, також свідчить від’ємний баланс поживних речовин.

У науковій літературі виділяють різні підходи до визначення оптимальної структури земельних угідь. Наприклад, за підрахунками І.А. Розумного [5], в Україні і, зокрема в області, загальна площа сільськогосподарських угідь повинна становити 60-65 %, лісів – 17%, а заповідно-охоронних земель – 10 % загального земельного фонду. В.М. Патики, В.А. Соломаха, Р.І. Бурда та ін. пропонують співвідношення угідь, за яким природно кормових угідь має бути у 1,6 разів більше, а лісів – у 3,6 разів більше порівняно з площею ріллі [6, 7].

Рівненська область характеризується значним розмаїттям ґрунтового покриття, що сформувався внаслідок дії ґрунтово-кліматичних умов. Це пояснюється її географічним розміщенням на території трьох природних зон – Лісостепу, Полісся та Малого Полісся. В північній частині області найбільшого поширення набули ґрунти дерново-підзолистого типу ґрунтоутворення різного ступеня оглеєності, які мають низьку природну родючість. Ґрунти південної частини області представлені в основному сірими лісовими опідзоленими та чорноземами мало гумусними зі слідами опідзолення.

За якістю і складом ґрунтів Рівненської області, дерново-підзолисті ґрунти становлять - 264,6 тис. га. (5 території ріллі), опідзолені - 285,6 (%), чорноземи типові – 42,0 (%), чорноземи і дерново-карбонатні ґрунти – 39,2 (%), лучні та

чорноземно-лучні – 53,6 (%), розмиті ґрунти та виходити корінних порід – 1,5 тис. га (%). Тобто, опідзолені типи ґрунтів в області займають найбільшу площу. Аналіз ситуації, в якій перебуває нині сільськогосподарське виробництво, свідчить, що у зв'язку з різким зменшенням внесення органічних та мінеральних добрив, фактичним призупиненням вапнування кислих ґрунтів, не впровадженням протиерозійних та інших заходів, активізувалися всі напрями деградаційних процесів. Загострилася проблема з балансом поживних речовин та гумусу, зростає рівень кислотності ґрунтового розчину, а також інтенсивність ерозійних процесів [1, с. 401].

Ефективність використання земельних угідь землекористувачами оцінюється із застосуванням показників урожайності й результатів факторного аналізу обсягів виробництва основних видів продукції рослинництва.

Інформація, яка наведена на рис.1. свідчить, що площа сільськогосподарських угідь, наданих у користування громадянам або власність, збільшилась з 248,9 тис. га(12,4%) станом 01.01.2000 р. до 421,2 тис. га (21,1%) в 2014 р.

Зокрема, площа сільськогосподарських угідь сільськогосподарських підприємствах зменшилась з 987,8 тис. га (49,2%) до 601,6 тис. га (30,1%).

Рисунок 1. Динаміка розподілу сільськогосподарських угідь Рівненської області між землекористувачами, 2000-2104рр.

*Джерело: побудоване за даними [8].

Від виду власності залежить площа земель, яка знаходиться у користуванні однієї юридичної особи, а з цим пов'язані і способи ведення господарства, технології, що застосовуються для обробітку земель. Тобто, існує зв'язок з рівнем збалансованості землекористування. Так, А.М.Третяк зазначає, що ефективність використання землі у великотоварних господарствах порівняно з малими більша у 3–5 разів. Особливо це стосується господарств, в яких організація території

землекористування за роки земельної реформи не зазнавала різких змін, були стабільними сівозміни і впроваджувались земле охоронні заходи [9].

Рівненська обл. характеризується сприятливими кліматичними й природними умовами для вирощування овочів, картоплі та фуражних культур, проте виробництво основних продуктів рослинництва постійно зменшується, а їх урожайність залишається нижчою за європейські стандарти.

Урожайність сільськогосподарських культур є натуральним показником використання угідь, обумовлена дією як природних, так і економічних факторів. Дає можливість прослідити ефективність використання земельних угідь в динаміці (рис.2).

Аналіз показує, що урожайність основних сільськогосподарських культур за досліджуваний період збільшення зросла майже в два рази за всіма видами культур: урожайність зернових у 2000 р. порівняно з 2014 р. зросла з 21,1 ц/га до 43,7 ц/га, цукрових буряків (фабричних) – з 205,5 ц/га до 464,6 ц/га, картоплі – 118,9 ц/га до 184,3 ц/га, ріпаку – з 8,7 ц/га до 33,3 ц/га.

Збалансований розвиток сільського господарства передбачає не тільки продуктивне використання агроecosystem, а й повернення їй функцій природної екосистеми, тобто здатності до самовідтворення [10].

Рисунок 2. Динаміка урожайності основних сільськогосподарських культур Рівненської області, 2000-2014рр.

*Джерело: побудоване за даними [8].

Зазначимо, що значна частина сільськогосподарських угідь передана в оренду у формі паїв. Механізм оренди земельних паїв передбачає, що нові земельні відносини повинні значною мірою зміцнити насамперед економічну ситуацію на селі, а цього можна досягти лише за умови ефективного використання землі як основного засобу виробництва в сільському господарстві. Проте потенційним можливостям механізму оренди землі як способу використання приватної землі, приділяється недостатньо уваги, хоча ця проблема повинна бути в центрі уваги як науки, так і відповідних державних органів влади.

Таблиця 1 - Характеристика орендованих земель Рівненської області, 2009-2014 рр.

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість укладених договорів оренди, тис.	109344	101689	96275	94705	89116	93428
Площа орендованих земель, тис. га	283,6	260,2	242,6	230,5	216,5	223,3
Форма оплати: натуральна, тис. грн	63,1	64,3	64,8	64,5	59,2	63,1
Грошова, тис. грн	34	34,3	34,6	35,3	40,7	36,7
Відробіткова тис. грн	2,75	1,29	0,48	0,1	0,05	0,03
Кількість договорів, із терміном оплати:						
1-3 роки	24,4	19,8	13,3	9,8	5,9	3,8
4-5 років	48,7	47,5	48,4	48,4	46,6	48,2
6-10 років	13,6	17,4	21,2	23,8	28,6	30
Більше 10 років	13,3	15,3	17,1	17,9	18,9	18

*Джерело: дані Головного управління Держкомзему у Рівненській області

Аналізуючи (табл. 1) динаміка кількості укладених договорів оренди за двома показниками: структурою форм оплати (натуральна, грошова та відробіткова), термінами оренди (1-3, 4-5, 6-10 та більше 10 р.). У всіх зазначених структурах за період від 2008 до 2014 р. відбулися певні зміни. Оскільки оренда стала визначальною формою землекористування у сільському господарстві як загалом в Україні, так, зокрема, і у Рівненській обл., можна стверджувати, що в найближчі роки вона буде переважною юридичною формою організації землекористування в аграрній сфері і при вирішенні низки проблем, які виникають в умовах орендних відносин, має потенційну високу можливість сприяння ефективному господарюванню на землі.

В аналізі співвідношення окремих груп і ролі кожної з них у загальному підсумку велике значення мають відносні величини структури – частка d_j , де j номер групи ($j=1,2,\dots, m$). Сума часток для m груп дорівнює структурним зрушенням. [4].

(1)

За допомогою порівняння часток можна простежити зміни в структурі явищ. Різниця між частками (2014 р.) поточного і базисного (2009 р.) періодів (d_{ji} d_{jo}) вимірюється відсотковими пунктами (в.п.). Інтенсивність структурних зрушень оцінюється за допомогою середнього лінійного або середнього квадратичного відхилень часток.

Найпростішим способом узагальнення інтенсивності структурних зрушень у сукупності слугує середня з модулів відхилень часток – лінійний коефіцієнт структурних зрушень:

(2)

де m – кількість груп чи складових, на які поділяється сукупність.

Таблиця 2 - Лінійний коефіцієнт структурних зрушень площі орендованих земель Рівненської області, 2009-2014 рр.

Показники	Роки						Структурні зрушення, відсоткові пункти	Модуль структурних зрушень	Лінійний коефіцієнт структурних зрушень
	2009	2010	2011	2012	2013	2014			
Форма оплати: натуральна	63,1	64,3	64,8	64,5	59,2	63,1	0	0	1,8
Грошова	34	34,3	34,6	35,3	40,7	36,7	2,7	2,7	1,8
Відробіткова	2,75	1,29	0,48	0,1	0,05	0,03	-2,72	2,72	
Всього	100	100	100	100	100	100	0	5,42	
Кількість договорів, із терміном оплати: 1-3 роки	24,4	19,8	13,3	9,8	5,9	3,8	-20,6	20,6	14,6
4-5 років	48,7	47,5	48,4	48,4	46,6	48,2	-0,5	0,5	
6-10 років	13,6	17,4	21,2	23,8	28,6	30	16,4	16,4	
Більше 10 років	13,3	15,3	17,1	17,9	18,9	18	4,7	4,7	
Всього	100	100	100	100	100	100	0	42,2	

*Джерело: Власні розрахунки автора

Дія структурних факторів різноспрямована.

У 2014 р. порівняно з 2009 зменшилася частка натуральної та відробіткової форми оплати, а частка грошової форми оплати – зросла. Лінійний коефіцієнт структурних зрушень свідчить, що в середньому за цей період частки форм оплати змінилися 1,80%.

За цей період зменшилася частка кількості договорів із терміном оренди 1-3, 4-5 роки, проте зросла частка кількості договорів з терміном 6-10 років та більше 10 років. Лінійний коефіцієнт структурних зрушень свідчить, що у середньому за цей період частки кількості договорів із зазначеними групами термінів оренди зросли на 14,06% (табл.2.).

Як уже зазначалося, переважання натуральної форми оплати свідчить про негативну тенденцію рівня господарювання або залежність орендодавця від умов орендаря. Позитивним явищем в орендних відносинах можна вважати збільшення кількості договорів із довгостроковою орендою та підвищення орендної плати. За таких умов (умов довгострокової оренди) можна говорити про покращення у сфері землекористування, оскільки стає можливим науково обгрунтоване використання земель із застосуванням новітніх технологій обробітку ґрунтів.

Висновок. З вище наведеного можна зробити висновок, що сучасні еколого-економічні проблеми України, а зокрема області становлять серйозну перешкоду для подальшого економічного розвитку держави. Характерними особливостями за сучасного етапу розвитку людства є швидке і виснажливе використання не відновлювальних видів природних ресурсів і експлуатація відновлювальних джерел зі швидкістю, що перевищує можливість їх відновлення.

Загальні тенденції динаміки основних показників використання земель сільськогосподарського призначення в Рівненській області визначені статистичним методом, який показав, що найгострішою визнається проблема погіршення екологічного стану земель сільськогосподарського призначення внаслідок господарської діяльності і недодержання природоохоронних та землевідтворювальних заходів. Таке загострення екологічної ситуації поставило на перше місце вимоги забезпечення збалансованого землекористування як головного чинника еколого-економічного механізму використання земель сільськогосподарського призначення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Височанська М. Я. Принципи раціонального використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств на прикладі Рівненської області / М. Я. Височанська // Розвиток національної економіки: теорія і практика: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 3–4 квітня 2015 р. – Івано-Франківськ. – 2015. – С. 401–403.
2. Дребот О. І. Еколого-економічне забезпечення раціонального використання земельних ресурсів України / О. І. Дребот, М. Я. Височанська // Таврійський науковий вісник: Науковий журнал. – Вип. 88 – Херсон: Гринь Д. С., 2014. – 434 с.
3. Коритник В.М. Удосконалення економічного механізму ефективного використання земельних ресурсів [Текст] // Економіка АПК, 2006. – № 9. – С. 87–88.
4. Ковалева Т.Ю. Статистическое исследование динамики и структурных изменений на рынке труда [Электронный ресурс] / Т.Ю. Ковалева // Проблемы современной экономики. – 2011. - № 2 (38). – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3577>
5. Розумний І.А. Еколого-економічне вивчення та екологобезпечне використання сільськогосподарських угідь (науково-методичні та практичні аспекти) / І.А. Розумний. – К.: Інститут землеустрою УААН, 1996. – 196 с.
6. Патика В.П. Агроекологічний моніторинг та паспортизація сільськогосподарських земель / В.П. Патика, О.Г. Тараріко. – К.: Фітосоціоцентр, 2002. – 296 с.
7. Панасюк Б. Регулююча функція держави у розвитку сільськогосподарства / Б. Панасюк // Економіка АПК. – 2008. – № 12. – С. 23–27.
8. Сільське господарство Рівненщини: [стат. збірник за 2014 рік] / за ред. Л.С. Мішенкової. Головне управління статистики у Рівненській області – Рівне, 2014. – 215 с.
9. Третяк А.М. Землеустрій – основний інструментарій формування сталого землекористування / Третяк А.М. // Продуктивні сили України: наук.-теор. екон. журнал. – 2007. – № 2. – С. 203–212
10. Gliessmann S. Agroecosystem sustainability Developing Practical Strategies / S. Gliessmann – Bose Raton, Florida. – 2001. – 130 p.

УДК 338.439.5:633.18

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА РИНКУ РИСУ

Дудченко В.В. – д.е.н., директор, Інститут рису НААНУ
Морозов Р.В. – д.е.н., професор, ДВНЗ «Херсонський ДАУ»

У статті висвітлено методологічні аспекти ціноутворення на ринку рису. Сформульовано економічні принципи формування вартості сільськогосподарської продукції рисівництва. Опрацьовано основні підходи до ціноутворення на ринку рису. Досліджено методи формування вартості сільськогосподарської продукції рисівництва. Встановлено взаємозв'язок між ціноутворенням на виробничому та споживчому рівнях на сільськогосподарську продукцію на ринку рису.

Ключові слова: ринок рису, рисівництво, попит і пропозиція, ціна, ціноутворення.

Дудченко В.В., Морозов Р.В. Методологические аспекты ценообразования на рынке риса

В статье освещены методологические аспекты ценообразования на рынке риса. Сформулированы экономические принципы формирования стоимости сельскохозяйственной продукции рисоводства. Предложены основные подходы к ценообразованию на рынке риса. Исследованы методы формирования стоимости сельскохозяйственной продукции рисоводства. Установлена взаимосвязь между ценообразованием на производственном и потребительском уровнях на сельскохозяйственную продукцию на рынке риса.

Ключевые слова: рынок риса, рисоводство, спрос и предложение, цена, ценообразование.

Dudchenko V.V., Morozov R.V. Methodological aspects of price formation in the rice market

The article considers the methodological aspects of price formation in the rice market. It formulates the economic principles of forming the value of agricultural produce of rice cultivation. In the research, basic approaches to price formation in the rice market are proposed. Methods of forming the value of agricultural produce of rice cultivation are also studied. The study establishes a correlation between price formation for agricultural products in the rice market at the industrial and consumer levels.

Keywords: rice market, rice cultivation, supply and demand, price, price formation.

Постановка проблеми. У нинішніх умовах внутрішній ринок рису залишається досить нестабільною системою. Це спричинено значними проблемами у фінансовому забезпеченні розвитку аграрного сектора в цілому, інфляційними процесами, суттєвим зниженням обсягів валового виробництва зерна рису внаслідок скорочення посівних площ починаючи з 2014 р., а отже, і зменшенням обсягів пропозиції галузевої сільськогосподарської продукції вітчизняного виробництва на ринку рису.

Сьогодні формування попиту на сільськогосподарську продукцію і зокрема рис знаходиться під прямим впливом різкого падіння купівельної спроможності населення, викликаного фінансово-економічними умовами розвитку держави. У найближчій перспективі цей чинник впливу на ринкову рівновагу, а отже, і на еластичність ціни буде домінуючим.

Необхідність комплексного вирішення проблеми функціонування ринку рису визначає напрям даного наукового дослідження, його значення в теоретико-методологічному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В контексті дослідження проблем аграрного ціноутворення важливими є наукові розробки провідних

вітчизняних вчених. Вітчизняна економічна наука впродовж багатьох десятиліть збагачується новими розробками теоретико-методологічного і прикладного характеру у цьому напрямку: проблеми ціноутворення в період ринкового реформування АПК досліджувалися П. Т. Саблуком [3, 5], В. П. Ситником [5], О. М. Шпичаком [4, 5]; особливості цін і ціноутворення на агропродовольчу продукцію були висвітлені у праці О. М. Шпичака [6] С. А. Стасіневича [6] та ін.; проблеми ціноутворення у розвитку аграрного ринку знайшли відображення у праці Г. М. Калетніка [2], О. Г. Шпикуляка [2] та інших дослідників.

Водночас, незважаючи на важливість даної проблематики й посилену увагу до неї багатьох провідних дослідників, окремі її аспекти залишаються недостатньо вивченими, зокрема, ціноутворення на ринку рису потребує більш ґрунтовного розкриття у теоретичному й методологічному плані.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні методологічних аспектів ціноутворення на ринку рису. Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, методологічні постулати аграрної економічної науки з проблем дослідження аграрного ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок рису – це складова частина аграрного ринку, де здійснюється оптова торгівля сільськогосподарською продукцією-сировинною (рис), сільськогосподарською обробленою продукцією (обрушений, шліфований, полірований, глазуrowаний, пропарений рис та ін.), тобто діяльність з купівлі-продажу зазначеної сільськогосподарської продукції партіями для подальшого її продажу кінцевому споживачеві через роздрібну торгівлю або для використання в борошномельно-круп'яній промисловості, а також допоміжна діяльність, що забезпечує таку купівлю-продаж шляхом надання пов'язаних із цим послуг.

В основі формування вартості сільськогосподарської продукції рисівництва лежить ряд універсальних економічних принципів, що спираються на логіку, правила і моделі економічної поведінки споживачів. Сучасна економічна наука виділяє наступні групи універсальних принципів формування вартості сільськогосподарської продукції: принципи, що ґрунтуються на уявленнях споживачів продукції; принципи, пов'язані з ринковим середовищем (табл. 1).

Таблиця 1 – Принципи формування вартості сільськогосподарської продукції

Група	Принцип			
Принципи, що ґрунтуються на уявленнях споживачів продукції	Принцип корисності	Принцип заміщення альтернативною сільськогосподарською продукцією		
Принципи, пов'язані з ринковим середовищем	Принцип залежності	Принцип попиту та пропозиції	Принцип відповідності	Принцип конкуренції

Універсальні принципи формування вартості сільськогосподарської продукції є взаємозалежними та взаємообумовленими, мають практичну спрямованість, ґрунтуються на уявленнях споживачів продукції і пов'язані з ринковим середовищем.

Перша група – принципи, що ґрунтуються на уявленнях споживачів, містить у собі принцип корисності, принцип заміщення альтернативною сільськогосподарською продукцією.

Принцип корисності означає, що чим більше сільськогосподарська продукція, як товар, здатна задовольнити потреби споживача, тим вище його корисність і вартість.

Принцип заміщення альтернативною сільськогосподарською продукцією означає, що за наявності альтернативної сільськогосподарської продукції (наприклад за корисністю) найвищим попитом буде користуватися сільськогосподарська продукція з найменшою ціною. Даний принцип походить з наявності у споживача можливості альтернативного вибору, тобто вартість сільськогосподарської продукції залежить від того, чи є на ринку товари, що заміщають конкретну сільськогосподарську продукцію, або альтернативні пропозиції аналогічної сільськогосподарської продукції.

Друга група принципів формування вартості – принципи, пов'язані з ринковим середовищем.

Принцип залежності з'ясовує, у якій мірі вартість сільськогосподарської продукції піддається впливу і сама впливає на величину вартості альтернативної сільськогосподарської продукції.

Принцип попиту та пропозиції означає, що ціна сільськогосподарської продукції, як і ціна будь-якого іншого товару змінюється в результаті взаємодії попиту та пропозиції на ринку рису.

Попит на сільськогосподарську продукцію на ринку рису представлений у вигляді платоспроможної потреби споживачів у якісній продукції. Зростання попиту в умовах вільного ринку обов'язково викликає посилення активності сільськогосподарських товаровиробників. Умовою зростання попиту є розширення економічних можливостей споживачів, зростання їх доходів. Величина пропозиції визначається обсягами виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції рисівництва, яка спроможна задовольняти вимоги потенційних споживачів щодо ціни і якості, а також, опосередковано, пропозицією зарубіжних аналогів.

Зазначимо, що попит зазвичай більш мінливий, ніж пропозиція. Наявність дефіциту, тобто перевищення попиту над пропозицією сільськогосподарської продукції рисівництва, приводить до підвищення ціни на ринку рису, і навпаки, при скороченні попиту – ціна знижується.

Відповідність параметрів, що характеризують конкурентоспроможність галузевої сільськогосподарської продукції потребам і очікуванням внутрішнього ринку рису, забезпечує високий ринковий попит на сільськогосподарську продукцію рисівництва, а отже, і більш високу вартість з позиції споживача.

Принцип конкуренції означає, що ціни на сільськогосподарську продукцію встановлюються під впливом постійної конкуренції між суб'єктами ринку – виробниками та постачальниками зазначеної продукції, які прагнуть до одержання максимального прибутку. Позитивна роль конкуренції полягає в тому, що вона впливає на зниження норми прибутку виробників та постачальників і, відповідно, сприяє зниженню ринкової вартості сільськогосподарської продукції.

Усі перелічені вище принципи формування вартості сільськогосподарської продукції тісно взаємозалежні і можуть відігравати основну або допоміжну роль при формуванні вартості галузевої сільськогосподарської продукції з позиції інтересів того чи іншого учасника (оператора) ринку рису.

На основі теоретичних узагальнень у процесі дослідження сформульовано економічні принципи формування вартості сільськогосподарської продукції рисівництва відповідно до вітчизняного законодавства про ціни й ціноутворення, що спираються на логіку, правила та моделі економічної поведінки споживачів, є взаємозалежними та взаємообумовленими, мають практичну спрямованість, ґрунтуються на уявленнях споживачів продукції і пов'язані з ринковим середовищем.

Крім універсальних принципів при формуванні вартості сільськогосподарської продукції необхідно враховувати принципи, встановлені вітчизняним законодавством про ціни й ціноутворення [1].

Наступним кроком дослідження є визначення основних підходів до ціноутворення на ринку рису.

Залежно від переваги тих чи інших принципів ціноутворення, а також залежно від виду сільськогосподарської продукції і сформованої вартості на неї, застосовуються спеціальні підходи до ціноутворення.

Основними підходами до ціноутворення на ринку рису є:

- витратний, що відображає точку зору найбільш імовірного (типового) продавця (сільгоспвиробника) на сформовану ціну;
- порівняльний, що відбиває сукупність ціноутворюючих факторів ринку рису, присутніх на момент формування вартості (попит і пропозиція, конкуренція, обмеження тощо);
- дохідний, що відбиває точку зору найбільш імовірного (типового) покупця (споживача) на сформовану ціну.

Витратний підхід розглядає вартість сільськогосподарської продукції з точки зору сільськогосподарського виробника. Дохідний підхід – з точки зору потенційного споживача.

Порівняльний підхід розглядає вартість вітчизняної сільськогосподарської продукції рисівництва виходячи з фактичних домовленостей сільськогосподарського виробника і постачальника про ціну сільськогосподарської продукції з урахуванням ціни зарубіжних аналогів, тобто ґрунтується на подіях теперішнього часу.

Вибір того чи іншого підходу при визначенні вартості сільськогосподарської продукції рисівництва у кожному конкретному випадку здійснюється виходячи з: параметрів, що характеризують конкурентоспроможність галузевої сільськогосподарської продукції; особливостей конкретного ринку рису (внутрішнього й зовнішнього); інтересів того чи іншого учасника (оператора) ринку рису; кон'юнктурної інформації щодо цін, попиту та пропозиції на сільськогосподарську продукцію та ін.

В основу підходів до ціноутворення на ринку рису покладено інтереси та спонукальні економічні мотиви сторін, які здійснюють купівлю-продаж сільськогосподарської продукції партіями для подальшого її продажу споживачам через роздрібну торгівлю або для використання в борошномельно-круп'яній промисловості, а також характер кон'юнктури ринку рису.

Розглянемо більш детально методи кожного з наведених підходів.

Дослідження доцільно розпочати з методів формування вартості галузевої сільськогосподарської продукції, що ґрунтуються на витратному підході. У загальному виді витратний підхід ґрунтується на принципі заміщення, відповідно до якого передбачається, що інформований споживач не заплатить за вітчизняну сільськогосподарську продукцію більше, ніж за альтернативну сільськогосподарську продукцію або її зарубіжний аналог, що заміщає.

Методи витратного підходу можна розділити на дві групи.

До першої групи відносяться методи, що ґрунтуються на способах прямого визначення витрат, а саме:

- метод розрахунку витрат з економічними складовими, який полягає в послідовному калькулюванні витрат усіх ресурсів на виробництво сільськогосподарської продукції з розбивкою їх за економічними складовими або статтях витрат з урахуванням нормативного прибутку сільгоспвиробника;

- метод аналізу та індексації наявних калькуляцій у базисному рівні цін, який полягає у визначенні вартості сільськогосподарської продукції шляхом індексування по економічних елементах витрат або статтях витрат, приводячи їх тим самим до поточного рівня цін;

- метод укрупненого розрахунку собівартості продукції, який полягає у визначенні вартості сільськогосподарської продукції шляхом розрахунку повної собівартості виробництва зазначеної продукції за укрупненими нормативами виробничих витрат з нормативним прибутком сільгоспвиробника.

До другої групи належать методи, що ґрунтуються на способах непрямого визначення витрат: метод заміщення або аналого-параметричний метод, що ґрунтується на принципі заміщення і полягає в підборі сільськогосподарської продукції, аналогічної оцінюваної за ціною і якістю; індексний метод (по трендах зміни цін); метод питомих цінових показників, суть якого зводиться до розрахунку вартості сільськогосподарської продукції на основі питомих цінових показників, тобто показників вартості сільськогосподарської продукції, що припадають на одиницю головного ціноутворювального параметра.

Щодо методів формування вартості сільськогосподарської продукції, що ґрунтуються на порівняльному підході, варто зазначити, що порівняльний підхід застосовується для формування вартості сільськогосподарської продукції шляхом аналізу і порівняння контрактних цін угод з купівлі-продажу зазначеної сільськогосподарської продукції з цінами угод щодо аналогічної зарубіжної сільськогосподарської продукції на ефективно функціонуючому вільному ринку рису.

Під ефективно функціонуючим ринком рису мається на увазі ринок, на якому існує конкуренція між сільськогосподарськими виробниками сільськогосподарської продукції, а споживачі приймають незалежні рішення виходячи зі своїх власних інтересів і уподобань. Таким чином, ефективно функціонуючий ринок рису передбачає рівновагу між попитом та пропозицією.

Даний підхід ґрунтується на принципі заміщення, суть якого, як зазначалося вище, полягає у тому, що у споживача існує вибір між вітчизняною сільськогосподарською продукцією, її зарубіжним аналогом або альтернативною сільськогосподарською продукцією, ринкова вартість (ціна пропозиції) яких має тенденцію зупинятися на ціні придбання рівноприйнятною заміни.

Ще однією умовою ефективного застосування методів порівняльного підходу є наявність достатньої кон'юнктурної інформації щодо цін, попиту та пропозиції на сільськогосподарську продукцію.

Перевага порівняльного підходу полягає в тому, що його застосування за наявності достатньої кількості достовірної кон'юнктурної інформації щодо цін, попиту та пропозиції на сільськогосподарську продукцію, дозволяє одержати ринкову вартість сільськогосподарської продукції максимально точно для конкретного ринку (ринку рису).

Відомими є такі методи порівняльного підходу, як метод прямого порівняння, метод аналогового порівняння, метод статистичних (стохастичних) моделей та ін.

Щодо методів формування вартості сільськогосподарської продукції, що ґрунтуються на дохідному підході, зазначимо, що значна тривалість циклу сільськогосподарського виробництва продукції рисівництва при постійному зростанні цін на матеріальні, трудові, енергетичні ресурси викликає необхідність впровадження максимально точних механізмів прогнозування оцінки вартості галузевої сільськогосподарської продукції.

При плануванні вартості сільськогосподарської продукції рисівництва її виробнику необхідно враховувати динаміку зміни цін на фактори виробництва в силу дії різних чинників (девальвація національних валют до світових валют, зміни податкового законодавства тощо). Найважливішим показником економічної ефективності рисівництва є економічний ефект (прибуток) і строк окупності капітальних вкладень на проектування, будівництво нових рисових зрошувальних систем (рисових систем із застосуванням краплинного зрошення), проведення реконструкції внутрішньогосподарської мережі рисових зрошувальних систем, окремих об'єктів інженерної інфраструктури, ремонтно-відновлювальних робіт та капітального планування чеків.

Продовжуючи розгляд проблем ціноутворення на ринку рису, слід відмітити, що сукупність правовідносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції на ринку рису існує на: виробничому рівні між постачальниками (сільгоспвиробниками) і покупцями (посередниками); споживчому рівні між постачальниками (посередниками) і покупцями (споживачами) (рис. 1).

Попит на виробничому рівні є похідним від споживчого попиту на продовольчі товари. Згідно такої інтерпретації, посередники при визначенні попиту на виробничому рівні, враховують попит на споживчому рівні при альтернативних цінах.

Дослідження переконують, що між ціноутворенням на виробничому та споживчому рівнях на сільськогосподарську продукцію-сировину й сільськогосподарську оброблену продукцію на ринку рису існує тісний взаємозв'язок і взаємозалежність (рис. 2).

Виробничий рівень

Рисунок 1. Дескриптивна модель правовідносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції на ринку рису на виробничому і споживчому рівнях

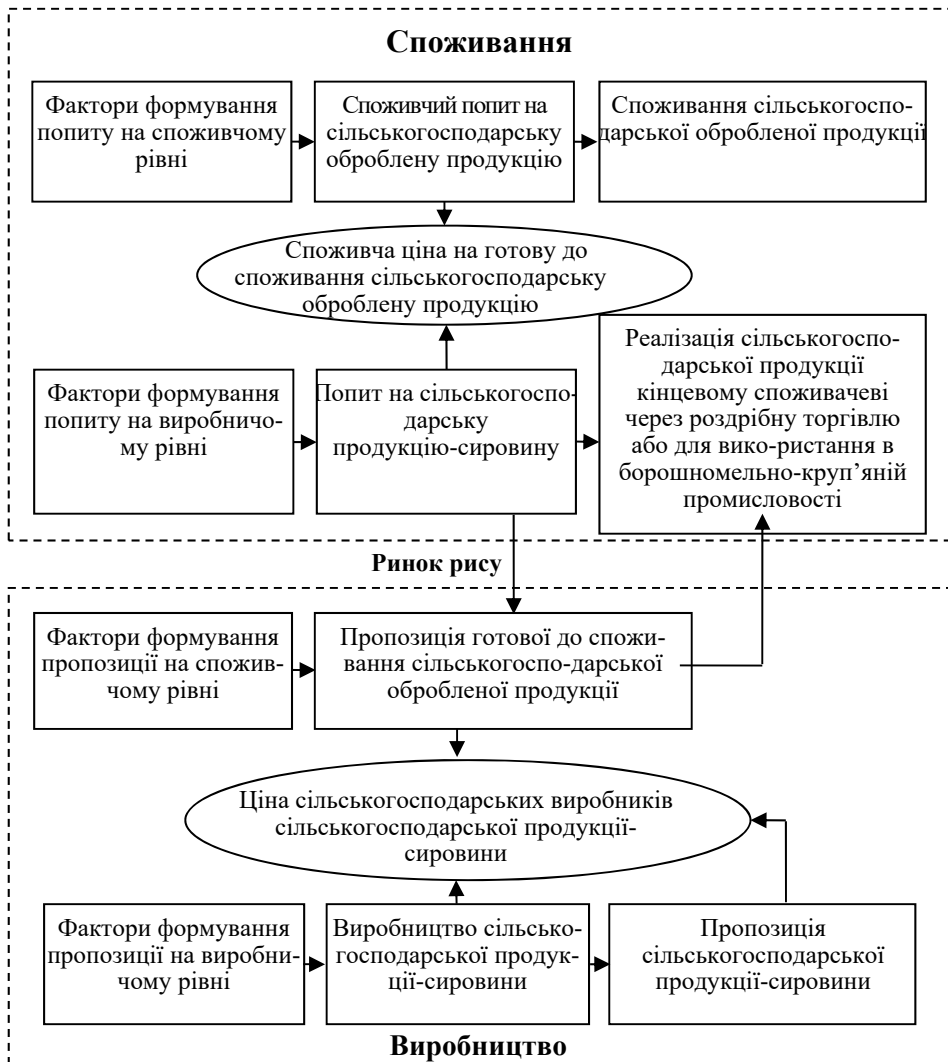

Рисунок 2. Взаємозв'язок між ціноутворенням на виробничому та споживчому рівнях на сільськогосподарську продукцію-сировину і сільськогосподарську оброблену продукцію на ринку рису

В умовах ринкової економіки ціни на рис формуються під впливом попиту та пропозиції. Значною мірою формування пропозиції до 2014 р. на ринку було зумовлено обсягами внутрішнього виробництва. У контексті дослідження попиту на сільськогосподарську продукцію визначено, що в структурі об'єктивно понесених витрат на виробництво продукції значна їх частина була пов'язана з трансакційними витратами внаслідок переміщення її з місць виробництва.

Висновки. Функціонування ринку рису є складним динамічним процесом, який спрямований на досягнення балансу попиту та пропозиції як сукупності економічних показників, що характеризують співвідношення між обсягами пропозицій сільськогосподарської продукції-сировини, сільськогосподарської обробленої продукції і платоспроможним попитом (цінами попиту) на таку продукцію, і в національному масштабі залишається кризовим та імпортозалежним. За сучасних умов розвиток ринку рису має бути спрямований на забезпечення конкурентоспроможності всіх його учасників, сприяння збалансуванню темпів зростання купівельної спроможності з наповненням ринку рису якісною сільськогосподарською продукцією-сировиною і сільськогосподарською обробленою продукцією рисівництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про ціни і ціноутворення» / Верховна Рада України, 03.12.1990, № 507-ХІІ. 21.06.2012 № 5007-VI– (Нормативний документ Верховної Ради України. Закон) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5007>
2. Інститути інфраструктури та ціноутворення у розвитку аграрного ринку: регіональний аспект : монографія / Г. М. Калетнік, О. Г. Шпикуляк, Г. О. Пчелянська. – Вінниця : Фірма «Планер», 2012. – 324 с.
3. Саблук П. Т. Ціноутворення в період ринкового реформування АПК : монографія / Саблук П. Т. – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – 440 с.
4. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990–2001 рр.) / за ред. О. М. Шпичака. – К. : ІАЕ, 2002. – 499 с.
5. Ціноутворення в умовах формування ринкових відносин в АПК / за ред. П. Т. Саблука, В. П. Ситника, О. М. Шпичака. – К. : ІАЕ УААН, 1997. – 501 с.
6. Шпичак О. М. Ціна і ціноутворення на агропродовольчу продукцію : навч. посіб. / О. М. Шпичак, С. А. Стасіневич, О. В. Боднар. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 238 с.

УДК 630.6:631.962

СУЧАСНИЙ СТАН ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ ТА ПОШУК ШЛЯХІВ ЙОГО РОЗВИТКУ

Лицур І.М. – д.е.н., проф.,

ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України"

Ткачів С.М. – аспірант,

Інститут агроєкології і природокористування НААН

Проаналізовано сучасний стан ведення лісового господарства в Україні. Досліджено значення лісового господарства для економічного розвитку України та проведено кореляційно-регресійний аналіз показників ведення лісового господарства. Наведено основні проблеми його функціонування та шляхи їх вирішення. Визначено пріоритетні напрями розвитку лісового господарства в Україні.

Ключові слова: лісове господарство, показники ведення, розвиток, проблеми, шляхи вирішення.

Льшур И.Н., Ткачив С.Н. Современное состояние лесного хозяйства Украины и поиск путей его развития

Проанализировано современное состояние ведения лесного хозяйства в Украине. Исследовано значение лесного хозяйства для экономического развития Украины и проведен корреляционно-регрессионный анализ показателей ведения лесного хозяйства. Приведены основные проблемы его функционирования и пути их решения. Определены приоритетные направления развития лесного хозяйства в Украине.

Ключевые слова: лесное хозяйство, показатели ведения, развитие, проблемы, пути решения.

Lytsur I., Tkachiv S. Current state of forestry of Ukraine and search of ways of its development

The article analyzes the current state of forest management in Ukraine. The significance of forestry to the economic development of Ukraine is investigated and a correlation and regression analysis of indicators of forest management is carried out. The main problems of its functioning are identified and ways of their solution are outlined. Priority directions of forestry development in Ukraine are determined.

Keywords: forestry, performance, management, development, problems, solutions.

Постановка проблеми. Кожен громадянин країни має право на володіння інформацією про стан лісів, про переваги та недоліки політики, яка здійснюється у лісовому господарстві, оскільки це є національне багатство та належать українському народу. Лісове господарство має стратегічне значення для національної економіки, оскільки охоплює всі процеси, що пов'язані з використанням як екологічних, так і господарських цінностей лісів, забезпечення лісовідтворення, збільшення площі лісів, недопущення зниження запасів деревини. Однак незважаючи на значний потенціал лісового сектору, лісове господарство України знаходиться сьогодні у кризовому становищі: стан лісів не відповідає економічним і екологічним вимогам, площа лісів за останнє тисячоліття скоротилася більше ніж утричі, відбулося зниження їх природної продуктивності, збідніння біорізноманіття. Лісові насадження виснажені надмірними рубками, їх природно-захисні функції нижчі ніж потенційно можливих [1]. Тому дослідження стану та проблем цієї галузі надасть можливість вибору напрямів контролю і визначення перспектив розвитку для лісового господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан та перспективи розвитку лісового господарства вивчали та досліджували у своїх працях такі вітчизняні науковці, як І.Я. Антоненко, А.М. Бобко, Я.В. Генік, О.І. Дребот, А.І. Карпук, Г.Т. Криницький, Я.В. Коваль, П.І. Лакида, І.М. Лицур, Є.В. Мішенін, В.І. Парпан, В. Пила, І. Синякевич, Ю. Туниця, М.В. Чернявський, О.І. Фурдичко та ін. Однак існує багато поглядів щодо проблем розвитку лісового господарства, а напрями його розвитку в умовах, що склалися, не достатньо досліджено. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

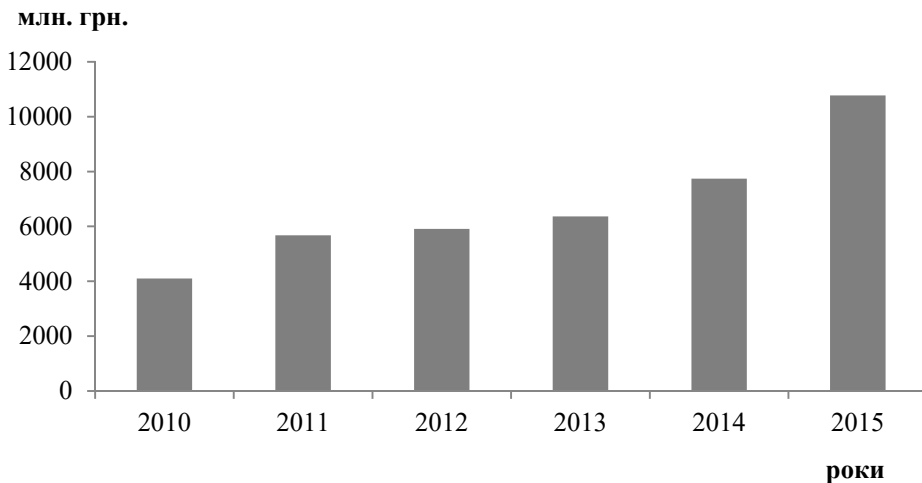
Постановка завдання. Проблема пошуку шляхів розвитку лісового господарства вимагає невідкладного вирішення. Тому необхідно проаналізувати господарську діяльність підприємств лісового господарства та визначити на-

прями діяльності, що допоможуть досягти збалансованого розвитку. Перспективи подальшого розвитку лісового господарства України на основі аналізу основних показників його ведення є метою наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лісове господарство є основним компонентом лісопромислового комплексу України. Це сектор економіки, який забезпечує охорону, захист, відтворення лісів, веде їх облік, а також задовольняє потреби народного господарства у деревині й іншій лісовій продукції. Частка лісового господарства у структурі економіки є незначною, але вплив цієї галузі на економіку та екологію є надзвичайно вагомим [2, с. 116].

Підприємства лісової галузі виробляють близько 2,4% загального обсягу промислової продукції і товарів народного споживання. Реальна оцінка їх конкурентної позиції на внутрішньому і зовнішньому ринках та обґрунтування адекватних рішень відповідно до поточної та перспективної ринкової кон'юнктури є одним із важливих завдань у пошуку шляхів самофінансування та прибутковості державних лісогосподарських підприємств [3].

Згідно з діючим Лісовим кодексом головними функціями лісів є екологічна та соціальна. Економічній складовій (тобто забезпечення деревиною лісової промисловості) не приділяється належної уваги. Аналіз ведення лісового господарства представлений за основними показниками періоду 2010–2015 рр., показує, що з 2010 р. по 2015 р. відбулося значне зростання більшості показників. Обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства зросли з 4 097,7 млн. грн. у 2010 р. до 10 778,2 млн. грн. у 2015 р. (рис. 1).

Рисунок 1. Обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства в Україні, 2010–2015 рр [4]

Заготівля ліквідної деревини зросла на 19,3 %, у 2010 р. складала 16 145,6 тис. м³, а у 2015 р. 19 267,7 тис. м³. При зменшенні загальної площі рубок лісу та заходів на 2,9 тис. га у 2015 р. порівняно з 2010 р., спостерігається збільшення площі рубок головного користування на

5,5 тис. га, що є позитивним явищем. Показник кількості площі відтворення лісів характеризує стан відтворення та використання лісосировинного потенціалу лісів та у 2015р. порівняно з 2010 р. зменшився на 9,7 тис. га. Особливу увагу варто звернути на лісові пожежі. При зменшенні кількості на 1 237,0 випадки (61,8%), заподіяні збитки зросли на 24 973,40 тис. грн. (це майже у 2 рази). Такі тенденції показників ведення лісового господарства вказують як на позитивні так і негативні економічні грані лісової політики. Вони багатоаспектно пов'язані не лише з лісовою, але й економічною та соціальною політиками.

Так як, у галузі спостерігається зростання обсягів продукції, робіт, послуг лісового господарства необхідно визначити яка залежність та ступінь впливу інших показників на таку позитивну динаміку. Нами зроблено кореляційний аналіз та встановлено ступінь зв'язку між досліджуваними показниками.

Ступінь впливу площі рубок головного користування на обсяг продукції і робіт у фактичних цінах, млн.грн. на, визначається коефіцієнтом детермінації, який становить $R^2=0,8775$ (рис. 2).

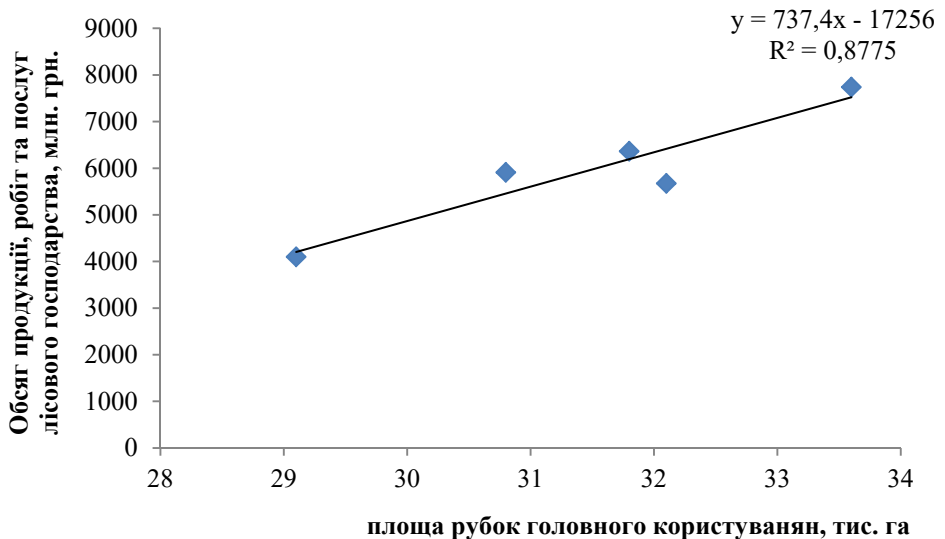

Рисунок 2. Кореляційна залежність обсягу продукції, робіт та послуг лісового господарства від площі рубок головного користування в Україні

За допомогою кореляційного аналізу досліджено ступінь зв'язку екологічних та економічних показників обсягу продукції і робіт у фактичних цінах, млн.грн., від рубок формування і оздоровлення тис. га, його рівняння $y=-40,486x+21193$, величина достовірної апроксимації $R^2=0,2587$ (рис. 3).

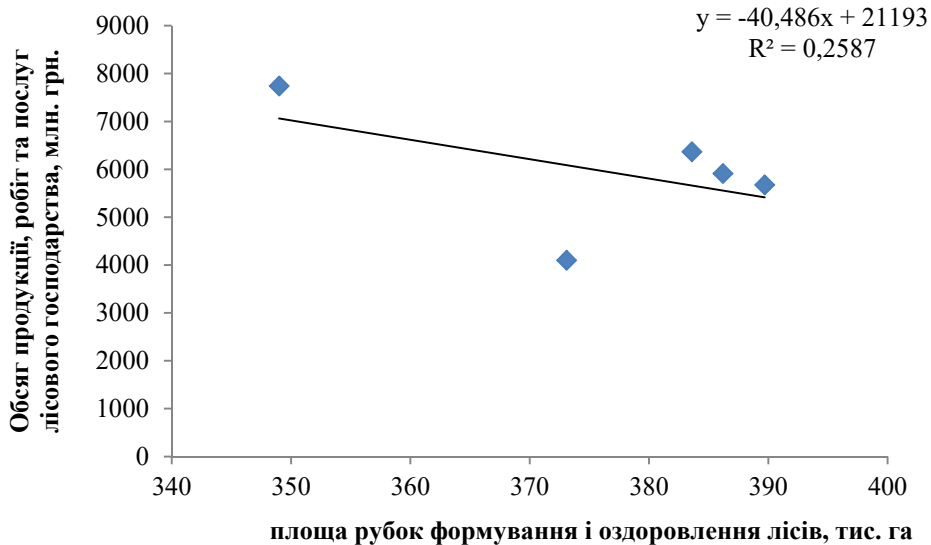

Рисунок 3. Кореляційна залежність обсягу продукції, робіт та послуг лісового господарства від площі рубок формування і оздоровлення лісів в Україні

Ступінь впливу площі відтворення лісів на обсяг продукції і робіт визначається коефіцієнтом детермінації, який становить $R^2=0,612$ (рис. 4).

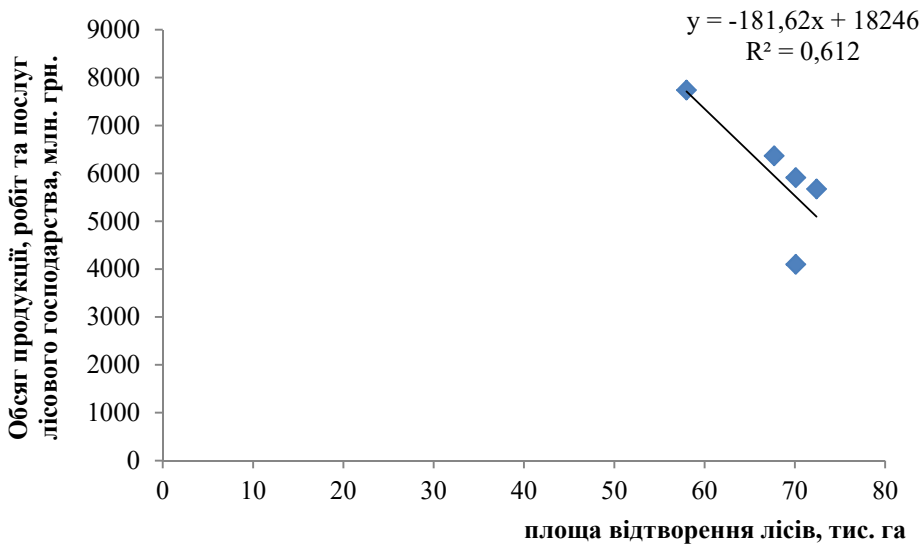

Рисунок 4. Кореляційна залежність обсягу продукції, робіт та послуг лісового господарства від площі відтворення лісів в Україні

Аналіз ведення лісового господарства на землях лісгосподарського призначення України у 2000–2015 рр. дозволив встановити, що обсяг продукції робіт у

фактичних цінах має тенденцію до зростання. Частка варіації рубок головного користування на землях лісогосподарського призначення, що була зумовлена змінами екологічних та економічних факторів, визначалась за допомогою коефіцієнта детермінації $R=0,8775$. За допомогою кореляційного аналізу досліджено ступінь зв'язку екологічних та економічних показників за іншими видами робіт (табл. 1).

Таблиця 1 - Таблиця рівнянь регресії основних показників ведення лісового господарства

№	Показник	Рівняння регресії	R^2
1	площа рубок головного користування, тис.га	$y=737,4x+17256$	0,8775
2	площа рубок формування і оздоровлення лісів, тис.га	$y=-40,486x+21193$	0,2585
3	площа відтворення лісів, тис.га	$y=-181,62x+18246$	0,612

Джерело: авторська розробка.

Коефіцієнт детермінації (0,8775) показує, що 88% випадків зміни обсягів пов'язані зі зміною показника площі рубок головного користування тис. га, тобто точність добору рівняння регресії висока. Найменший кореляційний зв'язок (0,2585) спостерігається між обсягом продукції робіт у фактичних цінах, млн.грн. та площі рубок формування і оздоровлення тис. га, а зміна зазначеного показника лише у 25% випадків впливає на зміну обсягів продукції робіт. Встановлено також, що зростання обсягів заготівлі деревини призвело до зменшення обсягу бюджетного фінансування. Бюджетне фінансування протягом п'ятирічного періоду (2010–2015 рр.) було найнижчим у 2014 р. і становило 486 млн грн. Підвищення продуктивності лісів, збереження та розвитку конкурентного потенціалу підприємств лісового господарства передбачає здійснення заходів щодо відновлення лісу, збільшення площ лісогосподарських земель, поліпшення якості та структури лісів, а також боротьби зі шкідниками лісу, захисту його від хвороб, пожеж та ін. Проведення таких робіт і заходів мають забезпечувати кошти з держбюджету. Незважаючи на зменшення фінансування галузі, лісове господарство продовжує функціонувати та забезпечувати потреби держави у деревині. Підвищився рівень лісистості країни, зросла площа захисних смуг уздовж доріг.

Структура фінансування лісового господарства у різних природних зонах різна. Однак частка власних коштів у окремих зонах перевищує показники держаного фінансування. Відповідно бюджетне фінансування в певній мірі спрямовано на вирівнювання фінансування по природних зонах.

В результаті проведеного дослідження встановлено, що втрата лісогосподарськими підприємства фінансової стабільності носить не лише фінансово-економічні наслідки, але й соціальні, екологічні та негативно відображається на цінності деревини та погіршені товарної і асортиментної структури деревини. Як стверджує автор [5], реалізація комплексу заходів і упорядкування системи фінансування лісогосподарського виробництва сприятиме поступовому поліпшенню екологічної ситуації та забезпеченню народного господарства

деревиною. Нині потреби в деревині задовольняються переважно за рахунок внутрішніх ресурсів.

Для стабільного розвитку лісової галузі потрібне і відповідне фінансування. Проблема фінансування лісової гоподарства тісно пов'язана з своєрідними особливостями – довготривалість періоду лісовирощування та поєднання у цьому процесі сил природи і праці. На думку багатьох вчених та практиків в галузі лісового господарства, реформування галузі потребує вдосконалення механізму фінансування лісового господарства з урахуванням регіональних особливостей, вдосконалення системи оподаткування, оновлення системи продажу необробленої деревини тощо.

Аналіз стану та ефективності лісового господарства визначає ряд проблем:

- зниження продуктивності та погіршення структури, якості і стану лісів країни;
- стрімке зростання в структурі лісового експорту напівфабрикатів і сировини, а не готової продукції вітчизняних підприємств;
- дисбаланс фінансових механізмів господарювання державних лісогосподарських підприємств;
- відсутність належного інформаційного забезпечення, яке повинно відображати наявну ситуацію з ведення лісового господарства в Україні та системи моніторингу, інвентаризації;
- застаріле обладнання та недостатність природозберігаючих технологій;
- проблеми використання земель лісогосподарського призначення;
- неповне використання екологічної складової лісових екосистем (вкладу лісових екосистем у вуглецевий баланс, підвищення урожайності сільськогосподарських культур);
- недосконале нормативно-правове забезпечення щодо розподілу фінансових ресурсів та забезпечення підвищення ефективності використання лісових ресурсів [6].

Незважаючи на значний наявний потенціал для подальшого розвитку лісового господарства, управління та використання залишається неефективним та не відповідає сучасним вимогам, тому система управління лісового господарства на сьогодні потребує удосконалення. Здійснення реформ у цьому напрямі, реалізація стратегії відновлення і підвищення конкурентоспроможності лісового сектору економіки України буде сприяти усуненню негативних чинників, що впливають на розвиток лісового господарства. Головними заходами на цьому шляху мають стати:

- направленість вітчизняних деревообробних підприємств до нарощування виробництва товарів глибокої переробки деревини;
- удосконалення законодавчого регулювання та розвитку галузі;
- врегулювання механізмів ринкової економіки, з метою забезпечення самоокупності і прибутковості підприємств лісового господарства;
- залучення інвестицій, з метою оновлення основних засобів та матеріально-технічної бази лісогосподарських підприємств;
- забезпечення лісового господарства природозберігаючими технологіями; проведення державного обліку усіх лісів та запровадження сучасних методів управління та контролю;

- здійснення ефективного господарювання, підвищення продуктивності насаджень та покращання екологічних властивостей лісу;
- удосконалення системи платежів за використання земель лісгосподарського призначення та лісових ресурсів як в напрямі диференціації нормативів плати, так і в напрямі розширення бази оподаткування. Надходження збору за спеціальне використання лісових ресурсів можна збільшити за рахунок розширення переліку лісоресурсних об'єктів, використання яких буде оподатковуватися.

Висновки. Таким чином, лісове господарство як галузь економіки являє собою два сегменти діяльності, один – пов'язаний із створенням лісового доходу та інвестуванням його для збереження підтримання лісових земель у тому стані, при якому ліси виконують економічні, екологічні і соціальні функції у об'ємних і якісних параметрах. Ці сегменти діяльності вимагають різних підходів до їх економічної організації. Лісовий дохід матеріалізується у валовому внутрішньому продукті і доданій вартості, включає прибуток, що належить бізнесу, а також платежі, що вилучаються до бюджетної системи.

Тому на даному етапі важливим завданням є не дати галузі занепасти та зберегти й підтримати той рівень розвитку лісового господарства, який є на даний момент. Однак ми очікуємо підвищення ефективності впровадження державної політики в частині фінансової підтримки та позитивних зрушень і росту показників функціонування лісової галузі України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Kurguzenkova L. The Prospects of Reforming and Developing Forestry in Ukraine / L. Kurguzenkova // Економіка: сучасні проблеми та перспективи розвитку : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 20 березня 2008 р. / Редкол.: Тимошенко І. І. (відп. ред.) [та ін.] – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2008. – С. 146–148.
2. Пиріг К.М. Економічні аспекти розвитку лісового господарства в Україні / К.М. Пиріг // Вісник Чернігівського державного технологічного університету: Серія: Економічні науки - Чернігів: ЧНТУ, 2012. – №2 (58) 2012. – 355с.
3. Брошура-file:///D:/Sofiya/Downloads/Brosura_DALR_2015_web%20(3).pdf або дані колегії 2014
4. Статистичний щорічник України за 2010-2015 рр.: стат.зб. – К.: Держкомстат України, 2016.
5. Лицур І.М. Прогноз зміни стану лісів на період до 2020 року / І.М. Лицур // Лісівництво і агролісомеліорація: Зб. наук. пр. — Харків: УкрНДЛГА, 2009. — Вип. 116. — С. 265-269.
6. Замула Х. Сучасний стан ведення лісового господарства в Україні / Х. Замула // Агросвіт. – 2013. – № 19. – С. 54–59. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2013_19_12.

УДК 637.1/.338.2

ЕКОНОМІКА МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА ХЕРСОНЩИНИ: ЧВЕРТЬ СТОЛІТТЯ ПЕРЕХОДУ ДО РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Лісний В.А. – к.с.-г.н., доцент, ДВНЗ «Херсонський ДАУ»
Попова А.О. – економіст з обліку і аудиту,
Херсонське обласне управління водних ресурсів
Безпалова Н.О. – здобувач,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

Проведена оцінка розвитку молочного скотарства й економічної ефективності виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах Херсонської області впродовж 1990-2015 рр.

Зроблено висновок щодо перспектив відродження молочного скотарства шляхом створення за участі держави нових великотварних сучасних молочних комплексів з інноваційними технологіями та закупівлею для них племінної худоби за кордоном.

Ключові слова: молочне скотарство, виробництво молока, продуктивність корів, рівень рентабельності, відродження галузі.

Лесной В.А., Попова А.А., Безпалова Н.А. Экономика молочного скотоводства Херсонщины: четверть века перехода к рыночным отношениям

Проведена оцінка розвитку молочного скотарства і економічної ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Херсонської області за період з 1990 року по 2015 рік.

Сделан вывод о перспективах возрождения молочного скотоводства путём создания при участии государства новых крупнотварных современных молочных комплексов с инновационными технологиями и закупкой для них племенного скота в странах с высоко-развитым молочным скотоводством.

Ключевые слова: молочное скотоводство, производство молока, продуктивность коров, уровень рентабельности, возрождения отрасли.

Lisnyy V.A., Popova A.A., Bezpalova N.A. The Economy of dairy cattle breeding in Kherson region: A quarter of the century of transition to market relations

The evaluation of the development of dairy cattle breeding and economic efficiency of milk production in the agricultural enterprises of the Kherson region for the period from 1990 to 2015 was made.

The conclusion is made about the perspectives of the revival of milk-growing cattle breeding by creating with the state's participation new large-scale modern dairy complexes with innovative technologies and the purchase of pedigree cattle for them in countries with highly developed dairy cattle breeding.

Keywords: dairy cattle breeding, milk production, cow productivity, profitability level, industry revival.

Постановка проблеми. В організації забезпечення повноцінного харчування людей, а отже в зміцненні їх здоров'я молоко без найменшого сумніву має не переоцінене значення. Винятково велике значення виробництва молока визначається його високими позитивними харчовими властивостями. Молоко і молочні продукти – вершкове масло, сир, сметана і інші продукти є незамінними в харчуванні людей. За своїми харчовими властивостями молоко займає перше місце серед всіх продуктів тваринного походження. Як зазначають науковці, в молоці міститься більше 120 найцінніших складових: білки, жири, вуглеводи, мінеральні елементи, майже всі відомі вітаміни і ферменти.

Молоко самою природою визначено для харчування ссавців, у тому числі й для людей. Повноцінне харчування людей просто не можливе без споживання достатньої кількості молока та молочних продуктів, які неможливо замінити іншими продуктами.

З тих історично давніх пір, коли людина приручила, одомашнила худобу та стала споживати молоко та молочні продукти, якість харчування незрівнянно покращилася, що позитивно впливало на стан здоров'я і тривалість життя людей. Багато тисяч років у людей справедливо не виникало навіть сумніву щодо доцільності розведення худоби, одержання молока від корів і його споживання.

За даними науково-дослідного інституту гігієни харчування, споживання молока і молочних продуктів у перерахунку на молоко повинно становити в середньому 395 кг на людину в рік, а дорослої людини – майже 500 кг. За іншими даними науково-обґрунтована річна норма споживання молока і молочних продуктів у перерахунку на молоко становить 380 кг.

Споживання молока і молочних продуктів в середньому на душу населення в Україні було найвищим у 1990 році і становило 373 кг, що майже відповідало науково-обґрунтованій раціональній нормі.

Валове виробництво молока в усіх категоріях господарств України у 1990 році становило 24,5 млн. тонн. При чисельності населення 51,9 млн. чоловік виробництво молока на одну особу в середньому сягало понад 470 кг, а в Херсонській області відповідно – 637 кг.

Впродовж багатьох останніх років фактичне споживання молока та молочних продуктів на одну особу в Україні та в Херсонській області зокрема було значно нижчим навіть від норми мінімального споживчого кошика, яка становить 253 кг.

Вкрай незадовільне нинішнє становище з виробництвом і споживанням молока зумовлене занепадом молочного скотарства, різким зменшенням чисельності поголів'я корів і валового виробництва молока у всіх регіонах України, у тому числі і в Херсонській області. Тому науковцям і практикам належить вишукати всі можливі напрями та резерви відродження та підвищення ефективності молочного скотарства. Таке завдання можна вирішити лише на основі постійного всебічного вивчення стану галузі.

Постійна об'єктивна оцінка стану молочного скотарства дає можливість визначати систему заходів по відродженню галузі та підвищенню ефективності виробництва молока в області. Цим і обґрунтована актуальність даної теми наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковці Херсонського державного аграрного університету постійно стежать за станом розвитку молочного скотарства в області та періодично в часі згідно вимог моніторингу висвітлюють свою оцінку функціонування галузі.

Дані досліджень цієї роботи включають аналіз та оцінку галузі молочного скотарства області впродовж останніх 25 років переходу до ринкових відносин.

Постановка завдання. Мета досліджень полягала у виявленні основних причин занепаду галузі скотарства області на основі даних проведення всебічної оцінки стану розвитку галузі за період з 1990 року по 2015 рік та на цій

основі визначення можливих основних резервів та напрямів відродження галузі молочного скотарства.

Об'єктом досліджень були показники чисельності поголів'я корів їх молочної продуктивності, виробництва молока та його рентабельності у молочному скотарстві області за статистичними даними Головного управління статистики у Херсонській області та Державного комітету статистики України, а також дані наукових публікацій з теми дослідження.

Основними методами дослідження були діалектичний метод, економіко-статистичний, монографічний, абстрактно-логічний, метод порівняння.

Виклад основного матеріалу досліджень. Як свідчать дані аналізу, загальна чисельність поголів'я корів у всіх категоріях господарств області за останні 25 років зменшилася з 272,2 тис. гол. на кінець 1990 року до 69,9 тис. гол. на початок 2016 року або майже в чотири рази (табл.1).

Особливо страхітливим був занепад молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах. Поголів'я корів у цій категорії господарств з 229,3 тис. гол. на кінець 1990 року катастрофічно зменшилося до 6,4 тис. гол. на початок 2016 року. За досліджуваний період у цій категорії господарств було знищено більше ніж 97% корів. По суті молочне скотарство у сільськогосподарських підприємствах знищено майже повністю. Саме в цій категорії господарств молочне скотарство велося найбільш прогресивними технологіями, з застосуванням комплексної механізації вирощування кормових культур, заготівлі та зберігання кормів, утримання корів, їх годівлі та доїння. На належному рівні проводилася ветеринарна профілактична робота.

У молочному скотарстві сільськогосподарських підприємств області на високому фаховому рівні проводилася секційно-племінна робота. Повсюдно застосовували штучне запліднення корів з використанням бугаїв-плідників, перевірених за якістю їх нащадків.

Станом на початок 2016 року у сільськогосподарських підприємствах утримували менше 10% корів від загальної їх чисельності в області. Основну кількість корів – понад 90% утримували в особистих господарствах населення.

Для порівняння, у 1990 році у сільськогосподарських підприємствах області утримували понад 84% корів від загальної їх чисельності. З огляду на такі відносні показники окремі автори-політики говорять, що поголів'я худоби в області перемістилося з суспільного сектора в приватний сектор. Причому це проголошується як досягнення переходу до ринкової економіки. Така оцінка нинішнього стану молочного скотарства, на нашу думку, не коректна. Поголів'я корів з суспільного сектора господарств не перемістилося у приватний сектор. У суспільному секторі корів по суті ліквідували (вирізали). У приватному секторі худоба поки що ще залишається. Однак, у приватному секторі – «Господарства населення» сьогодні, як 100 і 200 років тому застосовується прадідівська технологія виробництва молока. Всі роботи по утриманню корів, їх годівлі, доїнню виконується ручним способом, виснажливою від зорі до зорі працею власників корів. Санітарно-гігієнічні умови одержання молока сьогодні нерідко порушуються та спеціальними службами не контролюються. Є села, де не вистачає чистої води, або вода постачається з перебоями. В таких умовах не можливо вручну надійти високоякісне, чисте молоко.

Таблиця 1 - Чисельність поголів'я корів за категоріями господарств у Херсонській області (на кінець року), тис. гол.

Роки	Господарства усіх категорій	у тому числі:		
		сільськогосподарські підприємства		господарства населення
		всього	з них: фермерські господарства	
1990	272,2	229,3	-	42,9
2000	122,5	42,0	0,3	80,5
2005	100,8	9,1	0,4	91,7
2010	78,7	6,6	0,4	72,1
2011	77,7	6,5	0,4	71,2
2012	77,8	6,6	0,4	71,2
2013	72,1	6,3	0,4	65,8
2014	71,5	6,6	0,4	64,9
2015	69,9	6,4	0,4	63,5
2015 р. у % до 1990 р.	25,7	2,8	x	148,5

До речі, в країнах Євросоюзу та в країнах інших континентів з високо-розвиненим молочним скотарством, на законодавчому рівні, молоко, видосене руками, забороняється використовувати на харчові цілі.

Впродовж останніх десяти років тепер вже у господарствах населення області щорічно відбувається значне зменшення чисельності поголів'я корів. На кінець 2005 року у господарствах населення області утримували 91,7 тис. корів, а на початок 2016 року – лише 63,5 тис. голів. Зменшення чисельності поголів'я корів у господарствах населення за вказаний десятирічний період склало 28,2 тис. голів або майже 31%. За таких темпів скорочення поголів'я орієнтовано через два десятиліття і в цій категорії господарств молочне скотарство, як галузь буде ліквідоване.

Господарства населення сьогодні вимушено ще утримують корів. У людей на селі немає роботи, а отже немає і заробітної плати, необхідної для існування їх самих, їх дітей та всіх інших членів їх сімей. Утримуючи корів та продаючи частину молока, люди на селі намагаються просто фізично вижити. Однак, вкрай несприятливі економічні умови для власників корів на селі по закупівлі у них молока монополістами-переробниками змушують господарства населення відмовлятися від утримання корів.

Економічна не вигідність виробництва молока, як наслідок відсутності належного державного регулювання виробництва, цін і ціноутворення була основною причиною відмови сільськогосподарських підприємств від ведення молочного скотарства. З цієї ж причини фермерські господарства області, як на жаль і всієї України обгрунтовано і категорично відмовляються від ведення молочного скотарства, від виробництва молока.

В Херсонській області у 2015 році всі фермерські господарства разом утримували лише 400 корів або в середньому одну корову на одинадцять фермерських господарств. Маючи у своєму користуванні 286 тис. га сільськогосподарських угідь або понад 16% їх загальної площі в області, фермерські господарства утримували лише 0,6% корів від їх загальної невеликої кількості в області. Окремі представники влади пропонують адміністративними методами, розпорядженнями примусити фермерів утримувати корів. На наше переко-

нання правильно говорять ті, хто стверджує, що доти, поки в Україні буде економічно не вигідно виробляти молоко, виробники не будуть утримувати корів собі на збиток.

Важливими показниками оцінки стану розвитку чи занепаду молочного скотарства є показники щільності поголів'я корів та виробництва молока у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь.

Щільність поголів'я корів у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у сільськогосподарських підприємствах області з 12 голів у 1990 році зменшилася до 0,7 голів на початок 2016 року або більше ніж у 17 разів, що однозначно свідчить про обвальний занепад і розор молочного скотарства у цій основній категорії господарств (табл. 2).

Таблиця 2 - Щільність поголів'я корів та виробництва молока у розрахунку на 100 га с.-г. угідь у Херсонській області

Роки	Щільність корів, гол.		Виробництво молока, ц	
	у всіх категоріях господарств	у с.-г. підприємствах	у всіх категоріях господарств	у с.-г. підприємствах
1990	14	12	406	359
2000	7	3	169	58
2005	5	1	181	40
2015	4	0,7	172	42
2015 р. у % до 1990 р.	28,6	5,8	42,4	11,7

Виробництво молока у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у господарствах усіх категорій області з 406 ц у 1990 році зменшилося до 172 ц у 2015 році. Ці показники також свідчать про глибокий занепад галузі молочного скотарства. Для порівняння зазначимо, що у багатьох державах Європейського Союзу з розвиненим молочним скотарством виробництво молока на 100 га сільськогосподарських угідь сягає 1500-2000 ц, а в Нідерландах – ще більше. Коментарі тут зайві.

Валове виробництво молока в усіх категоріях господарств області за статистичними даними з 799 тис. тонн у 1990 році зменшилось до 300 тисяч тонн у 2015 році або майже в 2,7 рази (табл.3).

Таблиця 3 - Виробництво молока за категоріями господарств Херсонської області, тис. тон

Роки	Всі категорії господарств	у тому числі:		
		с.-г. підприємства		господарства населення
		всього	з них: фермерські господарства	
1990	799,0	688,7	-	110,3
2000	320,1	98,6	0,3	221,5
2005	357,5	28,3	...	329,5
2010	305,9	26,1	0,8	279,8
2011	302,0	28,1	1,1	273,9
2012	310,5	32,5	1,1	278,0
2013	308,8	34,6	1,2	274,2
2014	302,9	39,1	1,4	263,8
2015	300,0	40,0	1,3	260,0
2015 р. у % до 1990 р.	37,5	5,8	x	235,7

Страхітливим було зменшення виробництва молока за досліджуваний період у сільськогосподарських підприємствах. У 1990 році у цій категорії господарств було вироблено 688,7 тис. тонн молока, а у 2015 році відповідно – лише 40 тис. тонн або в 17 разів менше.

Фермерські господарства впродовж всіх досліджуваних років не мали скільки-небудь помітного значення у валовому виробництві молока в області.

Виробництво молока в господарствах населення за офіційними статистичними даними у 1990 році становило 110,3 тис. тонн, а у 2015 році воно зросло до 260,0 тис. тонн або майже в 2,4 рази.

Загально відомо, що показники валового виробництва молока прямо залежать від чисельності поголів'я корів та рівня їх молочної продуктивності.

Надій молока у розрахунку на одну корову у господарствах населення області у 1990 році за статистичними даними становив 2795 кг (табл.4).

Таблиця 4 - Надій молока на одну корову, яка була на початку року в Херсонській області, кг

Роки	Усі категорії господарств	у тому числі:	
		с.-г. підприємства	господарства населення
1990	2945	2970	2795
2000	2122	1191	3284
2005	3301	2947	3336
2010	3790	4355	3744
2011	3808	4456	3751
2012	3966	5236	3855
2013	3948	5587	3806
2014	4175	6620	3956
2015	4163	6347	3951

За офіційними статистичними даними надій молока від однієї корови у цій категорії господарств у 2015 році зріс до 3951 кг або на 41%.

Показники валового виробництва молока і молочної продуктивності корів у господарствах населення статистична служба визначає нібито методом опитування власників корів. Багато власників корів в бесідах з авторами даної роботи стверджували, що за багато років у них жодного разу ніхто не спитав про рівень молочної продуктивності їх корів та загальну кількість надоєного молока. Це дає нам серйозні підстави мати великий сумнів або підозру в правдивості статистичних даних рівня молочної продуктивності корів у господарствах населення. Ми вважаємо, що показники молочної продуктивності корів, у господарствах населення, в останні досліджувані роки статистичною службою значно завищені. Якщо це так, тоді значно завищеними є і показники валового виробництва молока як у господарствах населення, так через це і в усіх категоріях господарств в цілому. Якщо це так, тоді значно завищеними є і статистичні дані показників споживання молока у розрахунку на одну особу населення. Існують й інші підстави для підозри у завищенні статистичною службою показників рівня молочної продуктивності корів, а відтак – і валового виробництва молока у господарствах населення.

Методику обліку виробництва молока у господарствах населення «опитуванням власників корів» статистична служба застосовує в усіх областях

України. Це ймовірно призводить до суттєвого викривлення статистичних показників виробництва і споживання молока порівняно з реальним станом виробництва у молочному скотарстві.

В умовах ринкової економіки визначальним фактором зацікавленості підприємств та окремих підприємців до розвитку будь-якої галузі, будь-якого виробництва, у тому числі й молочного скотарства та виробництва молока є прибутковість виробництва.

В ринковій економіці рушійною силою успішного ведення виробництва завжди був і залишається прибуток. При збитковому виробництві продукції кожний виробник буде намагатися будь-що позбутися збиткової галузі та збиткового виробництва.

Саме через збитковість виробництва молока та через недостатній рівень рентабельності в умовах, коли інфляція щорічно значно перевищувала показники рівня рентабельності впродовж практично всіх досліджуваних років переважна більшість сільськогосподарських підприємств області, як і України в цілому, відмовилася від ведення молочного скотарства.

Рівень рентабельності виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах області у 1990 році становив 12,8% (табл.5).

Таблиця 5 - Рентабельність виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах Херсонської області

Роки	Повна собівартість 1 ц молока, грн.	Реалізаційна ціна 1 ц молока, грн.	Прибуток (+), збиток (-) від реалізації 1 ц молока, грн.	Рівень рентабельності, %
1990	33,80*	38,11*	4,31*	12,8
2000	74,12	49,78	-24,34	-32,8
2001	70,6	60,29	-10,31	-14,6
2002	65,1	55,6	-9,5	-14,6
2003	72,32	70,64	-2,28	-3,1
2004	84,46	78,61	-5,85	-6,9
2005	84,77	108,48	23,71	28,0
2006	98,04	102,76	4,72	4,8
2007	125,9	160,02	34,12	27,1
2008	160,37	191,17	30,80	19,2
2009	177,93	194,97	17,04	9,6
2010	241,83	303,42	61,59	25,5
2011	271,22	332,18	60,96	22,5
2012	278,52	289,17	10,65	3,8
2013	314,07	373,90	59,83	19,1
2014	...	...	...	...
2015	404,58	462,83	58,25	14,4

* - Грошові одиниці у 1990 р. – рублі (руб.)

Після введення в Україні в обіг грошової одиниці гривни впродовж 1996-2004 рр. виробництво молока у сільськогосподарських підприємствах області було збитковим. Найвищий рівень збитковості був у 1996-1999 рр. і становив у 1996 році – 50,3%, у 1997 році – 62,1%, у 1998 році – 56,2%, у 1999 році – 51,9%. Це страхітливі показники збитковості виробництва молока. Сільськогосподарські підприємства, вирученими від реалізації молока коштами не

відшкодовували навіть половини витрат на виробництва молока. У господарствах при наведеній жадливій збитковості виробництва не було грошей навіть на придбання дизпалива для тракторів, щоб зорати та засіяти поля. Відсутність грошей у сільськогосподарських підприємствах при збитковому виробництві стало головною причиною масового вирізання худоби. Реалізація худоби тоді на м'ясо була чи не єдиним джерелом надходження коштів для підтримки самого існування сільськогосподарських підприємств. При цьому зазначимо, що в ті роки рівень збитковості реалізації великої рогатої худоби, свиней та овець на м'ясо був не менш жадливим ніж рівень збитковості реалізації молока і становив від 51,1% до 66,1%. Не зважаючи на грабіжницькі умови реалізації худоби, свиней та овець, сільськогосподарські підприємства були змушені масово вирізати тваринництво аби спромогтися не залишити не засіяною сільськогосподарську ниву.

Впродовж 2000-2004 рр. виробництво молока у сільськогосподарських підприємствах області залишалося збитковим. Господарства продовжували вирізати корів. На кінець 2004 року у цій основній категорії господарств залишилося лише 8,7 тис. корів з 229,3 тис., які були у 1990 році. Вже до початку 2005 року було знищено 220,6 тис. корів або понад 96%. Ліквідація молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах області по суті була завершена менш ніж за 15 років невдалого переходу до ринкових відносин.

Впродовж останніх 11 досліджуваних років виробництво молока у сільськогосподарських підприємствах області в середньому було рентабельним. Від реалізації 1 кг молока підприємства одержували прибуток від 5 коп. у 2006 році до 61 коп. у 2011 році.

У 2015 році рівень рентабельності молока становив 14,4%. Від реалізації 1 кг молока господарства отримали 58 коп. прибутку. У реалізації молока у 2015 році приймали участь 22 сільськогосподарських підприємства області, включаючи фермерські господарства. У 13 з них молоко було збитковим.

До речі, у 2015 році в Україні рівень інфляції або обезцінення української національної грошової одиниці гривні сягав понад 40%. Не потребує коментарів на скільки малим за таких умов був прибуток від реалізації молока у сільськогосподарських підприємствах.

Статистична служба рівень рентабельності виробництва молока розраховує лише по сільськогосподарським підприємствам, у яких на початок року утримували лише 9% корів від загальної чисельності в області.

Рентабельність виробництва молока у господарствах населення, де тепер утримують 91% корів, ніхто не розраховує і не аналізує. Вигідність, дохідність виробництва молока у господарствах населення визначають самі власники корів, наявністю або відсутністю грошей у своїх кишнях.

Зважаючи лише на тяжку, виснажливу ручну працю при виробництві молока в господарствах населення, загальні витрати на виробництво одиниці молока у цій категорії господарств однозначно бувають вищими ніж у сільськогосподарських підприємствах. Закупівельні ж ціни на молоко від власників корів в області, як і по всій Україні, впродовж багатьох років були на стільки низькі, що не відшкодовували навіть витрат на придбання кормів для годівлі худоби.

Монополісти-переробники молока на свій хижацький розсуд самочинно встановлюють мізерні закупівельні ціни на молоко, що беруть у селян та ще й називають такі ціни «договірними». Насправді такі ціни на молоко є відверто мародерськими, грабіжницькими і жодним чином з селянами не погоджені.

Для прикладу, переробники молока, закупаючи молоко у селянських особистих господарствах Білозерського району влітку 2016 року, встановили закупівельну «договірну» ціну за 1 л молока в розмірі 2,50 грн. Це в 5-6 разів дешевше від ціни нормалізованого по вмісту молочного жиру до 2,5-2,6% в магазинах роздрібною торгівлі. З цього приводу Білозерська районна рада прийняла рішення звернутися до Верховної Ради України з проханням-вимогою на законодавчому рівні встановити нижній поріг закупівельних цін на молоко. Подібна ситуація з самочинним встановленням мізерних закупівельних цін на молоко має місце у всіх областях України.

Через невідповідність утримання корів їх кількість у господарствах населення області з 91,7 тис. голів на початок 2006 року зменшилася до 63,5 тис. голів на початок 2016 року. Після майже повної ліквідації молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах на кінець 2005 року, з 2006 року розпочалася ліквідація цієї галузі у господарствах населення. Впродовж останніх десяти років у цій категорії господарств області поголів'я корів щорічно зменшувалося в середньому на 2800 голів.

Однією з вагомих причин занепаду економіки, без перебільшення великого, а нерідко – обвального зменшення виробництва є низька купівельна спроможність населення через вкрай низькі пенсії та зарплати, через велике безробіття. Представники влади нерідко хизуються тим, що в Україні собівартість товарів, продуктів, послуг значно нижча, ніж наприклад, в країнах Європейського Союзу завдяки дешевій у нас робочій силі. Це хизування є не чим іншим, як вкрай низькою заробітною платою працівників в своїй державі.

В багатьох країнах Європейського Союзу заробітна плата в десятки разів вища ніж в Україні. Там досягнута така купівельна спроможність населення, що дозволяє купувати продукти харчування за принципом «по потребі».

Сполучені Штати Америки створили найпотужнішу економіку світу перш за все за рахунок великого внутрішнього споживання. В Україні ж в цілому, й у Херсонській області зокрема саме вкрай низька купівельна спроможність населення призвела до небачених раніше темпів зменшення виробництва, до занепаду економіки.

Висновки та пропозиції. За чверть століття невдалого реформування сільськогосподарського виробництва молочне скотарство Херсонської області зазнало великого розору, дійшло жахливого стану. Життєво необхідна для людей галузь у сільськогосподарських підприємствах по суті знищена. Фермерські господарства обґрунтовано категорично відмовляються від виробництва молока.

За досліджуваній період чисельність поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах з 229,3 тис. гол. зменшилася до 6,4 тис. гол. У цій основній категорії господарств станом на початок 2016 року знищено майже 223 тис. корів або понад 97% від їх наявної кількості у 1990 році.

Починаючи з 2006 року розпочалася і триває ліквідація молочного скотарства у особистих господарствах населення. Зменшення поголів'я корів у цій

категорії господарств впродовж останніх десяти років сягає 28 тис. голів або майже 31% від їх кількості, яка була на початок 2006 року.

З метою не допущення остаточного знищення молочного скотарства, ця галузь в особистих господарствах громадян, де ще утримують корів, потребує термінової, достатньої, дієвої державної підтримки.

З метою відродження молочного скотарства необхідним є створення за участі держави нових великотварних сучасних молочних комплексів з інноваційними технологіями та закупівлею для них племінної худоби за кордоном.

Необхідним є розробка кардинальних, революційних заходів на державному рівні для заохочення фермерів створювати і розвивати галузь молочного скотарства.

Зважаючи на стратегічно важливе значення для України галузі молочного скотарства, вважаємо за необхідне створення при профільному міністерстві національної надзвичайної аналітичної тимчасової групи фахівців і практиків з ведення тваринництва, аудиторів, економістів, фінансистів, науковців з наукових і учбових закладів для проведення ретельної, всебічної об'єктивної оцінки нинішнього стану галузі у всіх регіонах України. На основі такої оцінки мають бути визначені конкретні заходи по відродженню життєво важливої галузі в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Грінкевич Л.З., Попова А.О., Лохоня О.І. Нинішній стан і перспективи підвищення ефективності виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах Херсонської області // Таврійський науковий вісник: Науковий журнал. Вип. 64. Частина 2. – Херсон: Айлант, 2009. – С.
2. Народне господарство Української РСР у 1990 році. Статистичний щорічник // Міністерство статистики УРСР. – Київ: «Техніка», 1991. – 496 с.
3. Херсонщина у цифрах 1999 рік: Статистичний довідник // Херсонське обласне управління статистики. – Херсон, 2000. – 343 с.
4. Регіони України, 2009. Статистичний збірник. Частина II // Державний комітет статистики України. – Київ, 2009. – 757 с.
5. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2008 – 2015рр. Статистичні бюлетені за відповідні роки // Київ, Державний комітет статистики.
6. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Херсонської області за 2008 – 2015 рр.. Статистичні бюлетені за відповідні роки // Херсон, Головне управління статистики у Херсонській області.
7. Статистичний щорічник України за 2014 рік // Державна служба статистики України. – К.: 2015 р. – 586 с.
8. Кількість сільськогосподарських тварин, виробництво продукції тваринництва в господарствах Херсонської області за 2015 рік.. Статистичний бюлетень // Головне управління статистики у Херсонській області, 2016. – 84 с.
9. Аналітична доповідь до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2016 році» // НІСД. – К.: ПП «Видавництво Фенікс», 2016. – 686 с.

УДК 502.4

ФУНКЦІЇ ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЧНО-ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Касперевич Л.В. – аспірант,
Інститут агроєкології і природокористування НААН

Проаналізовано функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. Запропоновано групувати їх відповідно до покладених на них завдань: екологічні, науково-інформаційні, соціальні та економічні. Обґрунтовано взаємозалежність між даними функціями та їх вплив на задоволення потреб суспільства та забезпечення сталого розвитку навколишнього природного середовища.

Ключові слова: екологічні, науково-інформаційні, соціальні та економічні функції природно-заповідного фонду, потреби суспільства, сталий розвиток.

Касперевич Л.В. Функции объектов природно-заповедного фонда Украины в системе экологически-сбалансированного развития экономики

Проанализированы функции территорий и объектов природно-заповедного фонда Украины. Предложено группировать их в соответствии с возложенными на них задачами на экологические, научно-информационные, социальные и экономические. Обоснованно взаимозависимость между данными функциями и их влияние на удовлетворение потребностей общества и обеспечения устойчивого развития.

Ключевые слова: экологические, научно-информационные, социальные и экономические функции природно-заповедного фонда, потребности общества, устойчивое развитие.

Kasperevych L. Functions of objects of the nature reserve fund of Ukraine in the system of ecologically balanced economic development

The paper analyzes the functions of territories and objects of the nature reserve fund of Ukraine. It proposes to group them according to their tasks: environmental, scientific information, social and economic. The study substantiates the relationship between these functions and their impact on the needs of society and sustainable development of the environment.

Keywords: environmental, scientific information, social and economic functions of the nature reserve fund, needs of society, sustainable development.

Постановка проблеми. З появою людини розпочалось формування взаємовідносин суспільства і природи. Демографічний ріст та зростаючі потреби в природних ресурсах вносили корективи в природну еволюцію навколишнього середовища, що в результаті погіршило природні умови власної життєдіяльності людства. В той же час, суспільство збагачувалось досвідом і розумінням цінності природних екосистем та ландшафтів (які є запорукою стійкості навколишнього природного середовища, показником якості якого є життя і здоров'я людини) усвідомило необхідність прийняття радикальних заходів для покращення екологічної рівноваги.

Особлива роль в цих умовах відводиться природно-заповідному фонду, який є одним із найдієвіших інструментів збереження природного капіталу та відтворення робочої сили. У зв'язку з цим безсумнівно актуальність набуває дослідження його ролі для забезпечення сталого розвитку та задоволення потреб суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями О.В. Врублевською, Ю.М. Грищенком, Л.Г. Мельником, О.І. Фурдичком, А.Ю. Якимчук та багатьма іншими розглядалися окремі аспекти збереження біотичного і ландшафтного різноманіття, ступінь антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище, значення та покращення екологічної ситуації, тенденції та перспективи використання природно-ресурсного потенціалу, шляхи оптимізації природно-заповідної мережі, розвитку рекреаційної сфери, організації відпочинку та оздоровлення населення на територіях природно-заповідних об'єктів. Формування розвитку заповідних територій стали предметом досліджень таких фахівців, як В.Є. Борейко, М.Д. Гродзинський, І.В. Давиденко, Д.В. Крилов, Ю.Р. Шеляг-Сосонко та ін. Вчені дослідили тісну взаємозалежність між станом природного довкілля та соціально-економічним розвитком суспільства, якістю життя населення. Однак аналіз публікацій засвідчує, що багато аспектів даної наукової проблеми досліджено недостатньо, дослідники так і не дійшли згоди у питанні визначення функцій природоохоронних територій. Виходячи з вище зазначеного видається актуальним продовжити дослідження сутнісних функцій категорій природно-заповідного фонду.

Мета, об'єкт та методи дослідження. Метою дослідження є аналіз функцій територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Об'єктом дослідження є процес використання функцій територій та об'єктів природно-заповідного фонду для забезпечення екологічних, науково-інформаційних, соціальних та економічних потреб суспільства.

У процесі дослідження використано методи: аналізу і синтезу (при дослідженні виняткової цінності функцій територій та об'єктів природно-заповідного фонду у підтримці екологічного балансу); спостереження і групування (при виявленні зв'язку між екологічними, соціальними, науково-інформаційними та економічними функціями територій та об'єктів природно-заповідного фонду); абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень результатів і формування висновків та рекомендацій); системний підхід (при об'єднанні розвитку заповідних територій).

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасному світі існує гостра потреба в оптимізації взаємодії суспільства і природи. Про їх взаємозалежність наголошували ще у 484–377 рр. до н.е. давньогрецькі науковці Геродот та Гіппократ. Вони вважали, що природні фактори (клімат, стан води і ґрунту, особливості ландшафту і т.п.) роблять визначальний вплив не лише на формування рис характеру, тілесних (конституція) і душевних (темперамент) властивостей людини, а й політичного ладу [1]. У той же час, переслідуючи економічні вигоди, люди у процесі господарської діяльності неабияк забруднюють навколишнє природне середовище, що викликає серйозні, а часом незворотні зміни його стану. Саме тому з метою забезпечення екологічної рівноваги навколишнього природного середовища, зменшення рівня його забруднення, збереження біологічного і ландшафтного різноманіття створюються природоохоронні території, серед яких найважливіше місце займають території та об'єкти природно-заповідного фонду [2]. Оскільки під час створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду їм надається статус, значення та правовий режим, стає зрозумілим наскільки вони є різноманітними та багатофунк-

кціональними, а тому дослідження функцій та оцінка їх ролі різними вченими є розбіжною.

У наукових публікаціях поняття роль та функції природно-заповідного фонду часто підміняються один одним як слова синоніми, головним чином це пов'язано з тим, що в законодавчо-нормативних документах, зокрема в Законі України "Про природно-заповідний фонд України", що регулює відносини, пов'язані з природно-заповідним фондом йдеться лише про мету і завдання згаданих територій, що не є синонімом їх функцій [3]. На нашу думку, під роллю природно-заповідного фонду слід розуміти їх значення для підтримки функціонування екосистем на основі сукупності функцій, що формуються у соціальній, економічній та екологічній сфері внаслідок виникнення економічних (матеріальних), соціальних, духовних та екологічних потреб людства та необхідністю їх задоволення. При цьому під функціями територій та об'єктів природно-заповідного фонду слід розуміти їх призначення, тобто цю специфічну діяльність, яку вони відіграють у встановленні «загальної гармонії».

Функції в межах конкретних заповідних об'єктів можуть поєднуватися неоднаково, але якщо їх не враховувати, то охорона таких територій не приносить очікуваного ефекту та виникають конфліктні ситуації. Якщо говорити про функції конкретних заповідних об'єктів, то вони часто не узгоджені із загальними функціями. Це пов'язано із необхідністю вирішення практичних завдань в межах окремо взятого заповідного об'єкта, а також пріоритетності тих чи інших завдань. У зв'язку з цим необхідно уточнити існуючі функції територій і об'єктів природно-заповідного фонду та наділити їх відповідні категорії.

У сучасній науковій літературі наразі виділяють та деталізують функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду за різними ознаками. Однак, порівняльний аналіз наукових підходів дає підстави стверджувати, що при дослідженні виокремлюють природоохоронну і науково-дослідну функції, а інші називають мимохідь, а то і зовсім забуваючи.

С. Стойко, Е. Гадач, Т. Шимон, С. Михалик з позиції поліфункціональності розглядають функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду умовно поділяючи на прямі і непрямі. До прямих належать біоконсерваційна, біогенетична, інформаційна і документаційна, науково-дослідна, еталонна, захисна екологічна функція, економічна та соціальна функції. Водночас, є ряд проміжних функцій – природопізнавальна, культурно-освітня, дидактична та ландшафтно-естетична [4]. С.Ю. Попович вважає, що окремі природно-заповідні території, як і їх система в цілому виконують головні (територіальна основа екомережі, збереження ландшафтного, геологічного, карстово-спелеологічного, біотичного різноманіття і генетичних ресурсів, запровадження фонових моніторингу тощо) і додаткові (науково-дослідна, рекреаційна, оздоровча, еколого-освітня, просвітня тощо) функції [5]. А.А Ковальчук виділяє такі функції природно-заповідних територій як організація наукових досліджень, охорона дикої природи, збереження видів та генетичного різноманіття, забезпечення підтримання стабільного стану довкілля, охорона специфічних природних і культурних рис, туризм, рекреація, освіта, збалансоване використання ресурсів природних систем, підтриманні культури і традицій народів тощо [6]. Серед іноземних науковців Thomas A. More поділяє функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду на групи біологічні, соціальні та

індивідуальні [7]. Схожі погляди має В.І. Павлов та Л.М. Черчик, які також виділили біологічну, соціально-культурну та економічну функції [8]. М.А. Соболев вважає, що завдяки збереженню (відновленню) природних територій повинні бути забезпечені наступні їх функції: середовище утворююча; інформаційно-еталонна; еколого-просвітницька; рекреаційна; ресурсозахисна; об'єктозахисна [9]. А.М. Бородін (1983) та В.Є. Соколов (1997) із авторами виділяють 29 категорій природно-заповідних територій та наводять 8 функцій властивих цим територіям: збереження еталонних екосистем і генофонду організмів; відтворення ресурсів; підтримання сприятливого екологічного балансу регіону; охорона навколишнього середовища; забезпечення можливостей рекреації; екологічна освіта; науково-інформаційний ресурс [10, 11].

Дежкін В.В. (1995, 1999) взявши за основу публікації Н.Ф. Реймерса та А.М. Бородіна диференціював функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду на загальні (синтетичні) функції, ресурсні функції та соціально-економічні функції. У авторській версії Концепції системи особливо охоронюваних природних територій Росії, що належить (Дежкін і Пузаченко, 1999) Ю.Г. Пузаченко виділяє 6 функцій: збереження біологічного різноманіття відновлення середовища і біологічного різноманіття в результаті спеціальної програми дій в області відносин людини з середовищем; інформаційне забезпечення системи управління і соціуму знаннями про існуючу реальність і тенденції її зміни; нормативний вплив системи управління, що погоджує стан середовища і масштаби її використання і забезпечує сталий розвиток соціуму; підвищення ефективності виробничої діяльності соціуму на основі постійного розширення знань і адекватного сприйняття середовища проживання; формування морально-етичних принципів, що сприяють підвищенню ефективності використання природних ресурсів та стійкості соціуму. [12]. Однак, вищезгадана Концепція зазнала критики Світового Фонду дикої природи. Відповідно була підготовлена нова концепція, згідно якої функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду зведено до трьох: збереження біологічного різноманіття та підтримання біосферного потенціалу територій; інформаційне забезпечення довгострокового невиснажливого природокористування; забезпечення існування природних територій та суспільства.

Практично всі зазначені класифікації включають таку функцію як збереження природних комплексів і їх окремих компонентів. Проте більшість функцій різняться за масштабом поширення та за напрямками дослідження. У зв'язку з вищевикладеними, вважаємо за доцільне згрупувати функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду за такими напрямками: екологічний, науково-інформаційний, соціальний та економічний (таблиця 1).

Кожна із базових функцій покликана забезпечувати вирішення відповідних завдань. При цьому пропонуємо для кожного блоку функцій виділити такі основні завдання. Для екологічних – основними повинні бути охорона, збереження та відтворення природно-заповідного фонду. В рамках науково-інформаційних – пізнавальні, освітні та наукові завдання. В площині соціальних функцій – рекреаційні, оздоровчі та культурні. Для економічних функцій базовими завдання є ефективна експлуатація природно-заповідних об'єктів та ліцензування дозволеного виду діяльності на окремих природоохоронних територіях.

Таблиця 1 - Функції територій і об'єктів природно-заповідного фонду України

Функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду	Характеристика	Категорії територій і об'єктів природно-заповідного фонду
<i>Екологічні (охоронні, відтворювальні, зберігаючі)</i>		
Природоохоронна	сприяє збереженню біологічного, екосистемного і ландшафтного різноманіття, особливостей і краси ландшафту, цінних природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, об'єктів «неживої природи», геологічних та спелеологічних об'єктів.	природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, парк пам'ятка садово-паркового мистецтва.
Підтримання сталого розвитку	сприяння тривало стабільному екологічному, економічному та соціальному розвитку.	природні заповідники, біосферні заповідники, заказники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, дендрологічні парки, зоологічні парки, парк пам'ятка садово-паркового мистецтва.
Заповідна	призначена для експериментів, наприклад, з інтродукції рідкісних і зникаючих видів рослин, для збереження особливо рідкісних та цінних видів тощо, відвідування її забороняється, крім випадків, коли воно пов'язано з проведення наукових спостережень.	ботанічні сади, дендрологічні парки.
Ресурсозберігаюча	збереження в природно-заповідному фонді суворого режиму, ґрунтів, води, рослин, тварин і їх спільнот, чистоти і складу атмосферного повітря та інших взятих під охорону природних об'єктів.	природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, заповідні урочища, пам'ятки природи, парк пам'ятка садово-паркового мистецтва.
Ресурсовідновна	відновлення при проведенні біотехнічних і регуляційних заходів порушених або втрачених екосистем, окремих видів рослин і тварин.	біосферні заповідники, національні природні парки, заказники, ботанічні сади, парк пам'ятка садово-паркового мистецтва.
<i>Науково-інформаційні (пізнавальні, освітні, наукові)</i>		
Науково-дослідна	призначена для проведення науково-дослідних робіт, вивчення функціонування екосистем, здійснення наукових спостережень за ходом природних процесів, організація моніторингу на локальному, національному та глобальному рівнях, розміщення експериментальних ділянок та колекцій.	природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, заповідні урочища, парк пам'ятка садово-паркового мистецтва.
Освітньо-пізнавальна	сприяння екологічній освіті, виховання патріотичного ставлення до природи, культури та історії.	природні заповідники, національні природні парки, пам'ятки природи, регіональні ландшафтні парки, зоологічні парки, ботанічні сади, дендрологічні парки.
Природо-пізнавальна	природні екосистеми дають змогу ознайомитись туристам і краєзнавцям з визначними пам'ятками та явищами природи, красивими пейзажами; відвідати екологічно чисті об'єкти; побачити екзотичний тва-	національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, пам'ятки природи, парк пам'ятка садово-паркового мистецтва, зоологічні парки, заказники, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні

Функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду	Характеристика	Категорії територій і об'єктів природно-заповідного фонду
	ринний і рослинний світ; відвідати історичні місця і споруди; познайомитись з інтродукованими видами рослин і тварин та їх адаптацією до нових екологічних умов.	парки.
Експозиційна	призначена для стаціонарного утримання тварин і використання їх у культурно-пізнавальних цілях.	ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки.
Інформаційна	інформація про стан і динаміку охоронюваних екосистем, популяціях окремих видів рослин і тварин, що отримується в різних обсягах науковими відділами заповідників і деяких природних парків про глобальні зміни.	усі категорії природно-заповідного фонду.
<i>Соціальні (рекреаційні, культурні, оздоровчі)</i>		
Рекреаційна	призначена для організації відпочинку та обслуговування відвідувачів парку.	біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, зоологічні парки, парк пам'ятка садово-паркового мистецтва.
Культурно-освітня та дидактична	полягає у сприянні розвитку загальноосвітньої сфери людини, розширенні її природничого і краєзнавчого світогляду, вихованні природоохоронної активності та відповідальності за стан природи як національного, так і загальнолюдського багатства. Історичний аналіз взаємодії суспільства й біосфери свідчить про значення природних багатств не лише для біологічного виживання людини, але й для її інтелектуального і духовного розвитку.	національні природні парки, парк пам'ятка садово-паркового мистецтва, пам'ятки природи, регіональні ландшафтні парки.
Культурно-естетична	максимальне забезпечення потреб відвідувачів при мінімальному порушенні структури його природних і господарських комплексів.	національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, парк пам'ятка садово-паркового мистецтва.
Оздоровча	створення сприятливих умов для оздоровлення населення.	національні природні парки, регіональні ландшафтні парки,
<i>Економічні (економічні послуги)</i>		
Експлуатаційна	отримання доходу від надання платних екологічних, соціальних і рекреаційних послуг.	національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, зоопарки, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парк пам'ятка садово-паркового мистецтва
Ресурсно-споживча	отримання доходу від відлову рибних ресурсів, мисливського полювання, збору побічних продуктів (ягід, насіння, гриби), лікарських рослин та деревини, тощо.	національні природні парки, природні заповідники, регіональні ландшафтні парки.

Джерело: Сформовано на основі [4–15] та власних інтерпретацій.

Вважаємо за доцільне, щоб кожна із функцій, вирішуючи конкретні завдання в екологічному, економічному та соціальному напрямках, опиралась на концепцію сталого розвитку. При цьому, кожен із напрямів повинен забезпе-

чити дотримання таких вимог. Екологічний напрям – екологічно-безпечне використання територій та об’єктів природно-заповідного фонду; соціальний напрям повинен реалізуватися через орієнтацію на існуючі матеріальні і духовні потреби в сфері використання територій та об’єктів природно-заповідного фонду; економічний – на ефективність використання територій та об’єктів природно-заповідного фонду. Таким чином будуть тією чи іншою мірою задоволені відповідні групи потреб суспільства. Все це повинно дозволити реалізувати в повній мірі екологічні, соціальні та економічні функції територій та об’єктів природно-заповідного фонду (рис. 1.).

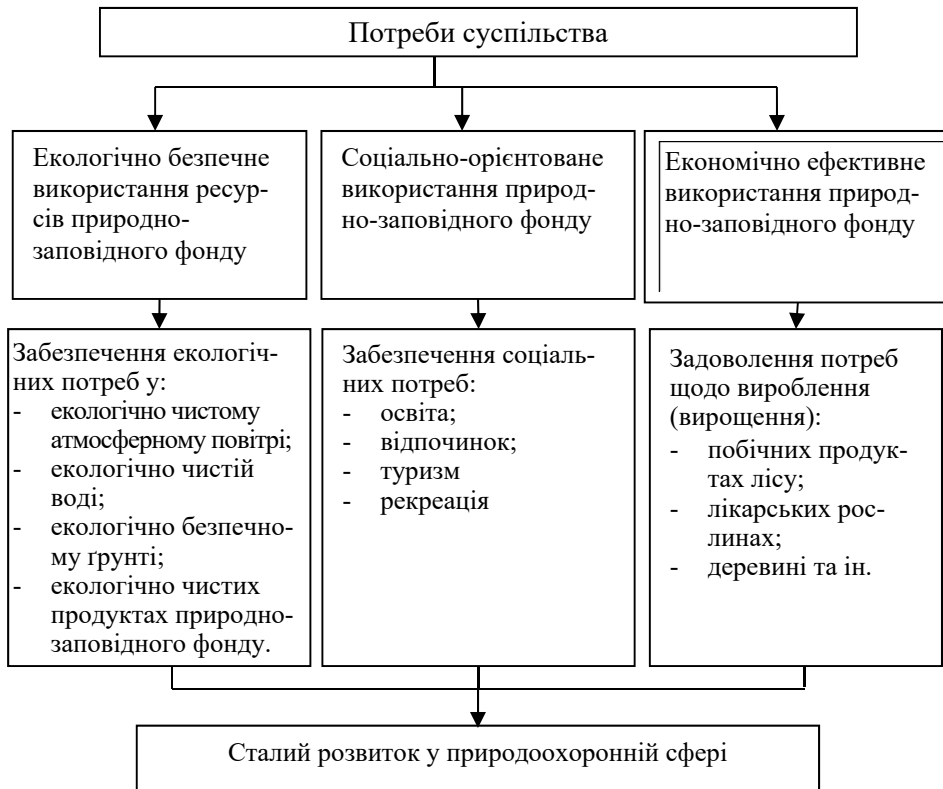

Рисунок 1. Концептуальний підхід досягнення сталого розвитку у природоохоронній сфері

Джерело: власні дослідження.

Встановлено, що об’єкти природно-заповідного фонду прямо чи опосередковано впливають на населення, забезпечуючи його благополуччя, стимулюють його зацікавленість у функціонуванні природно-заповідного об’єкта, тобто виконують соціально-економічні функції. Соціально-економічна сутність природоохоронних територій полягає у створенні більш комфортних умов проживання населення, отриманні додаткових матеріальних вигод завдя-

ки покращенню стану здоров'я, підвищенні екологічної культури і освіти, зростанні національного самоусвідомлення населення, сприянні зростанню кількості робочих місць, більш раціональному розселенню населення як біля територій та об'єктів природно-заповідного фонду, так і за його межами тощо.

Проте не можна вважати, що вищезгадані функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду є рівнозначними. Завжди існували й існують сфери, в яких відбувається їх взаємне накладання та взаємне проникнення. Посилення однієї функції сприяє пригніченню інших. Часто реалізація тих чи інших функцій природоохоронних територій дозволяє одночасно вирішити різні за напрямками потреби суспільства, зокрема економічні функції дозволяють вирішувати такі потреби як формування умов щодо відтворення працездатності людини, створення можливостей спілкування людини з природою, задоволення потреб у інформаційних, рекреаційних, науково-дослідних та ін. ресурсах. Тобто поєднується вирішення як суто економічних так і екологічних потреб суспільства.

На формування економічних (матеріальних), соціальних та екологічних потреб впливають умови та рівень розвитку добробуту суспільства. Людина, насамперед, задовольняє свої першочергові потреби. Якщо даний вид потреб задоволений, то на певний час вони перестають бути ціллю для людини. В неї з'являється бажання задовольнити наступні за важливістю потреби. На різних етапах розвитку змінюються пріоритетні потреби людей. Так, до середини 50-х рр. минулого століття домінували матеріально-речові потреби, а з середини 50-х до кінця 80-х років – соціальні (освіта, охорона здоров'я, розваги та відпочинок). Інколи люди так зайняті задоволенням нижчих бажань, що можуть задовольняти протягом усього життя лише матеріальні і соціальні потреби так і не усвідомивши потребу у вищих. Водночас із розвитком людських потреб (від матеріальних до соціальних) збільшуються масштаби економічної діяльності, що й послужило причиною порушення природних зв'язків і виникнення екологічних проблем, а як наслідок формування екологічних потреб.

Важливим фактом є те, що потреби як і функції природно-заповідного фонду взаємодіють між собою. Адже, не можна насититись лише одним видом (наприклад, фізіологічним) потреб на все життя і тоді перейти до наступного (наприклад, соціального) не повертаючись до попереднього виду. В нинішніх умовах розвитку пріоритетними є економічні потреби, але необхідно брати за основу екологічні. Оскільки, обираючи цінності формування економічних інтересів, ми ставимо розвиток природно-заповідного фонду в нестійкий екологічний стан. І лише при переході на домінування екологічних пріоритетів розвитку і підпорядкування економічних цілей громадським інтересам, ми переміщаємо систему розвитку територій та об'єктів природно-заповідного фонду в стан стабільності, тобто сталого розвитку (рис. 2.).

Таким чином, ми бачимо те, що сталий розвиток соціальної та економічної підсистем розвитку територій та об'єктів природно-заповідного фонду робиться допустимим тільки за умови зміцнення екологічної підсистеми. При цьому задоволення екологічних потреб має свої особливості пов'язані з якісними характеристиками навколишнього природного середовища. Матеріальна основа екологічних потреб (повітря, вода, природний ландшафт) не може бути транспортована у місце їх споживання, а задоволення

екологічних потреб не може бути перенесено на більш пізній термін, тому що вони є фізіологічною потребою людини [16].

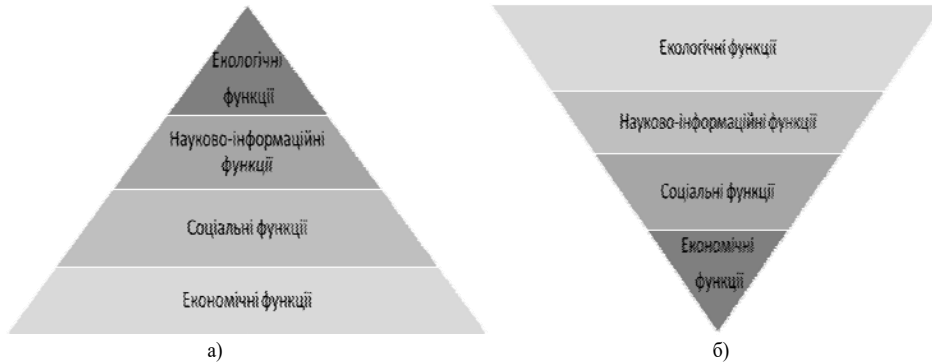

Рисунок 2. Пріоритетність забезпечення дотримання основних функцій територій та об'єктів природно-заповідного фонду для задоволення потреб суспільства: а) матеріальна; б) духовна.

Джерело: власні дослідження.

Суспільство, усвідомлюючи потреби в певних функціях, формує попит на відповідні групи об'єктів і послуг. А попит, як відомо, є рушієм економіки. Зокрема, фізіологічні потреби в чистому середовищі змушують створювати екологічно орієнтовані засоби (моніторингові системи, очисне устаткування, заходи рекреаційного характеру та ін.). Соціальні потреби в інформаційному контакті з природними ландшафтами формують попит на відповідні роботи і послуги (облагороджування ландшафтів, екотуризм). Об'єктивна необхідність підтримання екологічної рівноваги змушує нести витрати відповідної спрямованості (створення заповідників, заказників, національних парків, екологічний моніторинг, проведення заходів щодо дослідження та збереження біологічних видів та ін.), враховуючи упущену вигоду від стримування промислового і сільськогосподарського розвитку на певних територіях [17].

Однак нинішній екстенсивний тип зростаючих потреб людства, а саме підвищення обсягу товарів і послуг за рахунок збільшення масштабу використання природних ресурсів, нестача коштів у індивідів та суспільства дає змогу задовольняти лише матеріальні й соціальні потреби. При цьому екологічні потреби почали задовольняти лише тоді, коли наслідки економічної діяльності почали негативно впливати як на стан природи, так і на стан здоров'я самої людини, тобто вони є вимушеними і висуваються умовами існування та життєдіяльності особистості, соціальної групи, суспільства в цілому до умов навколишнього природного середовища [16].

Власне тому, Н.В. Зіновчук опираючись на концепцію А. Маслоу стверджує, що екологічні потреби індивіда будуть задоволені лише на певному рівні економічного розвитку, коли суспільство усвідомить їх і створить умови для їх задоволення [16]. Таким чином, стає зрозумілим, що задоволення екологічних потреб, як індивідів, так і суспільства в цілому, вимагає певного організаційного порядку. Він починається з трансформації екологічних потреб

у цілі суспільства, забезпечення яких можливе лише колективно, завдяки утворенню відповідних соціальних інституцій.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що із збільшенням антропогенного навантаження на довкілля зростає роль територій та об'єктів природно-заповідного фонду як для біосфери так і для суспільства. Зрозуміло, що жодна природоохоронна територія не може реалізувати всю різноманітність функцій. Однак, на одній території у конкретних умовах можуть несуперечливо поєднуватися кілька функцій або на фоні однієї домінуючої реалізовуватися кілька основних. Таким чином, ми згрупували існуючі функції територій і об'єктів природно-заповідного фонду за екологічним, науково-інформаційним, соціальним та економічним напрямками. Водночас зазначені групи функцій, виконуючи поставлені завдання, повинні взаємодіяти між собою та опиратись на концепцію сталого розвитку. Завдяки цьому з одного боку буде досягнута екологічна рівновага, а з іншого боку будуть задоволені теперішні та майбутні соціо-еколого-економічні потреби суспільства.

Встановлено, що функції територій та об'єктів природно-заповідного фонду значною мірою впливають на населення (покрощують стан здоров'я, сприяють екологічній культурі та освіті, задовольняють потреби в інформаційних, рекреаційних, науково-дослідних та ін. ресурсах.), тобто вирішують як екологічні так і соціальні, та в незначній мірі економічні потреби суспільства.

Доведено, що екологічні потреби є новим видом потреб, які містять властивості інших потреб. Екологічні потреби можна вважати фундаментальними, оскільки вони спрямовані на вдосконалення решти сфер життя – економічної, соціальної й навіть політичної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Краткая философская энциклопедия / Под ред. Е.Ф. Губского, Г.В. Коралева, В.А. Лутченко. – М.: Прогресс, 1994 г.
2. Якимчук А.Ю. Економічне стимулювання розвитку природно-заповідного фонду (на прикладі Північного регіону України): дис. ... канд. екон. наук: 08.08.01 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища / Якимчук Аліна Юріївна. – Рівне – 2006. – 239 С.
3. Заповедное дело: теория и практика / В.В. Дежкин, Ю.П. Лихацкий, В.В. Снакин, М.П. Федотов. – М.: Инфосфера; НИА Природа, 2006. 420с.
4. Заповідні екосистеми Карпат / С. Стойко, Е. Гадач, Т. Шимон, С. Михалюк. – Львів: Світ, 1991. – 248 с.
5. Попович С.Ю. Природно-заповідна справа: Навчальний посібник. – К.: Арістей, 2007. – 480 с.
6. Ковальчук А.А. Заповідна справа: науково-довідкове видання / А.А. Ковальчук. – Ужгород: Ліра, 2002. – 328 с.
7. Thomas A. More The Public Functions of Parks and Protected Areas [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.metla.fi/tapahtumat/2004/mmv2/abstracts/oral/more.pdf>
8. Павлов В.І. Рекреаційний комплекс Волині: теорія, практика, перспективи: монографія / В. І. Павлов, Л. М. Черчик. – Луцьк : Надстир'я, 1998. – 122 с.

9. Соболев Н.А. Предложения к концепции охраны и использования природных территорий / Н.А. Соболев // Охрана дикой природы. 1999. № 3 (14). С. 20–24.
10. Бородин А.М. Система охраняемых природных территорий в Советском Союзе и место в ней биосферных заповедников / А.М. Бородин, Ю.А. Исаков, В.В. Криницкий // Охрана природы, наука и общество. М., ЮНЕСКО-ЮНЕП. – 1983. – с. 182–186.
11. Экология заповедных территорий России / В.Е. Соколов, К.П. Филонов, Ю.Д. Нухимовская, Г.Д. Шадрин. – М.: Янус-К, 1997. – 576 с.
12. Концепция системы охраняемых природных территорий России (Проект): Рабочие материалы. – М.: Изд. РПО ВВФ, 1999. – 30 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ruseconet.narod.ru/concept.htm>
13. Закон України "Про природно-заповідний фонд України". – Офіційний веб-портал Верховної ради України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
14. Давиденко В.М. Заповідна справа (навчальний посібник) / В.М. Давиденко. – Миколаїв : МФ НаУКМА, 2002. – 138 с.
15. Заповідна справа в Україні: Навчальний посібник. / За заг. ред. М.Д. Гродзинського, М.П. Стеценка. – К.: Географіка, 2003. – 306 с.
16. Зіновчук Н.В. Економічні засади екологічної політики в АПК: теорія і методологія: дис... д-ра екон. наук: 08.00.06 / Зіновчук Наталія Василівна. – К., 2008. – 614 с.
17. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням : Підручник для студентів економ. спец. ВНЗ / Л.Г. Мельник, М.К. Шапочка, О.Ф. Балацький, В.А. Барановський, Г.О. Білявський; За заг. ред. Л.Г. Мельник, М. К. Шапочка. – Суми : Університетська книга, 2006. – 759 с.

УДК 336.226

ПОДАТКОВА РЕФОРМА В КОНТЕКСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Подаков Є.С. – к.е.н., доцент,

Савченко М.О. – аспірант, ДВНЗ «Херсонський ДАУ»

В статті розглянуто питання податкової реформи в Україні, інституційно-організаційні проблеми Державної фіскальної служби та їх вплив на інвестиційну привабливість підприємств.

Ключові слова: податкова система, інституції, інвестиційна привабливість, дискреційність податків, залучення інвестицій.

Подаков Е.С. Налоговая реформа в контексте инвестиционной привлекательности предприятий Украины

В статье рассмотрены вопросы налоговой реформы в Украине, институционально-организационные проблемы Государственной фискальной службы и их влияние на инвестиционную привлекательность предприятий.

Ключевые слова: *налоговая система, институты, инвестиционная привлекательность, дискреционность налогов, привлечение инвестиций.*

Podakov Ye.S., Savchenko M.O. Tax reform in the context of the investment attractiveness of Ukrainian enterprises

The article deals with the issue of tax reform in Ukraine, institutional and organizational problems of the State Fiscal Service and their impact on the investment attractiveness of enterprises.

Keywords: *tax system, institutions, investment attractiveness, discretion taxes, attraction of investments.*

Постановка проблеми. Українська податкова система є, за зовнішніми ознаками, дуже подібною до більшості європейських країн. Вона складається з тих самих податків, які є типовими для європейських країн, а відповідні закони було написано за участю західних радників. Тим не менш, вона характеризується як конфіскаційна - адже у кінцевому підсумку держава в особі своїх представників визначає хто і скільки їй має сплатити. З точки зору інституційної економіки це є типовим проявом феномену, згідно якого одні й ті самі формальні інституції (закони) по-різному працюють в залежності від неформальних. Зокрема, як доведено на багатьох прикладах, формальні закони принципово по-різному працюють за "суспільного порядку з обмеженим доступом" (ОД), притаманного більшості сучасних суспільств, в тому числі Україні, та за "відкритого доступу" (ВД), який дозволив низці країн, що ми їх зараз називаємо «розвиненими», значно відірватися від решти.

Засадничим принципом ОД є наділення певних осіб та організацій - потенційних збудників спокою - привілеями, які створюють можливість для отримання на постійній основі понадринкових, прибутків (рент) за рахунок решти суспільства. У свою чергу, це вимагає обмеження доступу до привабливих можливостей для усіх решти задля уникнення конкуренції, здатної знищити ренту. Таким чином, ОД є принципово несумісним з чесною конкуренцією та рівними правилами гри. Натомість, влада закону (принцип "закон єдиний для усіх") є однією з головних передумов руйнування ОД та переходу до ВД. Не випадково обидві революції, що сталися в Україні за останні 10 років ставили собі на меті впровадження цього принципу. Зокрема, гідність не може бути поза владою закону, адже якщо закону немає, то підкоряться доводиться чужій волі.

Сучасний процес європейської інтеграції вимагає від України здійснення рішучих кроків, спрямованих на гармонізацію національного законодавства до законодавства держав - членів ЄС. Особливо гостро це завдання стоїть відносно поліпшення правового регулювання у галузі оподаткування. На сьогодні інтеграція до ЄС є одним з пріоритетних напрямів зовнішньої політики нашої держави, а гармонізація законодавства розглядається як об'єктивно необхідний процес для підготовки України до вступу в ЄС. Саме європеїзація ідеології і практики фінансових перетворень, яких потребує українське суспільство в період глобалізації, повинна стати основою соціально-економічного процвітання нашої держави і вектором її подальшого історичного розвитку. При цьому особливої уваги заслуговують питання інвестиційної привабливості українських підприємств. Нині необхідною умовою забезпечення ефективного розвитку вітчизняних підприємств є зміцнення їх інноваційно-інвестиційного потенціалу, що сприятиме технічному і технологічному переозброєнню галу-

зей, виробництву якісної й конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності управління інноваціями та інвестиціями і, як кінцевий результат, забезпечення продовольчої безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню сутності інноваційного й інвестиційного потенціалів підприємства і підходів щодо їх оцінки присвятили свої наукові праці такі вітчизняні й зарубіжні вчені: В. Я. Амбросов, С. І. Дем'яненко, Ю. О. Лупенко, М.Й. Малік, Л.О. Мармуль, О. М. Могильний, О. В. Олійник, П. Т.Саблук, О.М. Шпичак, В. В. Юрчишин та ін. Удосконаленню чинної податкової системи України присвячено чимало наукових праць. Теоретичним, методологічним і практичним питанням становлення податкової системи та податкового регулювання приділено достатньо уваги відомими вітчизняними економістами, серед яких: О. Василик, В. Вишневський, П. Гайдуцький, А. Даниленко, М. Дем'яненко, Д. Дема, Т. Єфименко, Ю. Іванов, А. Крисоватий, П. Лайко, П. Саблук, Л. Худолій, та багатьма іншими. Ними розглядалося широке коло питань пошуку резервів системи фінансових регуляторів за допомогою податкових механізмів. Однак малодослідженими залишаються окремі проблеми удосконалення чинного механізму функціонування податкової системи з урахуванням негативних наслідків загострення економічної кризи. Крім того, актуальними питання оподаткування аграрного сектору, залучення до нього інвестицій постають в зв'язку з євроінтеграційними процесами в Україні.

Постановка завдання. Основними завданнями даного дослідження є аналіз основних проблем оподаткування підприємств, розробка напрямів удосконалення податкової системи в умовах євроінтеграції України та залучення інвестицій до економіки країни.

Методологічною базою дослідження стали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених і нормативно-правові акти з питань оподаткування сільськогосподарських підприємств. Методичною базою дослідження стали загальнонаукові економічні методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчить світовий і вітчизняний досвід, ефективне реформування економіки, можливе лише на основі активізації інвестиційної діяльності, істотного збільшення обсягу інвестицій, а також консолідації всіх джерел інвестування. Тільки тоді можлива модернізація виробництва, впровадження нових технологій на основі сучасних наукових досліджень.

Економічна криза відображає погане управління, політичну нестабільність, а також високий рівень шахрайства та корупції в Україні. Ситуація також погіршується необхідністю зміни пріоритетів співпраці у галузі торгівлі та інвестицій з Росією. Необхідність глибоких структурних реформ зростає з актуальністю політичного співробітництва та економічної інтеграції України з ЄС, а саме ратифікації Угоди про Асоціацію, враховуючи Глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі. Реалізація механізмів європейської інтеграції України може слугувати важливим чинником стимулювання реформ. Однак, не слід забувати, що реалізація домовленостей також вимагає істотних витрат. Для того щоб впоратися з внутрішніми та зовнішніми викликами, новий уряд України гостро потребує іноземної фінансової допомоги. Особливо актуальними питаннями в контексті інвестиційної привабливості постають пи-

тання взаємовідносин платників податків з органами Державної фіскальної служби.

В нашій країні на жаль, наявність формального закону не вирішує проблеми. Адже закон може бути несправедливим сам по собі (наділяти певних осіб привілеями та/чи особистою свавільною владою), як це було у більшості середньовічних суспільств. Також, закон може бути надмірно обтяжливим, дискреційним, суперечливим, тощо - тобто, невиконуваним. За таких умов порушниками його є усі чи майже усі, відтак особа, уповноважена стежити за дотриманням закону, набуває невластивих бюрократові повноважень вирішувати на власний розсуд кого карати за порушення - отже, перетворюється на "начальника". Який, у свою чергу, використовує свою дискреційну владу з метою особистого збагачення через здирицтво під загрозою застосування закону. Саме у такий спосіб ОД традиційно здійснюється на території, що зберігає історичну традицію Російської імперії, в тому числі в Україні.

Україна характеризується також винятковою слабкістю державних інституцій. Відповідно до висновків теорії це означає, що розмір держави - зокрема, обсяг повноважень, відповідальності, втручання, тощо - має бути приведений у відповідність до наявної спроможності, тобто, у даному разі, радикально скорочений. З іншого боку, за формулою відомого дослідника корупції Роберта Клітгаарда, "корупція = дискреція + монополія - підзвітність". При цьому, збирання податків та контроль за правильністю сплати є монопольним за своєю природою, а підзвітність є похідною від якості інститутів, тобто за слабких інститутів фактично дискреція є джерелом корупції. З цього витікає, серед іншого, необхідність радикального спрощення правил, відмови від тонких інструментів регулювання на користь корупційно-захищених, однозначних та простих - навіть примітивних. Зокрема, податки за таких умов мають бути переважно непрямыми, або фіксованими (на умовно нарахований [imputed] дохід), зокрема але не тільки - через оподаткування майна. Тільки це може дозволити вибудувати інституційну спроможність, яка згодом може дозволити перейти до більш гнучких засобів.

Таким чином, головна мета постреволюційних реформ, зокрема податкової, полягає у підготовці ґрунту для прискореного переходу до ВД, насамперед через радикальне зменшення дискреції. Це, серед іншого, створює необхідні передумови для заміщення корпусу «начальників» сумлінними державними службовцями. Шлях до цього лежить через заміщення прямих податків непрямыми, а також податками на майно.

Можливість приймати рішення свавільно, на розсуд державного податкового інспектора чи посадовця, є невід'ємною характеристикою прямих податків, таких як податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) та податок на прибуток підприємств (ПП). Трагування тих чи інших надходжень чи отриманих благ як "доходу" є або дуже обмеженим (і, в такому разі, дозволяє обходити податок), або розмитим - тобто, дозволяє дискрецію. Ще гірше з видатками. Якщо ПДФО включає вичерпний перелік видатків домогосподарств, які можна вирахувати з бази оподаткування, і, у такий спосіб здебільшого уникає проблем, пов'язаних з визначенням бази, то ПП обкладає чистий прибуток - показник, який добре відомий своєю ефемерністю.

Прибутком легко маніпулювати, адже, по-перше, віднесення тих чи інших витрат до категорії «пов'язаних з господарчою діяльністю» є до великої міри довільним: оскільки скласти вичерпний перелік дозволених витрат принципово неможливо, завжди є можливість вигадати нову статтю, або завищити видатки за існуючою. По-друге, оскільки йдеться про зазвичай відносно невелику різницю між доходами та витратами, то навіть невеликі заниження обсягів продажу або, відповідно, завищення доходів різко зменшують прибуток. Наприклад, якщо прибутковість виробництва складає 10% від обсягу реалізації, то заниження надходжень усього на одну десяту (наприклад, завдяки трансфертному ціноутворенню) дозволяє знизити декларований прибуток до нуля. По-третє, прибуток розраховується з застосуванням формул амортизації основного капіталу, які є, за означенням, умовними.

Нарешті, сам спосіб сплати будь-якого прямого податку передбачає декларування з подальшими перевітками, отже дуже багато залежить від сумлінності контролерів та їхньої вмотивованості на виявлення порушень. Це висуває великі вимоги до самої податкової служби зокрема, та державних інституцій (таких як судова і правоохоронна система) взагалі. Але прямі податки є більш дискреційними за своєю природою, отже, як було зазначено вище, відповідно до формули Клітгаарда, більш вразливими до корупції. Саме тому корумпованість значно сильніше відображається на сплаті прямих податків, ніж непрямих. Оскільки остання, як було доведено емпірично, ще й перешкоджає отриманню надходжень від податку, його доцільність у країні з слабкими інституціями натомість великою схильністю до корупції є щонайменше сумнівною.

Зіштовхнувшись з неможливістю внаслідок корупції отримати від ПП істотні надходження, податкові органи України відреагували у відповідності до інституційної пам'яті радянських часів: встановили плани з податкових надходжень. Ці плани надалі розписуються (знову-таки, у дискреційний спосіб - адже законом це не передбачено і є, по великому рахунку, протизаконним) між платниками. По суті, останнім, у гірших традиціях СРСР спускають "рознарядки" з "мобілізації податків", які є предметом знову-таки міжособових корупційно-вразливих перемовин. Разом це перетворює ніби то "європейську" за зовнішніми ознаками податкову систему на, фактично, середньовічне конфіскаційне оподаткування.

Отже, в Україні природна дискреційність податку на прибуток зустрічається із описаною вище традицією дискреційного застосування законів; а неминуче за таких обставин планування надходжень - з відповідною традицією, успадкованою від планової економіки. Це, з одного боку, перетворює цей податок на дуже вдалий засіб обмеження доступу - тиску, здирництва, та надання неформальних привілеїв; а, з іншого - викривлює сутність податку, який перестає бути "справедливим", а також втрачає свої корисні економічні властивості, такі як антициклічність. Але податкові органи та Міністерство Фінансів завжди чинили відчайдушний спротив будь-яким реформам, здатним докорінно усунути дискреційність, адже навіть якщо не розглядати корупційні інтереси, вона дозволяла виконувати плани з надходжень через тиск на підприємства - а іншими способами виконавці наразі не володіють. Таким чином, ПП не тільки став жертвою поганих традицій, але і сприяє їх підтриманню.

Решта податків, які сплачуються в Україні, не є до такої міри дискреційними за своєю природою. Наприклад, ПДВ має за базу додану вартість, яка є, з одного боку, набагато менш чутливою до зниження обсягу продажів, а, з другого - може бути визначена чітко і недвозначно. Інша річ, що загальні традиції дискреційності та планування розповсюджуються на систему загалом. Наприклад, при зарахуванні податкового кредиту з ПДВ довгий час діяла норма закону, згідно якої до нього відносилися тільки витрати, дозволені відповідно до закону про ПП. Також, маючи плани з надходжень інспектори полюють на дрібні помилки у податкових накладних, які дозволяють за формальними ознаками скасувати податковий кредит - навіть той, що вже був оплачений наперед відповідно до процедури електронного адміністрування.

З 1 лютого 2015 року дискреційність адміністрування ПДВ поглибилась за рахунок запровадження системи електронного адміністрування, завдяки якій право на податковий кредит поставлено в пряму залежність від умови обов'язкової реєстрації податкових накладних в Єдиному реєстрі податкових накладних. Неможливість такої реєстрації завдяки запровадженню по своїй суті солідарної відповідальності платників ПДВ, а також реалізацією органами фіскальної служби незаконної практики блокування реєстрації податкових накладних та подання електронної звітності, обмежує право контрагентів таких платників на податковий кредит. Органи фіскальної служби завдяки цьому отримали дуже потужний інструмент корупційного впливу на платників податків та механізм штучного збільшення платежів до бюджету.

Водночас, вразливі до дискреції (корупції) місця самого ПДВ також активно використовуються для обмеження доступу. Насамперед, йдеться про відшкодування ПДВ експортерам, де вибірковість неодноразово ставала причиною скарг - найвідомішим прикладом був тиск на власників "Криворіжстали" за часів Януковича, ймовірно з метою змусити їх продати підприємство за заниженою ціною. Його чинили за допомогою створення штучних перепон для своєчасного відшкодування ПДВ, що автоматично робило бізнес експортера неприбутковим. Також загальновідомими є факти вимагання "відкату" та/або сплати наперед податку на прибуток як плати за відшкодування ПДВ. Проблему не вирішено і дотепер, попри усі вимоги бізнесу та міжнародних організацій.

Також стандартними методами дистанційного контролю може бути вирішена і проблема «податкових ям», від якої потерпає уся податкова система. "Податкові ями" є суто кримінальними за своєю природою, і мають відношення до дискреції чи інших системних вад лише у тому сенсі, що на їх існування свідомо заплющують очі. Це неформально виправдовують тим, що "ями", як і інші складові тіньової економіки, дозволяють усій економіці по факту знижувати непомірне податкове навантаження, і у такий викривлений спосіб існувати. При цьому системно важливо, що загальноприйнятність такого уникнення від податків створює (теж за шкідливою традицією радянських часів) ситуацію "загальної винуватості", натомість покарання за користування "податковими ямами" є здебільшого вибірковим.

Нарешті, реформа має торкнутися і Єдиного соціального внеску (ЄСВ). Хоча формально ЄСВ не є податком, а відноситься до соціальних внесків учасників солідарної пенсійної системи, але фактично цей платіж давно став час-

тиною податкової системи. Адже, з одного боку, він сплачується роботодавцем – здебільшого, як власний внесок роботодавця, частково як ніби то за рахунок працівника – але роботодавець виступає при цьому податковим агентом. Зрештою, обидві сторони сприймають ЄСВ як податок, адже у кінцевому підсумку зв'язок з майбутньою пенсією є доволі опосередкованим, а нестабільні політичні та економічні умови відбивають бажання планувати надовго. На додаток до цього, громадяни в Україні не довіряють державі як гаранту своїх заощаджень, хоча, водночас, вимагають від неї соціального захисту.

З економічної точки зору, солідарна пенсійна система давно втратила можливість автономного існування, оскільки на кожного працівника припадає приблизно по одному пенсіонерові. При цьому, середня зарплата тільки у кілька разів більша за прожитковий мінімум. Це диктує ставку ЄСВ, необхідну для підтримки хоча б мінімальних соціальних стандартів для пенсіонерів у розмірі кількох десятків відсотків. Наразі це є найбільший (на 2013 рік) податок в Україні, що давав майже 170 млрд. грн. надходжень. Щоправда, близько 27% ЄСВ насправді сплачується з бюджету, оскільки він нараховується на зарплати працівників бюджетного сектору. Отже, ця сума у доходах бюджету та ПФ обрахована двічі, і насправді надходження від підприємств були порівняні з такими від ПДВ.

Таким чином реформа, що має на меті ліквідацію дискреційності як засадничої риси податкової системи, повинна викоринити погані практики, які часто ґрунтуються на глибоких історичних традиціях, або знайшли собі плідний історичний ґрунт в Україні. При цьому найпроблемнішим залишатиметься податок на прибуток підприємств.

Утім, якою б досконалою не була законодавча база, виконання законів залишається в руках виконавців. Тому реформа органів Державної фіскальної системи України (далі – ДФС України) є запорукою успішного проведення реформи податкової системи, поступової зміни світогляду платників податків від правового нігілізму до зростання соціальної відповідальності у формі добровільної та сумлінної сплати податків.

Збереження старої недосконалої системи взаємовідносин між платниками податків і контролюючими органами, завуальованої за «новими» деклараціями, без запровадження дієвих механізмів зміни принципів та підходів в діяльності служби, знівелює не тільки будь-які зусилля у сфері реформування служби, але і перетворить найкращі законодавчі ініціативи у сфері податкового та митного законодавства у «мертвонароджені» та неефективні норми.

З іншого боку, наповнення дієвими механізмами заходів з реформування фіскальної служби повинно супроводжуватися реформою у сфері оподаткування шляхом переходу на більш ліберальні моделі оподаткування, які зменшують дискреційність податкової системи та можливості для корупції.

Таким чином, вирішення проблем у сфері оподаткування без вирішення проблем у сфері управління фіскальною службою, та навпаки, є неможливим. Основними проблемами є відсутність довіри бізнесу до влади, обумовлена спротивом старої корумпованої системи реформам, розбіжностями між деклараціями та фактичними діями влади, збереженням старої системи взаємовідносин між контролюючими органами та платниками податків. Презумпція не-

винності платників податків залишається красивою декларацією, судова система потребує реформування.

Відсутність такої системи, яка б сприяла добровільній сплаті податків, прагнення органів ДФС України до суцільного контролю за сплатою податків та демонстрування ними недовіри до платників податків, змушує багатьох представників бізнесу залишатися в тіні або переходити в тіньовий сектор економіки. Легалізація доходів суб'єктів господарювання та громадян без збільшення рівня довіри та зростання соціальної відповідальності не призведе до очікуваного ефекту та поставить під загрозу реалізацію будь-якої комплексної реформи податкової системи, як це вже було продемонстровано під час запровадження механізму податкового компромісу.

Протягом 2014-2015 рр. діяльність ДФС України є найбільш закритою та непрозорою в порівнянні з більш ранніми періодами.

Статистичні показники діяльності служби не завжди публікуються, є неповними, однобокими та демонструють лише видимий позитив в діяльності служби, ретельно скриваючи негативні моменти. Зокрема, відсутня інформація щодо:

- стану запровадження системи електронного адміністрування ПДВ (кількість звернень платників до ДФС України щодо технічних проблем, кількість та оцінку невідповідностей, результати тестування системи, розрахунки впливу системи електронного адміністрування ПДВ на виконання бюджету та економіку країни в цілому);
- стану боротьби зі схемним кредитом та ризиковими операціями;
- стану відшкодування ПДВ, заборгованості з бюджетного відшкодування;
- динаміки зростання податкового боргу та списання безнадійної заборгованості;
- кількості збанкрутілих підприємств;
- стану та динаміки виконання індикативних показників надходження платежів до бюджету в розрізі всіх податків і зборів (а не тільки тих, які виконані);
- статистики розгляду ДФС України скарг платників податків та ефективності супроводження юридичним департаментом справ у судах;
- кількості перевірок та суму донарахувань податків і зборів, а також відповідних штрафних санкцій.

Висновки. Наявність відкритої інформації про діяльність ДФС дала б можливість суспільству оцінити ефективність системи управління ДФС України, здійснювати контроль за діяльністю служби, не допустити маніпулювання даними та розповсюдження викривленої половинчатої інформації. На сьогоднішній день відсутній дієвий контроль діяльності ДФС з боку громадськості та бізнесу з причини небажання ДФС України налагоджувати та будувати партнерські відносини з бізнесом, її закритості та реалізації політики, яка направлена виключно на поповнення бюджету. Відкритість служби – це запорука зростання довіри до влади та можливість надати громадську, альтернативну офіційній, оцінку діяльності служби, а також перевести розгляд проблемних питань у публічне поле з привертанням уваги до них міжнародної спільноти.

Таким чином, нововведення та заплановані зміни в загальному обсязі зменшують податковий тягар на підприємствах в Україні, що є позитивною тенденцією для підприємств і економіки в цілому. Це зумовить вивільнення грошових коштів у підприємств, що призведе до збільшення загальної кількості інвестицій у бізнес, розвитку певних галузей економіки, покращення інвестиційного клімату в цілому. Такі зміни призведуть до покращення рейтингу України, та зможе привабити більшу кількість іноземних інвестицій в нашу економіку. Але до даних змін необхідно підходити критично, тому що деякі нововведення не відповідають потребам ринку і можуть погіршити економічну ситуацію в цілому. З огляду на це, Україні вкрай важливо розробити довгострокову стратегію розвитку, що сприятиме модернізації економіки і капіталізації інвестицій в стратегічних галузях. Нові інституціональні параметри можуть дозволити досягти більш високого рівня конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку України шляхом реалізації інноваційної моделі економічного розвитку, що є предметом наших подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Douglass C. North, John Joseph Wallis, and Barry R. Weingast. *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*. Cambridge University Press, 2009.
2. Arnold, J. (2008), "Do Tax Structures Affect Aggregate Economic Growth?: Empirical Evidence from a Panel of OECD Countries", OECD Economics Department Working Papers, No. 643, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/236001777843>.
3. Vito Tanzi and Hamid Reza Davoodi. *Corruption, Growth, and Public Finances*. International Monetary Fund, 2000.
4. Захарін С. В. Стратегія підвищення інвестиційної привабливості економіки України для іноземного капіталу / С. В. Захарін // *Фінанси України*. – 2000. – № 12. – С. 87–94.
5. Подаков Є.С. Напрями покращення інвестиційної привабливості аграрних підприємств України / Є.С. Подаков, В.Є. Подакова // *Таврійський науковий вісник: збірник наукових праць*. - Вип. 89. - Херсон: ФОП Грінь Д.С., 2014.-С. 279-284 (0,3).
6. Закон України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 27.03.2014 № 1166 - [Електронний ресурс] /Офіційний веб-сайт Верховної ради України. - Режим доступу: URL:<http://portal.rada.gov.ua>
7. WorldBank,GDPpercapita:<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>
8. TradingEconomics,Governmentdebt:<http://www.tradingeconomics.com/ukraine/government-debt-to-gdp>
9. World Bank, Foreign direct investments, net inflows: <http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>
10. Trading Economics, Foreign Exchange Reserves: <http://www.tradingeconomics.com/ukraine/foreign-exchange-reserves>

УДК 330.522.2.003.13:631.11

РОЛЬ ЭФЕКТИВНОСТИ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ВИРОБНИЧИХ ФОНДІВ ПІДПРИЄМСТВА В УПРАВЛІННІ ЙОГО ЕКОНОМІЧНО-ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ

Приходько І.П. - д. н. держ. упр., професор,

Павлова Г.Є. - д.е.н., професор,

Іонова Т. Е. – магістр,

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

В статті визначена роль ефективності використання основних виробничих фондів в управлінні його економічно-фінансовою безпекою. Доведено, що для забезпечення економічно-фінансової безпеки на сільськогосподарських підприємствах і можливості передбачення ризиків, на підприємстві повинна існувати система органів управління фінансовою безпекою, що мають проводити діагностування стану підприємства.

Ключові слова: діагностування, економічна безпека, основні виробничі фонди, ефективність, господарська діяльність.

Приходько И.П., Павлова Г.Е., Ионова Т.Э. Роль эффективности использования основных производственных фондов предприятия в управлении его экономико-финансовой безопасностью

В статье определена роль эффективности использования основных производственных фондов в управлении его экономически-финансовой безопасностью. Доказано, что для обеспечения экономически-финансовой безопасности на сельскохозяйственных предприятиях и возможности предвидения рисков на предприятии должна существовать система органов управления финансовой безопасностью, должны проводить диагностирование состояния предприятия.

Ключевые слова: диагностирование, экономическая безопасность, основные производственные фонды, хозяйственная деятельность.

Prykhodko I.P., Pavlova G.Y., Ionova T.E. The role of efficiency of using fixed production assets of enterprises in the management of their economic and financial security

The article determines the role of efficiency of using fixed production assets of enterprises in the management of their economic and financial security. It proves that to ensure the economic and financial security of agricultural enterprises and the possibility of foreseeing risks there should be set up a system of bodies of management of financial security, and the condition of enterprises should be monitored.

Keywords: diagnostics, economic security, fixed production assets, efficiency, economic activity.

Постановка проблеми. За ринкових умов господарювання дуже важливого (якщо не вирішального) значення набуває безпека всіх суб'єктів підприємницької та інших видів діяльності. Економічна безпека підприємства - це такий стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки та устаткування, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їхнє використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам).

Рівень безпеки підприємства безпосередньо залежить від ефективного використання основних виробничих фондів.

Роль основних засобів у процесі виробництва, особливості їх відтворення в умовах ринкової економіки зумовлює особливі вимоги до інформації про наявність, рух, стан і використання основних засобів. Ринкова система управління потребує більш оперативної та комплексної інформації щодо основних засобів

Постійний аналіз наявності і стану основних фондів підприємства дає можливість розраховувати показники та шляхи підвищення ефективності їхнього використання, прогнозувати необхідність залучення коштів для придбання нових основних фондів у зв'язку з фізичним зношенням наявних. Вивчення основних фондів підприємства дуже важливе для аналізу та пошуку шляхів підвищення ефективності виробництва, що в свою чергу безпосередньо впливає на його фінансово-економічну безпеку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню проблем функціонування ринкових економічних механізмів, зокрема тих, що стосуються управління ефективністю використання основних виробничих фондів, що присвячено значну кількість наукових праць. Заслужовують на увагу доробки А. Пушкаря, О. Веклича, О. Гребешкової, Ю. Реброва, С. Лемпи, В. Полторигіна, М. Волкова, І. Кашкіна, П. Круц та інших.

Проблеми управління економічною та фінансовою безпекою підприємств досліджуються у роботах видатних вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів. Теоретичні та методичні розробки знайшли відображення у працях таких вітчизняних вчених: М. Андрущенко, О. Барановського, І. Бланка, Ф. Бутинця, В. Валуєва, М. Дем'яненка, О. Карпенка, Г. Кірейцева, М. Озаріна, А. Поддєрьогіна, П. Саблука, В. Сопка, В. Шевчука та інших; а також зарубіжних вчених: С. Глазьєва, К. Друрі, Б. Нідлза, Дж. Фостера, Е. Хендриксена, Я. Соколова та інших. Окремі питання щодо управління економічною та фінансовою безпекою сільськогосподарських підприємств знайшли своє висвітлення в роботах Л. Абалкіна, В. Базилевича, А. Гальчинського, В. Гейця, М. Дем'яненка, М. Єрмошенка, В. Кравченка, Ю. Любимцева, І. Лютого, М. Маліка, В. Симоненка, П. Саблука, В. Степаненка, А. Чупіса та ін. Віддаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем управління економічною та фінансовою безпекою підприємств, слід зауважити, що існує потреба в їх подальшому дослідженні, поглибленні теоретичних засад менеджменту економічно-фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств із врахуванням їх особливостей та науковому обґрунтуванні пропозицій щодо удосконалення управління фінансовою безпекою аграрних підприємств, а також дослідженню залежності ефективного використання основних виробничих фондів на управління фінансово-економічною безпекою.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення ролі ефективності використання основних виробничих фондів підприємства в управлінні його економічно-фінансовою безпекою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найповнішим визначенням фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств є твердження, що це діяльність по управлінні ризиками та захисту інтересів аграрного підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз з метою забезпечення стабільного розвитку підприємництва та росту власного капіталу в поточній та стратегічній пер-

спективі [3, с. 84]. Фінансова безпека сільськогосподарських підприємств в системі його економічної безпеки характеризується системою індикаторів, а саме: ефективністю управління, платоспроможністю і фінансовою стійкістю, діловою активністю, інвестиційною привабливістю та ринковою стійкістю, тобто ефективністю використання майна [1, с. 85].

Варто зазначити, що сільськогосподарська діяльність характеризується підвищеною ризикованістю порівняно з іншими видами діяльності. Це пояснюється специфікою сільськогосподарського виробництва і потребує підвищеної уваги до підтримки його економічно-фінансової безпеки. На сьогодні рівень економічної та фінансової безпеки аграрних підприємств у більшості регіонів України є низьким. Про це свідчать незадовільні показники фінансового стану та ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств, використання ними ресурсного забезпечення; негативні тенденції щодо кількості діючих, новостворюваних підприємств та обсягів їх господарської діяльності; низький рівень конкурентоспроможності підприємств та їх інноваційної активності [2, с. 93]. Ефективність виробництва - найважливіша якісна характеристика господарювання на всіх рівнях.

Під економічною ефективністю виробництва розуміється ступінь використання виробничого потенціалу, що виявляється співвідношенням результатів і витрат суспільного виробництва. Чим вище результат при тих самих витратах, тим швидше він зростає в розрахунку на одиницю витрат суспільно необхідної праці, та чим менше витрат на одиницю корисного ефекту, тим вище ефективність виробництва.

Основні засоби утворюють виробничо-технічну базу і визначають виробничу потужність підприємства. Протягом тривалого періоду основні засоби надходять на підприємство і передаються в експлуатацію; зношуються в результаті експлуатації; піддаються ремонту, за допомогою якого відновлюються їх фізичні якості; перемішуються всередині підприємства; вибувають з підприємства внаслідок недоцільності подальшого застосування.

Поінформованість про наявність засобів праці та постійний контроль за їх ефективним використанням мають велике значення в управлінні виробничою діяльністю кожного підприємства.

Досліджуючи основні фонди, доцільно приділити особливу увагу таким показникам, як «фондовіддача» та «фондомісткість».

Фондовіддача - відношення вартості виробленої продукції до первісної середньорічної вартості основних виробничих фондів:

$$F_{від} = VP / Oc\Phi,$$

де: P – обсяг товарної, валової чи реалізованої продукції, грн;

Φ – середньорічна вартість основних виробничих фондів підприємства, грн.

Фондовіддача показує загальну віддачу від використання кожної гривні, витраченої на основні виробничі фонди, тобто ефективність вкладення цих коштів.

Фондомісткість продукції – величина, обернена фондовіддачі. Вона показує частку вартості основних фондів, що припадає на кожен гривню продукції, що випускається:

$$F_{міс} = Oc\Phi / VP$$

Оцінимо ефективність використання основних виробничих фондів ТОВ «Фрунзе» Межівського району Дніпропетровської області протягом 2010-2014 років та наведемо в таблиці 1

Таблиця 1 - Ефективність використання основних виробничих фондів

Показник	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.	2014р у % до 2010р.
Середньорічна вартість основних фондів, тис. грн.	1079,5	2693,0	4434,5	4790,5	4600,5	426,2
Товарна продукція, тис. грн.	7212,2	8377,3	993	10701,6	13243,0	184
Фондовіддача, грн.	6,68	3,11	2,25	2,23	2,88	43,1
Фондомісткість, грн.	0,15	0,32	0,44	0,45	0,35	233,3

Аналіз ефективності використання основних виробничих фондів доводить, що нерівномірне зростання вартості основних фондів та вартості продукції значно вплинули на динаміку ефективності їх використання. Так, фондовіддача у 2014 році в порівнянні з 2010 роком скоротилась на 56,9% і станом на 2014 рік склала 2,88, що говорить про погіршення ефективності використання наявних основних виробничих фондів на підприємстві, хоча в цілому розмір фондовіддачі 2014 року свідчить про ефективне та раціональне використання наявного капіталу на підприємстві.

Тепер визначимо, як в динаміці змінювалась фондовіддача за допомогою ланцюгових підстановок (табл.2.) .

Таблиця 2 - Динаміка показників фондовіддачі за 2010-2014 роки

Роки	Абсолютний приріст, грн.	Темп росту,%	Темп приросту,%
2010	-	100	100
2011	-3,6	46,6	-53,4
2012	-0,9	72,3	-27,7
2013	0,02	99,1	-0,9
2014	0,7	129,1	29,1

Аналізуючи динаміку показників фондовіддачі, можна стверджувати, що починаючи з 2010 року фондовіддача зменшується на -3,6 грн., темп росту становив 46,6%, так темп приросту дорівнює -53,4%.

Порівнюючи 2012 рік з 2011 роком, можна стверджувати, що фондовіддача зменшилась на 0,9 грн., так як темп росту становить 72,3%, тобто збільшився в порівнянні з 2010 роком, з огляду на це, темп приросту становить -27,7%.

Порівнявши 2013 рік з 2012 роком, фондовіддача дорівнює 0,02 грн., темп росту дорівнює 99,1%, значно вищий ніж в 2012 році, а темп приросту дорівнює -0,9%. У 2014 році фондовіддача значно збільшилась в порівнянні з 2013 роком на 0,7 грн., темп росту становить 129,1%, так і темп приросту збільшився, становить 29,1%.

Таким чином, підводячи підсумок щодо забезпеченості та ефективності використання основних виробничих фондів на підприємстві протягом п'яти років, можна стверджувати, що досліджуване підприємство досить значну увагу приділяє матеріально-технічній базі підприємства. Так, середньорічна вартість основних виробничих фондів у 2014 році по відношенню до 2010 року

збільшилась на 326,2%, що позитивно вплинуло на показники фондозабезпеченості та фондоозброєності підприємства, які збільшились більш ніж в п'ять та чотири рази відповідно. Негативним моментом в ефективності використання основних виробничих фондів є те, що нерівномірні темпи росту отриманого доходу від реалізації продукції та середньорічна вартість основних фондів вплинули на погіршення показників ефективності основних фондів, а саме фондовіддача зменшилась в 2014 році проти 2010 року на 56,9%, хоча останні чотири роки була на відносно стабільному рівні.

Висновки. Дослідження показали, що основні виробничі фонди становлять головну частину матеріально-технічної бази будь-якої галузі, особливо сільського господарства. На базі їх зростання збільшується економічний потенціал і виробничі можливості галузі, підвищується технічний рівень виробництва. Це, у свою чергу, підвищує темпи випуску продукції, що вирішальним чином сприяє вдосконаленню розширеного відтворення й правильному формуванню найважливіших пропорцій господарювання. Щоб використання основних фондів було справді економічно вигідним та ефективним, необхідно не тільки стежити за його технічним станом, а й залучати фахівців при проведенні складних ремонтів; вивчати ринки виробництва; залучати спеціалістів маркетингового відділу; підвищувати рівень спеціалізації виробництва; застосовувати передові технології; усувати простой; модернізувати устаткування; поліпшувати склад, структуру й стан основних фондів підприємства; удосконалити планування, управління й організацію праці та виробництва; знижувати фондомісткість; підвищувати фондовіддачу та продуктивність праці на підприємстві; підвищувати якості ремонтів; підписувати договори поставок продукції, вивчати кон'юнктуру ринку збуту, стежити за змінами на валютному ринку, а також у разі потреби застосовувати орендоване устаткування з метою підвищення ефективності виробництва.

Для забезпечення економічно-фінансової безпеки на сільськогосподарських підприємствах і можливості передбачення ризиків, на підприємстві повинна існувати система органів управління фінансовою безпекою, що мають проводити діагностування стану підприємства, прогнозувати можливі загрози та проводити низку мір по забезпеченню стабільності системи фінансової безпеки аграрних підприємств, вв тому числі відслідковувати роль ефективності використання основних виробничих фондів в управлінні його економічно-фінансовій безпеці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Єлістратова Ю.О. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств та її складові на макро- та мікрорівнях / Ю.О. Єлістратова // Інноваційна економіка. – 2010. – №5. – С. 81-86.
2. Кракос Ю.Б. Управління фінансовою безпекою підприємств / Ю.Б. Кракос, Р.О. Разгон // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2008. – №1(1). – С. 86-97.
3. Приказок О.В. Прибуток у формуванні фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств / О.В. Приказок // Банківська справа. – 2009. – №2. – С.82-88.

УДК: 331.526

ОСОБЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМИ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Рудік Н.М. – к.с.-г.н., доцент ДВНЗ «Херсонський ДАУ»

Досліджено особливості розвитку та функціонування ринку праці на основі аналізу попиту і пропозиції праці та їх співвідношення. Проведено аналіз показників стану ринку праці та чинників що на нього впливають, структури економічно активного населення, працевлаштування робочої сили за професійними групами, видами економічної діяльності. Означено проблеми розвитку ринку праці та зайнятості населення у ринково-конкурентних умовах вітчизняної економіки, окреслені сучасні тенденції розвитку ринку праці України. Доведена необхідність зміни концепції державного регулювання зайнятості.

Ключові слова: ринок праці, попит на робочу силу, пропозиція робочої сили, зайнятість, безробіття, рівень економічної активності населення.

Рудик Н.М. Особенности, проблемы и современные тенденции развития рынка труда Украины

Исследовано особенности развития и функционирования рынка труда на основании анализа спроса и предложения труда и их соотношения. Проведено анализ показателей состояния рынка труда и факторов влияющих на него, структуры экономически активного населения, трудоустроенности рабочей силы по профессиональным группам, видам экономической деятельности. Обозначены проблемы развития рынка труда и занятости населения в рыночно-конкурентных условиях отечественной экономики, отмечены современные тенденции развития рынка труда Украины. Отмечена необходимость изменения концепции государственного регулирования занятости.

Ключевые слова: рынок труда, спрос на рабочую силу, предложение рабочей силы, занятость, безработица, уровень экономической активности населения.

Rudik N.M. The peculiarities, problems and modern tendencies of the development of Ukraine's job market

The paper explores the peculiarities of the development and functioning of the job market based on the analysis of labor demand and supply. It analyzes the figures of the job market condition and the factors influencing it, the structure of the economically active population, the employment of workers according to professional groups, types of economic activities. The paper describes the problems of the job market development and population employment under competitive market conditions of the domestic economy; it characterizes modern tendencies in the development of Ukraine's job market. The paper proves the necessity of changing the concept of governmental regulation of employment.

Keywords: job market, demand for labor, supply of labor, employment, unemployment, economic activity rate of population.

Постановка проблеми. Координуючу роль в економіці головним чином виконує ринкова система. В ній ринок праці або робочої сили, як і товарний ринок та ринок грошей, працює на забезпечення локальної рівноваги, а в своїй сукупності вони підтримують тенденцію до забезпечення загальної економічної рівноваги, яка є основою функціонування економіки.

Одним із напрямів підвищення ефективності економіки є забезпечення повної зайнятості. Ознакою існування повної зайнятості є рівновага на ринку праці, тобто відповідність попиту на робочу силу її пропозиції.

Головними складовими ринку праці є сукупна пропозиція праці, що включає все економічно активне населення, та сукупний попит, що визнача-

ється загальною потребою економіки у найманій робочій силі. Вони складають сукупний ринок праці.

В умовах ринкових відносин встановлення рівноваги на ринку праці набуває особливої актуальності, бо співвідношенням між попитом і пропозицією на ринку праці визначається рівень зайнятості, рівень безробіття, заробітна плата та головне обсяг виробництва товарів та послуг. А зайнятість є найскладнішим соціально-економічним явищем суспільства, і акумулює: соціально-економічну проблему - задоволення потреб людини у сфері праці, економічну - забезпечення через трудову зайнятість виробництва ВВП та соціальну - задоволення потреб людини не лише в заробітках, а і у самореалізації через суспільно-корисну діяльність. Тому проблеми розвитку ринку праці та зайнятості населення у ринково-конкурентних умовах вітчизняної економіки мають свою специфіку і пов'язані з дисбалансом між пропозицією і попитом на працю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методичні та прикладні аспекти проблем розвитку ринку праці та проблем зайнятості, безробіття дістали свій розвиток у роботах: О.А. Богуцького, Д.П. Богині, В. С. Васильченко, А.М. Гриненко, В. О. Дієсперова, Е.М. Лібанової, Е.П. Качан. [2,3,4,5].

Однак динамічний характер ринково-конкурентних процесів обумовлює необхідність постійного дослідження функціонування ринку праці України, його розвитку, проблем зайнятості, сучасних тенденцій розвитку. Динамічність змін демографічних, економічних, соціальних чинників, політичних чинників протягом останніх років загострила проблеми пов'язані з невірноваженістю пропозиції та попиту на робочу силу на ринку праці, означила сучасні тенденції його розвитку.

Постановка завдання. Метою досліджень є комплексний аналіз та оцінка стану ринку праці, його розвитку на основі аналізу сукупної пропозиції та сукупного попиту на робочу силу на ринку праці, аналізу їх співвідношення, аналізу сфери зайнятості та виявлення особливостей функціонування ринку праці, проблем зайнятості населення за цих умов, окреслення основних теперішніх тенденцій його розвитку.

Виклад основного матеріалу досліджень. В економічній системі ринок праці є найскладнішим з усіх видів ринків за структурою, ціноутворення, зв'язками з іншими ринками, що й обумовлює його специфіку. Розвиток ринку праці є актуальним в формуванні соціально-економічних відносин в суспільстві, бо в ринкових умовах ринок праці є частиною економічної системи в межах якої відбувається залучення праці, як економічного ресурсу, до сфери національного виробництва. Економічна теорія розглядає ринок праці як систему суспільних відносин, пов'язаних з наймом і пропозицією праці, тобто з її купівлею і продажем, як економічний простір - сферу працевлаштування, в якій взаємодіють покупці і продавці праці, як механізм, що забезпечує узгодження ціни і умов праці між роботодавцями і найманими працівниками та регулює попит та пропозицію. [2].

Формування, функціонування, врівноваження ринку праці ґрунтується на тих, же економічних законах як і інші ринки: попиту, пропозиції, конкуренції, вартості, грошового обігу. Основними чинниками що впливають на ринок праці є динаміка макроекономічних показників, співвідношення між попитом і

пропозицією робочої сили, рівень заробітної плати (вартість робочої сили), взаємозв'язок між вивільненням робочої сили та рівнем цін, зайнятістю, інвестиціями.

Параметрами ринку праці є сукупна пропозиція та сукупний попит та ціна робочої сили. Сукупна пропозиція робочої сили включає всі категорії економічно активного населення, тобто всіх, хто працює або бажає працювати. Поточна пропозиція на ринку праці складається з таких основних груп: безробітні, що активно шукають роботу і готові до неї приступити, працівники, які намагаються змінити місце роботи, особи, котрі бажають працювати у вільний від роботи або навчання час. На пропозицію на ринку праці впливає демографічна ситуація, рівень економічної активності населення, характер праці, інтенсивність вивільнення робочої сили, система оплати праці, система перепідготовки тощо. Сукупний попит визначається кількістю і структурою робочих місць, що існують в економіці країни. Він включає як укомплектовані працівниками, так і вільні (вакантні) робочі місця. На формування попиту на робочу силу впливає приріст величини трудових ресурсів, співвідношення зайнятого і незайнятого населення, використання малоконкурентних груп населення, особливості пенсійного законодавства тощо.

Становлення ринку праці в Україні розпочалось з ухвалення у 1991 році Закону України «Про зайнятість населення» за яким держава відмовилась від монопольного права на працевлаштування і забезпечення абсолютної зайнятості населення і зобов'язалась здійснювати матеріальне та соціальне підтримання працівників, що офіційно отримали статус безробітного.[1] А продовжилось створенням базових елементів інфраструктури ринку-Державної служби зайнятості та Державного фонду сприяння зайнятості населення. Розвиток ринку праці відбувався через реформування моделі «повної зайнятості» командно-адміністративної економіки. Використання робочої сили в ній характеризувалось надзайнятістю, а повна зайнятість була поголовною зайнятістю маломобільної робочої сили, що отримувала зарплату не за роботу а за вихід на роботу. Модель була орієнтована на дешеву робочу силу з недорозвиненими потребами. Сфера зайнятості була zdeформована. Такий спадок і дотепер відображається на розвитку ринку праці.

Індекси основних соціально-економічних показників (відсотків до попереднього року) економіки України в 2013-2015 роках показують ускладнення економічної ситуації. Валовий внутрішній продукт в 2013, 2014, 2015 роках становив - 100%, 93,4%, 90,1%; реальний наявний дохід населення -106,1%, 88,5%, 77,8%; середньомісячна заробітна плата реальна - 108,2%, 93,5%, 79,8%; капітальні інвестиції - 88,9%, 75,9%, 98,3% до попереднього року відповідно. Індекс споживчих цін за аналізований період зріс на 43% а індекс цін виробників продукції промислової на 23,7%.

Попит на працю є похідним від попиту на товари та послуги. Низька інвестиційна активність негативно вплинула не лише на кількість вільних робочих місць, а і на здатність вітчизняних підприємств їх створювати. Низький рівень інвестування, високий рівень інфляції вплинули на параметри ринку праці, відбувається зниження попиту на працю. Окрім економічних чинників на стан ринку праці суттєво вплинула анексія Криму та військові дії на сході країни, в результаті яких ринок втратив 2330,8 тис. працюючих. Дія цих чин-

ників на стан ринку праці продовжується, що загострює проблеми розвитку ринку праці.

В аналізовані роки ринок праці характеризувався економічною активністю населення рівень якої знизився з 65% у 2013 році до 61,8% на кінець 2015 року; зростанням кількості зайнятих в неформальному секторі економіки до 26,2 % від загальної кількості зайнятого населення віком 15-70 років; переважачим місцем праці для кожної другої особи сільського населення в неформальному секторі; кількістю вакансій, які скоротилась на 16,6% і становили 25,9 тис.; навантаженням на одне робоче місце 63 безробітних; рівнем безробіття (за методологією МОП) у віковій категорії 15-70 років - 9,1%, а працездатного віку – 9,5% економічно активного населення.

Пропозиції на ринку праці України в 2015 році становила 18097,9 тис. осіб економічно активного населення, і вона зменшилась на 17,3% порівняно з 2013 роком, з них особи у працездатному віці склали 17396,0 тис. і чисельність їх зменшилась на 15,1%. Роль населення як джерела робочої сили визначається через коефіцієнт участі в робочій силі. Саме динаміку пропозиції праці характеризують зміни коефіцієнта участі в робочій силі. Коефіцієнт участі в робочій силі, який відображає процент робочої сили в чисельності дорослого населення, зазнав змін. З 2013 року коефіцієнт участі в робочій силі мав тенденцію до зменшення з 0,65 до 0,62 для вікової групи 15-70 років та 0,73 – 0,72 для осіб працездатного віку. Тому 65,0% вікової групи 15-70 років в 2013 році були зайнятими або шукали роботу, а в 2015 році їх частка зменшилась до 62,4%. Проте у працездатному віці 73,1% населення були зайнятими або шукали роботу в 2013 році і їх активність зменшилась до 71,5% в 2015 році. Високий рівень трудової активності працездатного населення очевидно є наслідком зниження реальних доходів під дією інфляційних чинників, а зменшення активності для вікової групи 15-70 років змінами пенсійного законодавства та змінами в оподаткуванні пенсій.

Аналіз структури економічно активного населення показує, що в ній частка зайнятого населення у віці 15-70 років в 2015 році становила 90,8%. В порівнянні з 2013 роком чисельність зайнятих зменшилась на 19,5% і складала 16443,2 тис. осіб, з них особи в працездатному віці становили 15742,0 тис. і чисельність їх зменшилась на 16,8%. Рівень зайнятості зменшився з 60,3% в 2013 році до 56,7% в 2015 році. Але такий рівень зайнятості супроводжується розвитком неформального та нелегального сегментів вітчизняного ринку праці. Кількість зайнятих в неформальному секторі економіки становила 4,4 млн. або 26,5% від загальної кількості зайнятого населення. Саме велика пропозиція праці та неспроможність повністю реалізуватись у сфері оплачуваної зайнятості сприяла розвитку альтернативної зайнятості - самозайнятості здебільшого в особистому підсобному господарстві

В умовах ринку зайнятість є найскладнішим соціально-економічним явищем. Для аналізу рівня зайнятості фактичне безробіття порівнюють з природним безробіттям, бо повна зайнятість охоплює фрикційне і структурне безробіття, які є необхідною умовою для адаптування ринку праці до змін в економіці. Так за рахунок фрикційного безробіття економічно активне населення має можливість покращувати умови працевлаштування, оплати своєї праці і в результаті це сприяє збільшенню обсягів національного виробництва.

Структурне безробіття обумовлюється змінами в структурі попиту на робочу силу в наслідок найчастіше змін в структурі споживчого попиту, технологій, географічного розподілу робочих місць. Структурні безробітні потребують або підвищення кваліфікації, або перепідготовки бо не відповідають професійним вимогам ринку праці, або часу для територіального переміщення робочої сили. Такі види безробіття викликаються втратами часу, пов'язаними з їх зміною, а не дефіцитом робочих місць. А відповідно до принципу добровільності праці в умовах ринкової економіки повна зайнятість означає достатність робочих місць для всіх добровільно бажаючих працювати і є важливою характеристикою соціального захисту населення у трудовій сфері та основою ефективного використання трудового потенціалу суспільства. Для оцінки рівня використання робочої сили використовують такий відносний показник, як рівень безробіття, що визначається відношенням кількості безробітних віком 15-70 років до кількості економічно активного населення (робочої сили). Тому сферу зайнятості характеризує також рівень безробіття. Безробітні це особи в віці 15-70 років як зареєстровані так і не зареєстровані у державній службі зайнятості, які не мали прибуткового заняття, протягом останніх 4-х тижнів активно її шукали і впродовж 2-х тижнів були готові приступити до роботи. Безробітні, як і зайняті належать до економічно активного населення і формують пропозицію робочої сили.

Безробітне населення в 2015 році становило у віці 15-70 років 1654,7 тис. осіб, з них у працездатному віці - 1654,0 тис. осіб. Чисельність їх з 2013 року збільшилась на 17, 2% в 2014 році та зменшилась на 4,9% в 2015 році. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) в 2015 році становив 9,1% для вікової групи 15-70 років проти 7,2% в 2013 році, а для населення в працездатному віці відповідно 9,5% проти 7,7%. Серед молоді у віці 25 років рівень безробіття залишається більш як у двічі вищим, ніж в середньому по країні і становить 22,4% економічно активного населення. Лише протягом 2014 та 2015 років у бюджетній сфері тричі відбувалось вивільнення робітників на 20%, 10%, 3%. Однак показник рівня безробіття не дає повного уявлення проблем зайнятості бо показує лише відсоток людей що не мають роботи, а не те, який час вони перебувають у такому становищі.

Негативною і загрозовою тенденцією на вітчизняному ринку праці є збільшення тривалості безробіття. Це проблема з наслідками як мікро так і макрорівня, а саме тривалий пошук роботи знижує шанси безробітних осіб на працевлаштування, погіршує якість трудового потенціалу посилює напругу в суспільстві. Так середня тривалість пошуку роботи була 7 місяців станом на кінець 2015 року, тоді як в 2013 році була 5 місяців. В вітчизняній економіці спостерігається тенденція формування тривалого типу безробіття.

Проблемою ринку праці України є нагромаджений потенціал прихованого безробіття. Його структура включає: працівників, що працюють неповний робочий час; працівників що перебувають у примусових відпустках без збереження або з частковим збереженням заробітної плати; нерегулярно зайняті.

Кількість і структура робочих місць, що існують в економіці країни визначають сукупний попит. Поточний попит визначається потребою на працівників для заповнення вакантних робочих місць на умовах основної діяльності, сумісництва або виконання разових робіт. Відповідність показників наявних

робочих місць та бажаючих їх отримати є відносним показником соціального аспекту безробіття.

Середньооблікова кількість штатних працівників в Україні з 2013 року скоротилась на 2 млн. 99 тис. осіб склавши в 2015 році 8млн. 64 тис. осіб.

В 2013, 2014 та 2015 роках відповідно було зареєстровано 487,7 тис., 512,2 тис. та 490,8 тис. осіб безробітних, а потреба роботодавців для заміщення вільних робочих місць складала - 47,5 тис., 35,4 тис. та 25,9 тис. і навантаження на 10 вільних робочих місць становило 100 осіб, 145 осіб та 189 осіб. Працевлаштовано зареєстрованих безробітних за рік в 2013, 2014, 2015 роках було – 541,9 тис. осіб; 494,6 тис. осіб; 444,7 тис. осіб., що у відсотках до загальної кількості зареєстрованих безробітних відповідно складає 35,2%, 33,7%, 31,0 %. Станом на початок січня 2016 в середньому по Україні на одне робоче місце претендувало 63 безробітних. Має місце загострення проблеми працевлаштування. Кількість вакансій лише за 2014 та 2015 роки скоротилась на 16,6%. Рівень укомплектування вакансій в цілому по Україні виріс з 64,8% до 69%.

Аналіз працевлаштування робочої сили за професійними групами, видами економічної діяльності показує, що навантаження на одне вільне робоче місце зберігало тенденцію до суттєвого зростання і свідчить про велику пропозицію праці. Так в 2013 та 2014 роках навантаження на одне вакантне місце було – для законодавців, вищих державних службовців керівників 12 та 22 особи; для професіоналів 5 осіб та 9 осіб; фахівців 9 осіб та 13 осіб; кваліфікованих робітників сільського та лісового господарства, рибальства 34 особи та 67 осіб; технічних службовців – 18 осіб, 20 осіб; кваліфікованих робітників з інструментом – 6 осіб та 9 осіб. В 2013, 2014, 2015 роках навантаження на одне вільне робоче місце відповідно було в сільському, лісовому та рибному господарстві 50 осіб, 70 осіб, 85 осіб, промисловості 8 осіб, 10 осіб, 11 осіб, в сфері інформації та телекомунікацій 10 осіб, 26 осіб, 25 осіб; в професійній, науковій та технічній діяльності 7 осіб, 10 осіб, 13 осіб; в освіті 4 особи, 5 осіб, 6 осіб; охорона здоров'я – 3 особи, 4 особи, 6 осіб; будівництво 6 осіб, 13 осіб, 10 осіб. Таке співвідношення між кількістю зареєстрованих безробітних та потребою підприємств у працівниках на заміщення вакантних посад свідчить про дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили. Найбільш запитуваними на ринку праці є працівники робітничих професій – газозварники, водії, електрики, монтажники, слюсарі, підсобні робітники, проте серед безробітних значну частку займають фахівці з вищою освітою (юристи, економісти, фінансисти). Загальноосвітнім тенденціям характерні високі темпи зростання чисельності і частки працюючих у галузях сфери послуг та науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт.

Невідповідність попиту та пропозиції на ринку праці України, загострює не лише проблеми зайнятості. У зв'язку з відсутністю достатньої кількості робочих місць, падінням рівня життя працюючого населення військовими діями на сході країни зростає міграційний відтік економічно активного населення (кожен 4-й українець є трудовим мігрантом). Має місце скорочення кількості застрахованих осіб за яких сплачується Єдиний соціальний внесок (ЄСВ), так на початок 2016 року вони склали 10,1 млн. осіб.

Отже ринку праці України властиве зменшення попиту на працю, значна пропозиція праці, зростання рівня та тривалості безробіття, розвиток неформального та нелегального сегментів праці.

Такий стан на ринку праці обумовлений багатьма чинниками, серед яких основними є загальний стан економіки, галузева структура національного господарства, рівень науково-технічного розвитку країни, рівень життя населення, низький рівень мобільності робочої сили, стан розвитку конкурентних ринкових відносин, стан соціальної та виробничої інфраструктури.

Проблеми зайнятості у ринково-конкурентних умовах економіки України далеко не вичерпуються безробіттям та його наслідками, а лежать у площині раціонального використання праці. Досягнення ефективної зайнятості вимагає перерозподілу трудових ресурсів, забезпечення державою умов мобільності робочої сили та сприяння створенню нових робочих місць, підготовки і перепідготовки робочої сили, врахування зайнятості як категорії регіональної, яка формується у межах окремих територій, а відтак визначається впливом національно-історичних, економічних, соціально-побутових, демографічних особливостей їх розвитку.

Управління зайнятстю потребує державної концепції регулювання зайнятості, яка повинна виходити з засад економічної доцільності досягнення та підтримування певного рівня загальної зайнятості, ефективності розподілу трудових ресурсів, дієвості системи страхування від безробіття.

Завданням сучасного етапу в сфері регулювання зайнятості є перехід до активної політики на ринку праці. В основу має бути покладена модель управління, центральними елементами якої мають бути основні регулятори ринкової організації праці: заробітна плата як ціна послуг праці, конкуренція на ринку праці, трудова мобільність, рівень безробіття. Саме за цими параметрами здійснюється, з одного боку, саморегулювання на ринку праці, а з іншого - відбувається державне регулювання.

Висновки. Ринок праці характеризується: зниженням рівня економічної активності населення; зменшення рівня зайнятості у віковій категорії 15-70 років і в працездатному віці; зростанням кількості зайнятих в неформальному секторі економіки; зростанням рівня безробіття для вікової групи 15-70 років і працездатного віку; високим рівнем безробіття серед молоді у віці 25 років; скороченням кількості вакансій; збільшення середньої тривалості пошуку роботи; зростання навантаження на вакантне робоче місце.

Головна проблема ринку праці України - скорочення попиту на працю і відповідно загострення проблем зайнятості, зменшення рівня зайнятості, збільшення прихованого безробіття у офіційному секторі ринку праці та зайнятості в неформальному та нетоварному секторах, диспропорції в регіональному розподілі робочої сили. Сучасна галузева структура зайнятих в Україні відображає низьку ефективність зайнятості і не відповідає загальносвітовим тенденціям.

Основними тенденціями розвитку ринку праці на теперішній час є відсутність достатньої кількості сучасних робочих місць, подальше зростання розмірів неформального сектору зайнятості, посилення регіональної диференціації рівня безробіття, збільшення тривалості безробіття, зростання напруги на

сільському ринку праці, падінням рівня життя працюючого населення, посилення міграційного відтоку економічно активного населення.

Концепція державного регулювання зайнятості має виходити із засад економічної доцільності досягнення і підтримування певного рівня зайнятості населення.

Перспектива подальших досліджень. Відповідно до отриманих результатів проблемами, що потребують подальшого вивчення є обґрунтування заходів державного регулювання для підтримання ефективного рівня зайнятості, підвищення мобільності робочої сили, створення сучасних робочих місць та підвищення дієвості системи соціального захисту від безробіття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про зайнятість населення», від 5 липня 2012 р. № 5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Васильченко В.С. Управління трудовим потенціалом: Навч. Посіб./ В.С. Васильченко А.М. Гриненко, О. А. Грішанова, Л.П. Керб – К.: КНЕУ, 2005. - 403с.
3. Качан Є.П. Управління трудовими ресурсами. Навч. посіб./ Є.П. Качан, Д.Г. Шушпанов – К.: Вид дім «Юридична книга», 2003.- 258 с.
4. Осовська Г.В. Управління трудовими ресурсами : Навч. посібн. / Г.В. Осовська, О.В. Крушельницька –Київ: Кондор, 2003. -.224 с.
5. Лібанова Е.М. Ринок праці.: Навч. Посібник. / Е.М.Лібанова.- Київ: Центр навчальної літератури, 2004.-440с.
6. Україна у цифрах 2015. Статистичний збірник. Державна служба статистики України, 2016./ (за редакцією І. М. Жук.) – К.:–с.239.

УДК 338.48 (477)

ФУНКЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ В СТРУКТУРІ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Ступень Н.М. – к.е.н., доц.,
Національний університет «Львівська політехніка»

В статті визначено роль та значення рекреаційної сфери в процесі збалансованого розвитку територій. Охарактеризовано основні функції рекреаційної сфери в структурі еколого-економічних систем. Доведено, що характер використання й відтворення компонентів рекреаційної сфери визначають не тільки якість екосистем, а й напрямки розвитку господарської спеціалізації і структуру еколого-економічної системи в цілому.

Ключові слова: рекреаційна сфера, еколого-економічна система, функції, території, природокористування.

Ступень Н.М. Функции рекреационной сферы в структуре эколого-экономических систем

В статье определены роль и значение рекреационной сферы в процессе устойчивого развития территорий. Характеризованы основные функции рекреационной сферы в структуре эколого-экономических систем. Доказано, что характер использования и вос-

производства компонентов рекреационной сферы определяют не только качество экосистем, но и направления развития хозяйственной специализации и структуру эколого-экономической системы в целом.

Ключевые слова: рекреационная сфера, эколого-экономическая система, функции, территории, природопользования.

Stupen N.M. Functions of recreation policy in the structure of ecological and economic systems

The paper deals with the role and importance of recreation industry in the process of sustainable territorial development. The author has described the main features of the recreational sphere in the structure of ecological and economic systems. It is shown that the nature of use and reproduction of components of the recreation industry determines not only the quality of ecosystems, but also the directions of economic specialization development and the structure of the ecological and economic system as a whole.

Keywords: recreation industry, ecological and economic system, features, territories, environmental management.

Постановка проблеми. В умовах збільшення антропогенного і техногенного навантаження на довкілля, а також невизначеності багатьох економічних процесів виникає проблема адаптації еколого-економічних систем до зовнішніх змін. Особливо актуальними питаннями це є для унікальних природних територій, що мають рекреаційне, природоохоронне та культурно-історичне значення. У зв'язку з цим вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням сталого розвитку рекреаційної сфери, набуває винятково важливого значення і неможливе без обґрунтування науково-методичних основ функціонування еколого-економічної системи, що враховує характер використання компонентів природно-ресурсного потенціалу, особливості організації туристично-рекреаційної діяльності, а також нормативно-правовий регламент рекреаційно-природокористування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методичні підходи до проблеми розвитку еколого-економічних систем, в тому числі на основі принципів збалансованості і пріоритетності рекреаційної діяльності представлені дослідженнями відомих вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема: Б. Буркинського, Ф. Візера, В. В'юна, Т. Галушкіної, Л. Грановської, П. Друкера, П. Мінакіра, К. Менгера, А. Сохничя, А. Третяка, С. Харічкова та інших. Відзначаючи різноманіття досліджень щодо формування рекреаційного потенціалу в рамках еколого-економічних систем, створення адекватних трансформаційним процесам економіки механізмів підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів дотепер є затребуваними для науки і практики.

Постановка завдання. Вирішення важливої соціально-економічної задачі – підвищення рівня добробуту і якості життя українського населення, збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь і перехід від сировинної спрямованості економіки на інноваційний шлях розвитку – багато в чому залежить від стану рекреаційних територій та розвитку екологічного туризму. Для вирішення зазначених питань необхідно проаналізувати та визначити функції та роль рекреаційної сфери в структурі еколого-економічних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оперативне вирішення сучасних екологічних проблем в Україні та складність цього процесу зумовлюють необхідність пошуку нових форм забезпечення функціонування природоохоронних програм, які в сучасній тенденції до екологізації економічної діяль-

ності, повинні бути нерозривно поєднані з рештою питань ефективного розвитку територій. Такі положення зумовлюють розвиток нових принципів наукового пізнання, орієнтованих на вивчення складних цілісних систем, зокрема еколого-економічної системи.

Так, Ю.Ю. Туниця під еколого-економічною системою розуміє взаємовідносини двох глобальних систем – суспільного виробництва і природи, а науку, яка її досліджує, – економічною екологією [1]. Варто погодитись із думкою Л.М. Грановської [2], що в структуру еколого-економічної системи входять екологічна, економічна і соціальна підсистеми; вони тісно взаємопов'язані і впливають одна на одну. Стан кожної з підсистеми виступає і як умова, і як наслідок розвитку та функціонування двох інших підсистем [2, с. 31–32].

Слід погодитися з думкою дослідників [3; 4], що визначають місце і значення рекреаційної складової в еколого-економічній системі в контексті реалізації природоохоронних вимог (рис. 1).

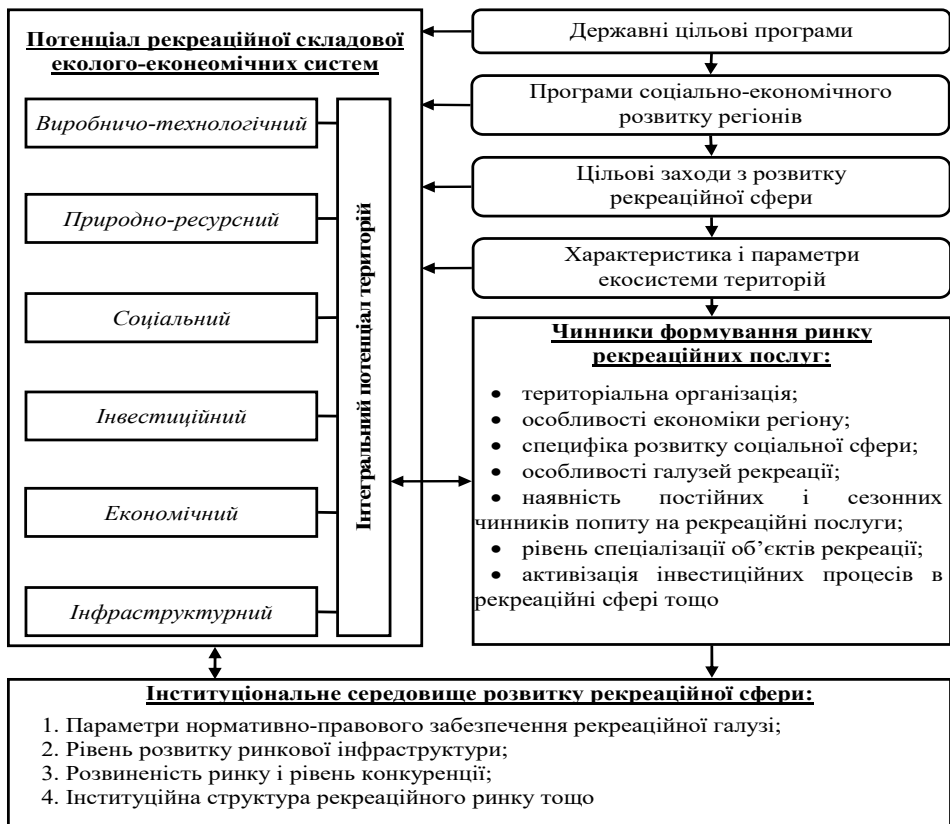

Рисунок 1. Роль та основні характеристики рекреаційної складової в структурі еколого-економічної системи

Джерело: сформовано автором на основі [3; 4].

Закордонний та вітчизняний досвід забезпечення сталого розвитку територій передбачає, що функціонування системи його еколого-економічних механізмів буде відбуватись у визначених межах. Згідно неокласичного підходу до оцінки охорони та відновлення екосистем зосереджується виключно на вигодах від підвищення якісних характеристик таких екосистем, в той час як таке підвищення має незначний вплив безпосередньо на сам процес господарювання. Тому, використовувати такий підхід для масштабних перетворень у екологічних та економічних взаємозв'язках недоцільно.

В такому випадку захисні, відновлювані та оздоровчі процеси всередині екосистем здійснюють вплив не лише на якісні характеристики довкілля, а й безпосередньо впливають на розвиток господарювання на мезорівні вітчизняної економіки. Згідно такого підходу природоохоронні та інші екологічно орієнтовані заходи є складовою частиною господарської діяльності та елементом економічного розвитку.

Окрім цього, варто зазначити, що структура та рівень економічного розвитку, який складається з функціональних підсистем – галузей та напрямів економічної діяльності, на пряму залежить від обсягів економічних вигід, які виникають в процесі відновлення екосистем, оскільки визначено, що забезпечення потенціалу рекреаційної частки тісно пов'язане з функціональними характеристиками та параметрами еколого-економічної системи.

Важливе значення для організації відтворювального процесу територій, які характеризуються потужним рекреаційним потенціалом, посідають об'єкти рекреаційної сфери, рівень потенціалу яких не лише взаємопов'язаний з загальним економічним потенціалом та формується під його впливом, а й забезпечує зростання економічної, інфраструктурної, інвестиційної а інших складових загального інтегрального потенціалу [4, с. 17]. Окрім цього, власне рекреаційний потенціал та ефективність його використання в господарській діяльності нерозривно залежить від особливостей структури відновлення, від характеристики організації та рівня розвитку ринкових відносин, від інституційної структури ринку рекреації на регіональному ринку, та від багатьох інших чинників, які притаманні тим чи іншим конкретним територіям.

Загалом, рекреаційна сфера відноситься зараз до такого виду діяльності, який стає необхідною умовою забезпечення нормальної життєдіяльності людини, засобом компенсації техногенного навантаження, засобом відновлення працездатності і умовою продовження самого виробництва. Основним її завданням з точки зору інтересів суспільства є відновлення і розвиток фізичних і психічних сил кожного члена суспільства, всебічний розвиток його духовного світу [5].

Сукупність перерахованих чинників та характеристик рекреаційної галузі, визначають також ступінь розвиненості різних функцій рекреації, які у вигляді схеми можна представити у вигляді наступних трьох груп (рис. 2).

Соціально-культурна функція являється головною функцією рекреації. Вона дозволяє задовольнити духовно-культурні потреби у пізнанні в повному сенсі цього слова. Пізнанні себе та свого місця в світі, сенсу та призначення існування взагалі. Саме рекреація дозволяє людині контактувати з природними, культурними, історичними та соціальними цінностями, пам'ятками та об'єктами не лише в межах території свого проживання, а й по всій країні та

навіть світі. Безпосередній зв'язок з природою, спостереження за природними явищами та процесами, їх трансформація під впливом людської діяльності дозволяє створити умови для накопичення потрібної кількості екологічних знань для забезпечення сталого розвитку територій в світовому масштабі.

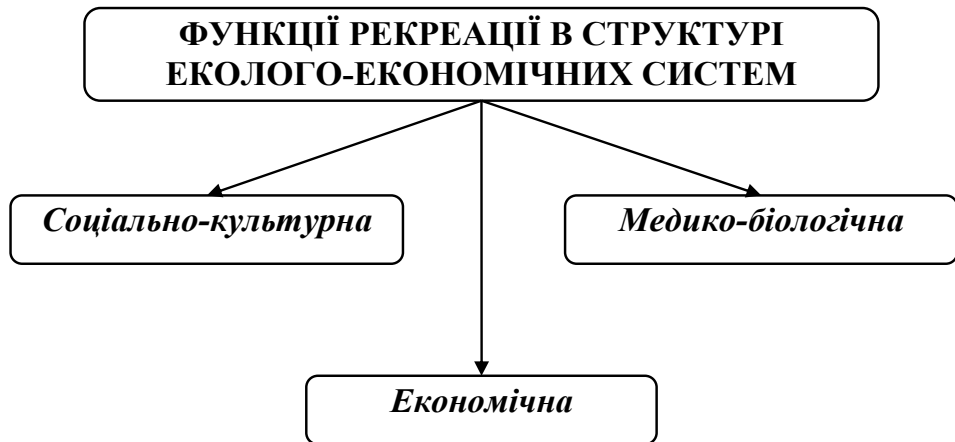

Рисунок 2. Основні функції рекреаційної сфери в структурі еколого-економічної системи

Джерело: сформовано автором на основі [4-6].

Медично-біологічна функція рекреації реалізується через санаторно-курортне оздоровлення та лікування. Вона покликана виконувати завдання зняття фізичної та психологічної втоми людини. Така функція рекреації має унікальне значення для забезпечення функціонування суспільства та формує основний попит на ринку рекреаційних послуг. До основних рекреаційних ресурсів відносять лікувальні мінеральні води, пелоїди, озокерити, застосування яких в процесі рекреації здійснює позитивний вплив на лікування захворювань крові, серця, органів травлення, кістково-опорного апарату, нервових захворювань тощо. Під час післяопераційного періоду рекомендується перебування в бальнеологічних закладах [4, с. 45].

Розвиток рекреаційної сфери дозволяє отримати додаткові економічні вигоди в регіональному та національному масштабі. В розрізі політичної економії праця в туристичній та рекреаційній сфері накопичується, в результаті трансформуючись у матеріальні блага через працівників матеріального виробництва. Тобто, завдяки наявності рекреаційної сфери, підвищується здатність населення до праці, підвищується термін збереження повної працездатності, що призводить до зменшення кількості випадків захворювань, що в свою чергу, призводить до збільшення фонду робочого часу, і як наслідок, збільшення економічних вигід. Окрім цього, розвиток рекреаційної сфери призводить до формування та розвитку цілої сфери господарської діяльності, що стимулює розширення асортименту продукції промислового та сільськогосподарського виробництва.

Медично-біологічна і соціально-культурна функції безпосередньо стосуються самих рекреантів та реалізуються під час рекреації та відпочинку. Проте, у контексті проведення наукового дослідження найбільший інтерес для науковців має саме економічна функція, оскільки вона має визначне значення для економічного розвитку, рекреаційної галузі національного господарства. Рекреаційна функція ефективна у випадку, коли потрібно подолати нерівномірність розвитку окремих регіонів, оскільки розвиток саме рекреаційної галузі в країні автоматично стимулює розвиток наступних явищ та процесів: підвищення рівня надходжень до місцевих бюджетів, що забезпечить подальший розвиток території; зростання кількості робочих місць за рахунок посилення рекреаційної сфери національного господарства та галузей, які побічно пов'язані з відпочинком та туризмом; скорочення відтоку населення з певного регіону; покращення його інфраструктури, розвиток транспортного будівництва тощо; зміни в структурі балансу грошових доходів і витрат населення певного регіону на користь рекреаційних територій; збільшення платоспроможного попиту на продукцію регіональних товаровиробників та економічне стимулювання розвитку місцевої промисловості; покращення показників екологічної безпеки в регіоні, збільшення фінансування природоохоронних заходів; зростання доходів регіону у іноземній валюті в результаті зростання показників іноземного туризму.

В результаті переходу національної економіки до ринкових взаємовідносин та посилення значення міжнародних зв'язків для розвитку країни, вже сьогодні ринок рекреаційних та туристичних послуг має складну структуру, проте нездорова конкуренція та незбалансованість туристичних потоків на території України спричинили нерівномірний розвиток рекреаційної сфери в різних регіонах країни.

В залежності від направленості туристичних потоків рекреаційну сферу можна поділити на в'їзний, виїзний та внутрішній туризм. При чому, внутрішній також поділяється на регіональний та міжрегіональний, в залежності від того, покидає турист межі регіону чи ні.

Внутрішній туризм доповнює та посилює рекреаційну базу регіону, створює туристичне навантаження та робить внесок в розвиток економіки регіону. Саме внутрішній туризм виступає основою для іноземного та світового туризму. Як свідчать дослідження Міжнародного союзу офіційних туристичних організацій (МСОТО), 80% всього світового туризму перепадає на внутрішній туризм. Як приклад, можемо навести Болгарію та Італію, де внутрішній туризм складає від загального 70% та 50% відповідно [7].

Не меншу роль для розвитку економіки будь-якої країни відіграє в'їзний туризм. Від в'їзного туризму залежить обсяг валютних надходжень регіону чи навіть цілої країни. Сьогодні як ніколи важливо створити умови для розвитку і розширення в'їзного туризму, що має стати пріоритетним стратегічним завданням всієї рекреаційної галузі. Необхідно зазначити, що в країнах, які мають значні території, внутрішній туризм має більшу питому вагу в економічному розвитку, ніж в'їзний (наприклад, США чи Канада) [8].

Загально відомо, що будь-яку господарську діяльність в економічній системі вирізняє специфічна трудова діяльність. Проте, сформувати чітку структуру рекреаційного господарства досить складно. Розглянемо для прикладу структуру госпо-

дарства певного регіону. Ми можемо виділити промисловість, агропромисловий комплекс, транспортну сферу, сферу послуг. Перші дві категорії стосуються сфери матеріального виробництва, інші – невиробничої сфери.

Кожна категорія, тобто комплекс, розподіляється на окремі галузі. Транспорт буває автомобільний, залізничний, повітряний, річковий тощо. Мета створення, а головне – функціонування транспортного комплексу полягає в наданні послуг населенню у вигляді перевезень як людей, так і вантажів. Цим, по-суті, займається і рекреаційна діяльність, проте переміщення пасажирів – не головна мета такої діяльності.

Звідси слідує, що рекреаційну галузь все ж таки можна віднести до невиробничої сфери, проте така діяльність тісно пов'язана з розподілом, обміном та споживанням матеріальних благ, оскільки головне завдання рекреаційної діяльності – організація та раціоналізація дозвілля населення.

Класифікаційним елементом кожної галузі нашої країни є підприємства та організації, які характеризуються єдністю функцій, що вони виконують та однаковим соціальним типом діяльності. Рекреаційна галузь в даному розрізі унікальна, оскільки залучає безліч галузей в обслуговування туристів та відпочиваючих, що зумовлює появу різноманітних додаткових та супутніх видів діяльності. З огляду на це майже неможливо визначити частку зайнятості населення в рекреаційній галузі, розрахувати обсяги доходів тощо, проте це не зменшує важливість розвитку цієї галузі в системі регіональної економіки.

Радянські вчені Н.С. Мироненко та І.Т. Твердохлебов [9] пропонують всі підприємства, які так чи інакше стосуються рекреації, за ступенем зв'язку з рекреаційною діяльністю розподіляти на первинні, вторинні та третинні.

До первинних потрібно відносити підприємства, що безпосередньо функціонують для задоволення потреб туристів та інших рекреантів:

- туристичні агентства, екскурсійні та туристичні бюро. До таких підприємств включають ті, що розташовані в місцях постійного проживання рекреантів, а мета створення таких підприємств – надання суспільству інформації про рекреаційні регіони, укладання передбачених законом договорів, організація екскурсійних турів, внутрішній контроль за виконанням умов договорів;
- заклади громадського харчування, орієнтовані на туристів, підприємства та організації, що створені для обслуговування рекреаційних зон тощо;
- транспортні компанії, які надають послуги з переміщення пасажирів.

До вторинних підприємств відносять підприємства життєзабезпечення. Сюди можна віднести будівельну галузь, харчову мережу, громадський транспорт, комунальні господарства та ін. Мета створення таких підприємств – обслуговування як місцевого населення, так і туристів, що тимчасово перебувають в певній рекреаційній зоні.

До третинних можна віднести підприємства агропромислового комплексу, спеціалізовані навчальні заклади тощо.

Ефективне функціонування рекреаційної сфери можливо забезпечити лише за умови правильної взаємодії первинних, вторинних та третинних підприємств. Надходження до місцевих бюджетів відбуваються в результаті роботи вторинних підприємств, оскільки кошти туристів через такі підприємства наповнюють місцеві бюджети, при цьому не потребуючи додаткових витрат,

що збільшує чистий дохід місцевих бюджетів. Проте, сам процес споживання нематеріального рекреаційного блага відбувся в результаті роботи підприємств первинних. Отже, виникає ситуація, коли грошові потоки потрібно справедливо розподілити між тими, хто блага створює (первинні підприємства), та тими, хто отримує з них вигоду (вторинні підприємства).

Наукові дослідження в сфері рекреації на території США показали, що рекреація в процесі реалізації залучає 24 господарські галузі країни. З огляду на практичні дослідження, для того, щоб територія використовувалась як рекреаційна зона, недостатньо лише рекреаційних ресурсів [7]. Без належного розвитку інфраструктури регіон буде використовуватись для інших потреб та господарських цілей.

Важливо зазначити головні особливості рекреаційної галузі в організації регіонального господарства:

1. Предмети купівлі-продажу в рекреаційній сфері – послуги і товари, які не приймають участі в торговельному обміні. В якості товарів тут виступають послуги, які надаються туристу: проживання в готелі, екскурсії, харчування тощо;

2. Предметом може виступати не лише послуга, а й певний природний культурно-історичний ресурс, який не залишає території. Такий ресурс також обмежений, оскільки існує показник допустимого туристичного навантаження як на сам об'єкт, так і на матеріально-технічне забезпечення.

З огляду на це, рекреаційні доходи можна розглядати як регіональну «ренту».

Для територіальної господарської системи України рекреаційна галузь завжди була визначальною в питаннях формування «обличчя» того чи іншого регіону. Передумовою для цього стали географічні, кліматичні, культурно-етнографічні та інші чинники, розвиток туристичної інфраструктури в окремих регіонах (Карпати, Причорномор'я, Приазов'я тощо), де акумулюється майже половина всього загальнодержавного туристичного фонду та формується рекреаційна поведінка внутрішніх туристів.

З огляду на вищевказане, розвиток рекреаційної галузі в країнах з перехідною економікою (до якої відноситься і Україна) може стати головним рушієм економічного розвитку як окремих регіонів, так і всієї країни. Враховуючи те, що рекреаційна галузь включає в себе безліч інших сфер діяльності, розвиток туризму в певному регіоні надасть поштовх до розвитку всього регіонального господарства.

Висновки. Можемо зробити висновок, що розвиток рекреаційної сфери є ключовим елементом для забезпечення взаємозв'язків між господарськими галузями економіки та відіграє важливу роль у забезпеченні збалансованого розвитку території. Сучасні проблеми функціонування рекреаційної сфери доречно вирішувати, засновуючись на показниках оцінки оптимального рівня використання природно-ресурсного потенціалу для досягнення максимальної кількості цілей та завдань, що поставлені перед рекреаційною сферою для розвитку економічно-туристичної системи України.

Встановлені в результаті дослідження місце та роль рекреаційної сфери в структурі еколого-економічних систем. Особливе значення ця сфера має для розвитку тих територій, де наявні достатній рекреаційний потенціал та сприя-

тливій організаційно-економічній умови для розвитку туристично-рекреаційної діяльності, що зумовлює потребу у більш глибокому дослідженні різних аспектів формування сучасних підходів до забезпечення еколого-економічного розвитку рекреаційної сфери в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Туница Ю.Ю. Эколого-экономическая эффективность природопользования / Ю.Ю. Туница. – М.: Наука, 1980. – 168 с.
2. Грановська Л.М. Теоретико-методологічні аспекти управління регіональною еколого-економічною системою / Л.М. Грановська // Збалансоване природокористування. – 2015. – № 4. – С. 31–37.
3. Григоренко Т.Н. Инвестиционный механизм развития рекреационной сферы региона: диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.05 / Григоренко Татьяна Николаевна; Ростовский государственный университет. – Ростов-на-Дону, 2004. – 252 с.
4. Репс В.Ф. Основы курортологии: [метод. пособие для студентов] / В.Ф. Репс, Д.А. Еделев. – Пятигорск: КМВИС, 2004. – 170 с.
5. Воробйова О.А. Проблеми природокористування та сталого розвитку в рекреаційно-туристичній сфері: монографія / О.А. Воробйова, І.М. Дишловий, С.К. Харічков; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – О. : [ІПРЕЕД НАН України], 2009. – 374 с.
6. Галушкіна Т.П. Еколого-збалансовані пріоритети розвитку територій: концептуальні засади та організаційний механізм: [монографія] / Галушкіна Т.П., Грановська Л.М. – О.: ІПРЕЕД, 2009. – 372 с.
7. Panorama OMT del turismo internacional, Edición 2015 / Organización Mundial del Turismo Todos los derechos reservados, 2015. – 16 p.
8. Ogundele, J.A and Jegede, A.O. (2011). Environmental Influence of Flooding on Urban Growth and Development of open Spaces, pp. 12–16.
9. Мироненко Н.С. Рекреационная география: [учебник] / Н.С. Мироненко, И.Т. Твердохлебов. – М.: МГУ, 1981. – 208 с.

УДК 339.137.2:330.1

СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО КОНКУРЕНЦІЮ У РЕТРОСПЕКТИВІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Харчук Т.В. - к.е.н., доцент,
ПВНЗ «Європейський університет», м. Київ

У статті узагальнено наукові підходи до трактування сутності конкуренції. Систематизовано теоретичні уявлення про конкуренцію у контексті розвитку економічних систем та еволюції основних парадигм економічної теорії. Визначено основні характеристики конкуренції через призму змін у політичних, економічних, історичних процесах у сучасності. Представлено огляд сучасних теорій конкуренції.

Ключові слова: конкуренція, конкурентні відносини, економічна теорія, економічна система.

В статье обобщены научные подходы к трактовке сущности конкуренции. Систематизированы теоретические представления о конкуренции в контексте развития экономических систем и эволюции основных парадигм экономической теории. Определены основные характеристики конкуренции через призму изменений в политических, экономических, исторических процессах в обществе. Предложен перечень современных теорий конкуренции.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентные отношения, экономическая теория, экономическая система.

Kharchuk T.V. Formation of theoretical views of competition in a retrospective of economic thought

The article summarizes scientific approaches to the interpretation of the essence of competition. Theoretical concepts of competition in the context of development of economic systems and the evolution of basic paradigms of the economic theory are systematized. The main characteristics of competition in the light of changes in the political, economic, historical processes in the society are determined. A list of modern theories of competition is provided.

Keywords: competition, competitive relations, economic theory, economic system.

Постановка проблеми. Дослідження теоретичного доробку еволюції теорії конкуренції засвідчує різноманітність економічних підходів щодо трактування її сутності (з різними рівнями деталізації і конкретизації, з урахуванням взаємозалежності змін у суспільстві та економічних процесів в межах ринкового простору), та охоплює значне коло питань, пов'язаних із розумінням ролі конкуренції у ринковій економіці, виокремленням її форм, функцій, аналізом тенденцій конкуренції та процесів, пов'язаних з діяльністю економічних суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження питань сутності конкуренції та її форм та методів, зробили представники різних шкіл і напрямів економічної теорії: Е. Бем-Баверк, П. Бугагільбер, Л. Вальрас, Ф. Візер, Дж. Гелбрейт, У. Джевонс, Н. Калдор, Дж. Кейнс, Дж. Кларк, А. Маршалл, К. Менгер, Л. Мізерс, Дж. Мілль, Ф. Найт, В. Ойкен, У. Петті, А. Пігу, Дж. Робінсон, П. Самуельсон, Ж. Б. Сей, А. Сміт, А. Тюрго, Ф. Хайек, Г. Хамел, Е. Чемберлін, Й. Шумпетер, та багато інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Визнаючи значну розробленість різних аспектів у царині теорії конкуренції, варто зазначити, що єдиної думки вчених щодо визначення сутності ринкової конкуренції на даний час не сформовано, що потребує проведення подальших досліджень її як явища та систематизації наукових уявлень для уточнення конкуренції як економічного поняття.

Мета статті полягає в узагальненні наукових підходів та визначенні етапів формування поняття конкуренції в еволюційному масштабі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення теоретичних уявлень про конкуренцію як невід'ємного процесу господарювання відбувалося у контексті розвитку економічних систем та еволюції основних парадигм економічної теорії. Під впливом економічних процесів, що характерні певному історичному етапу розвитку господарства, в економічній науці сформувалася методологія дослідження конкуренції в межах новоутворених наукових напрямів економічної теорії [1].

Початковим етапом наукового дослідження конкуренції вважається до-робок представників першої школи політичної економії – меркантилізму, незважаючи на те, що конкурентні відносини виникли задовго до перших концептуалізованих теоретичних поглядів на їхню сутнісну природу, з огляду на що у статті відображено трансформацію економічної думки щодо визначення сутності конкуренції та її проявів, починаючи з XV до початку XXI століття. Зауважимо, що у наведеному переліку представлені лише ті школи, напрями і течії, які найбільш вагомо вплинули на формування теорії конкуренції.

Основоположні ідеї теорії конкуренції заклали меркантилісти. Яскравими представниками середовища вчених, що займались питаннями конкуренції, стали Т. Мен (1571-1641), А. Монкрентьєн (1575-1621). Вони вважали, що метою активного втручання держави у господарське життя є обмеження конкуренції та ввезення зарубіжних товарів, забезпечення пільг різним формам торгівлі. Цією категорією вчених конкуренція представлена з позиції її державного регулювання.

Розвинули вчення меркантилістів фізіократи, серед яких відзначаємо роботи Ф. Кене (1696-1774), А. Тюрго (1727-1781), В. Мірабо (1715-1789). Їхня наукова позиція полягала у тому, що конкуренція розглядається як природна форма ринкових відносин, яка не потребує втручання з боку держави. Вільна конкуренція встановлює найбільш вигідну для обох сторін ціну, однак ліквідує прибуток від торгівлі або перепродажу. Розглядається представниками цієї школи під кутом об'єктивної необхідності розвитку ринкових відносин.

Класична школа політичної економії прийшла на зміну ідеям фізіократів. Її основні представники: А. Сміт (1723-1790), У. Петті (1623-1687), П. Буагільбер (1646-1714), Д. Рікардо (1772-1823), Дж. Ст. Мілль (1806-1873), Ж.Б. Сей (1767-1832) вважали, що конкуренція є силою, яка встановлює ринкову ціну на природному рівні. Ними закладено основи поведінкового та структурного аналізу конкуренції. А. Смітом сформульовано поняття конкуренції як суперництва, що впливає на рівень цін, виявлено принцип конкуренції – автоматичного механізму урівноважування; визначено основні умови ефективної конкуренції, розроблено модель посилення та розвитку конкуренції. Тобто автори даного наукового підходу тлумачать поняття конкуренції з позиції використання конкурентних переваг, а саме з позиції управління ціною товарів.

Історична школа бере початок у працях Л. Бретано (1844-1931), К. Бюхера (1877-1930), В. Зомбарта (1863-1941), М. Вебера (1864-1920), які сформували еволюційно-історичний підхід до дослідження конкуренції, здійснили постановку проблематики державного регулювання капіталістичних монополій, захисту національних виробників на певних етапах розвитку. Представники історичної школи відтворюють формування досліджуваного поняття в історичному аспекті, але у контексті державного регулювання розвитком конкуренції для забезпечення безпеки суб'єктів господарювання.

Вагомий внесок у розвиток теорії конкуренції було закладено за марксизму (К. Маркс (1818-1883), Ф. Енгельс (1820-1895)), коли у суспільстві панівними стали погляди щодо того, що конкуренція є середовищем або силою, в якій діють ринкові закони і соціально-економічні явища. Розвинуто модель досконалої конкуренції, виокремлено та охарактеризовано зміст внутрішньо-

галузевої та міжгалузевої форм конкуренції. При цьому конкуренція розглядається як негативне явище і обґрунтовується необхідність переходу до неринкових основ економіки; неокласицизму з його потужними ідеями від К. Менгера (1840-1921), Ф. Візера (1851-1926), С. Бем-Баверка (1851-1914), А. Маршалла (1842-1924), А. Пігу (1877-1959), Дж. Кларка (1847-1938), В. Парето (1848-1923) та ін. Ці вчені збагатили теорію конкуренції поведінковим її тлумаченням, розкрили сутність конкуренції через боротьбу за рідкісні економічні блага та гроші споживача, які витрачаються на задоволення бажання володіти певними речами. Представники цієї школи вважали, що конкуренція є силою, що приводить в дію весь ринковий механізм. А. Маршаллом було введено поняття еластичності попиту, виділено значення фактора часу при вивченні конкуренції, обґрунтовано механізм автоматичного встановлення рівноваги на ринку за допомогою досконалої конкуренції та дії законів граничної корисності і граничної продуктивності. Автори теорії конкуренції неокласичної школи попри дослідження конкуренції через призму об'єктивної передумови розвитку ринкових відносин пішли далі від попередніх дослідників, розкриваючи інші конкурентні переваги, які зв'язують не тільки ціну з якістю, а й формують її через попит та пропозицію.

Інституціоналісти, представлені Т. Вебленом (1875-1929), Дж. Коммонсом (1862-1945), У. Мітчеллом (1874 - 1948), вважали, що конкуренція є інституцією, що лежить в основі ринкового механізму. Ними детально розглядається боротьба за досягнення своїх інтересів шляхом використання інституцій (конкурентних переваг, характеристик і ознак фірми, що дозволяють їй вести боротьбу за досягнення своїх цілей) в рамках асоціацій, тобто сфера дії конкуренції була розширена.

Кейнсіанці на чолі з Дж. Кейнсом (1883-1946) та некейнсіанці, представлені Е. Хансеном (1887-1976), Дж. Хіксом (1904-1989), П. Семюельсоном (1915-2009), Р. Харродом (1900-1978), обґрунтували необхідність державного регулювання економіки і існування регульованої конкуренції. На їх переконання, конкуренція набуває соціально-орієнтованого характеру, тобто посилюється увага представників цієї школи до процесів регулювання ринку на державному рівні, з огляду на потребу у ліквідації наслідків, спричинених великою затяжною депресією після Першої світової війни та відродженням економіки у міжнародному ракурсі.

Монетаристи розвинули теорію конкуренції, пропагуючи ідеї в суспільстві щодо того, що конкуренцію необхідно розглядати не як діючий в економіці механізм, а як середовище, що матеріалізується у вигляді грошового обігу. Відомими особистостями, що стали яскравими представниками цієї наукової думки, вважають М. Фрідмана (1912-2006), К. Бруннера (1916-1989), А. Шварца (1915-2012), Ф. Найта (1885-1972), Дж. Стіглера (1911-1991). Меркантилісти визнавали вплив держави на конкуренцію з урахуванням об'єктивного характеру певних явищ, що не дозволяють повністю контролювати їх. Ними сформовано вимоги до існування досконалої конкуренції, доведено, що будь-яке значне удосконалення в загальній економічній теорії не може не вплинути на концепцію конкуренції. Автори цієї наукової школи пропонують моделювання господарських процесів та контроль за рівнем грошової маси з боку держави.

Неоліберали (Л. Мізес (1881-1973), Ф. Хайєк (1899-1992), В. Ойкен (1891-1950)), у свою чергу, дослідили динамічну модель конкуренції, довели нереалістичність моделі досконалої конкуренції. Конкуренція представниками неолібералізму розглядається як суперництво старого з новим. Автори цієї школи розкривають непередбачуваність конкуренції, доводять, що головне завдання держави полягає у створенні сильної конкурентної економіки, закладають передумови появи інновацій та новаторства у боротьбі за суперництво як наслідок конкурентної боротьби між суб'єктами для формування конкурентних переваг.

Певний еволюційний рівень теорії конкуренції призвів до появи нового наукового напрямку її розвитку, такого, як структуралізм, яскравими представниками якого стали Дж. Бейн (1912-1991), Е. Мейсон (1899-1992), Дж. Робінсон (1903-1983), Е. Чемберлін (1899-1967). Ці вчені відстоювали свої наукові позиції щодо дослідження ступеня розвитку конкурентних відносин у галузі, використовуючи при цьому ланцюжок «структура-поведінка-результат». Пріоритетним автори структуралізму вважали захист і розвиток конкурентних ринкових структур. Вони розширили критерії конкуренції і цілі політики розвитку конкуренції, заклали основи сучасної теорії чотирьох основних типів ринків: досконала конкуренція, монополістична конкуренція, олігополія та монополія, що стало можливим в силу сформованого теоретико-методичного базису теорії конкуренції [2-10; 13-15; 18].

Сучасний розвиток теорії конкуренції продовжила концепція "п'яти конкурентних сил, запропонована М. Портером (1947-2016), який розглядає конкуренцію з позиції циклічності, що забезпечує появу нових товарів, виробничих процесів, ринкових сегментів. Будучи автором концепції "п'яти конкурентних сил", М. Портер вважає, що лідерські позиції виявляються через конкурентні переваги. До цих п'яти сил належать: загроза появи нових конкурентів; вплив покупців; вплив постачальників; суперництво вже існуючих конкурентів між собою; поява товарів-замінників: ціни на замінники, схильність покупців до застосування замінників [11; 12].

Теорія підприємницьких екосистем, запропонована Дж. Ф. Муром (1873-1958), новаторство якої полягає у взаємопоєднанні розвитку як об'єктивної необхідності, конкуренції та врахування екологічної проблеми, тобто автор підкреслює необхідність збереження природного середовища, екосистем. Згідно цієї теорії ринок – це навколишнє середовище, а фірма виступає як елемент екосистеми. Як наслідок, в ній поєднується вплив зовнішнього середовища, конкуренція та еволюція. Цей феномен Дж. Ф. Мур називає «коеволюцією» [16].

Популярною нині також виступає теорія глобального випередження конкурентів, представлена Г. Хамелом (1954) та К. Прахаладом (1941-2010), на думку яких, згідно стратегії майбутнього компанії конкурують не тільки в рамках існуючих галузей, вони конкурують за формування структури майбутніх галузей. Для отримання переваг від передбачення і завоювання лідерства в ключових компетенціях компанія в кінцевому рахунку повинна заволодіти важливими глобальними ринками раніше конкурентів. Мета полягає не стільки в тому, щоб якомога швидше проникнути на ринок, а в тому, щоб створити глобальне випередження на ринку [18].

Рене Моборн і Чан Кім, автори стратегії блакитного океану – однієї з найновіших і найпопулярніших сучасних концепцій, основною ідеєю якої є стратегія уникнення від конкуренції, формування галузі, простору, ринку, де конкуренції практично не існує і ніколи не було, тобто своїм новаторським мисленням автори концепції розхитують думку «про безумовну користь конкуренції для бізнесу» і пропагують формування такого середовища або простору, формування такої ніші, де конкурентів немає, що, безперечно, неможливо без новаторства [19].

Розглянувши описані підходи до визначення сутності конкуренції, можна зробити висновок про вагомий внесок економістів різних країн та течій у розвиток теорії конкуренції, в основу якої покладено ті чи інші фактори виробництва та роль держави у регулюванні процесів розвитку конкуренції. При цьому кожен з них містить в собі різнопланові аспекти даного поняття, які, в основному не суперечать, а доповнюють один одного. Варто відзначити, що зміна поглядів на розвиток конкуренції пов'язана зі стрімким розвитком подій у світі, що стимулює появу нових економічних теорій як засобу реагування на проблеми сьогодення, що дозволить визначати пріоритети розвитку економіки країни та формувати принципи діяльності суб'єктів господарювання, адекватні новим умовам.

Висновки і пропозиції. Простежуючи розвиток наукової спадщини фундаторів економічної науки і вчених-економістів різних шкіл і наукових напрямів щодо сутності конкуренції та природи конкурентних відносин, варто відзначити, що, незважаючи на те, що представники кожного з цих напрямів розглядають конкуренцію у контексті тих політичних, економічних, історичних процесів та змін у суспільстві в межах ринкового простору, які були притаманні сучасній їм епосі, деякі з їхніх поглядів і до сьогодні не втратили своєї актуальності, хоча кожен підхід має як сильні, так і слабкі сторони. При цьому, сформульовані ними основні положення щодо конкуренції як наукового поняття та економічного явища створюють об'єктивні передумови й методологічний фундамент для подальшого дослідження напрямів та перспектив розвитку конкурентних відносин та їхніх форм, оцінювання рівня конкурентних переваг суб'єкта, що пов'язано зі стрімким формуванням нових умов конкуренції та проявами нових ознак економічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Калініченко Б.В. Розвиток конкуренції в контексті економічних трансформацій: теоретичний аспект. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент». – Одеса: 2015 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/12-2015/03.pdf>
2. Теория конкуренции: учебное пособие для студентов экономических специальностей / авт. – сост. Т.Б. Оберт. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 2014. – 96 с.
3. Богомолова К. С. Генезис теоретичних поглядів на природу конкуренції / К. С. Богомолова // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2014. – Вип. 8. – С. 147-150.

4. Історія економічних вчень: [підручник] / [В.Д. Базилевич, П.М. Леоненко, Н.І. Гражевська та ін.]; за заг. ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2005. – Ч. 1. – 567 с.
5. Ойкен В. Основы национальной экономики / В. Ойкен; пер с нем. – М.: МО, 1996. – 351 с.
6. Филюк, Г. Генезис дослідження конкуренції і монополії в економічній теорії [Текст] / Г. Филюк // Вісник Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Сер. Економіка / Відп. ред. В.Д.Базилевич. – К.: КНУ ім.Т. Шевченка, 2007. – Вип. 93. – С. 55-58.
7. Черненко С. О. Конкуренція та ефективність товарних ринків в Україні : монографія / С. О. Черненко. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 171 с.
8. Полусмакова Н.С. Развитие концепций конкуренции: эволюционный подход / Н.С. Полусмакова // Вестн. Волгогр. гос. ун-та. – Сер. 3, Экон. Экол. 2011. № 1 (18). – С. 13-19.
9. Бутыркин А.Я. Теория и практика антимонопольного регулирования в ведущих странах Запада и России / А.Я. Бутыркин. – М.: Новый век, 2004. – 88 с.
10. Дьяченко А. В. Основания теории транс- формационной экономики / А. В. Дьяченко. – Вол- гоград : Изд-во ВолГУ, 2001. – 120 с.
11. Портер М. Конкуренция : пер. с англ. / М. Портер. – М. : Вильямс, 2000. – 496 с.
12. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
13. Герасименко А. Еволюція теорії конкуренції а історії економічної думки XVIII–XX століть / А. Герасименко // Вісник КНТЕУ. – 2009. –№1. – С. 102-114.
14. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции / Дж. Робинсон; пер с англ. – М.: Прогресс, 1986. – 472 с.
15. Стиглер Дж. Совершенная конкуренция : исторический ракурс / Дж. Стиглер // Вехи экономической мысли. Теория фирмы. – Т.2. – Под ред. В.М. Гальперина. – С.-Пб.: Экономическая школа, 1999. – С. 299-328.
16. Moore J.F. The Death of Competition. – N.Y.: Harper Business, 1996.
17. Шпак О.Г. Еволюція терії конкуренції в умовах динамічного зовнішнього середовища / О.Г. Шпак // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 6. – Т. 4. – С. 95-98.
18. Хамел Г. Конкурируя за будущее / Г. Хамел, К. Прахалад. – М.: Олимп-Бизнес, 2002. – 216 с.
19. Ким У. Чан. Стратегия голубого океана / У. Чан Ким, Р. Моборн; Пер. с англ. – М.: НИРРО. – 2005. – 272 с.

УДК 338.2 : 502.335 : 630 (043.3)

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ЕКОЛОГІЧНО ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Яремко О.П. – здобувач,
Інститут агроекології і природокористування НААН

В статті обґрунтовано науково-методичні засади формування стратегічних пріоритетів екологічно збалансованого розвитку потенціалу лісового господарства, що згруповані в наступні ключові компоненти: економічний вектор (освоєння потенціалу), екологічний вектор (відтворення потенціалу), соціальний вектор (розвиток рекреації та природоохоронних функцій). Визначено, що вектори розвитку потенціалу лісового господарства в регіонах формуються залежно від лісистості території, наявних лісових ресурсів, обсягів виробництва лісової продукції, споживання лісової продукції, наявності інших чинників просторової організації.

Ключові слова: стратегічні пріоритети, екологічно збалансований розвиток, потенціал, лісове господарство, компонента, вектор, освоєння, відтворення.

Яремко О.П. Стратегические приоритеты экологически сбалансированного развития потенциала лесного хозяйства

В статье обоснованы научно-методические основы формирования стратегических приоритетов экологически сбалансированного развития потенциала лесного хозяйства, сгруппированы в следующие ключевые компоненты: экономический вектор (освоение потенциала), экологический вектор (воспроизводство потенциала), социальный вектор (развитие рекреации и природоохранных функций). Определено, что векторы развития потенциала лесного хозяйства в регионах формируются в зависимости от лесистости территории, имеющихся лесных ресурсов, объемов производства лесной продукции, потребление лесной продукции, наличии других факторов пространственной организации.

Ключевые слова: стратегические приоритеты, экологически сбалансированное развитие, потенциал, лесное хозяйство, компонента, вектор, освоения, воспроизводство.

Yaremko O.P. Strategic priorities of environmentally sustainable forestry potential development

The paper deals with scientific and methodological principles of forming strategic priorities of environmentally sustainable development of forestry potential, grouped in the following key components: economic vector (development potential), environmental vector (reproduction capacity), social vector (development of recreational and environmental functions). The author has determined that the vectors of the forestry potential in the regions are formed depending on forest cover, existing forest resources, production volumes of forest products, consumption of forest products, availability of other factors of spatial organization.

Keywords: strategic priorities, environmentally sustainable development, potential, forestry, component, vector, development, reproduction.

Постановка проблеми. У міру наростання екологічних проблем лісове господарство перестає сприйматися суспільством тільки як чинник виробництва, воно стає важливим чинником соціально-економічного розвитку територій. Нині в Україні спостерігається складна ситуація, за якої стан лісових екосистем не відповідає еколого-економічним вимогам. Причиною такої ситуації є неефективна система прийняття управлінських рішень в галузі лісового господарства зумовлене довготривалістю лісовирощування та складністю прогнозування майбутніх варіантів розвитку подій як економічного так і екологічного характеру. Тому нині гостро постало завдання забезпечення не просто

ефективної, а екологічно збалансованої системи управління лісовим господарством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми сталого розвитку лісового господарства досліджені у працях І. Антоненко, С. Біднячука, А. Бобка, В. Голяна, Т. Довгого, О. Дребот, Н. Зіновчук, Я. Ковалю, В. Лаврова, П. Лакиди, Є. Мішеніна, В. Пили, І. Синякевича, О. Фурдичка, М. Шершуна, О. Шубалого та ін. Однак, визнаючи наукову обґрунтованість і практичну значимість існуючих підходів до вирішення проблем розвитку вітчизняної лісової галузі, необхідно відзначити, що, в сучасних економічних роботах, лісові екосистеми практично не розглядались, як просторово організуючий об'єкт. В свою чергу не знайшли відображення в наукових дослідженнях також питання реалізації лісового потенціалу в контексті просторового розвитку.

Постановка завдання. Сучасні дослідження лісового потенціалу проводяться в основному як частина аналізу лісогосподарської діяльності, зокрема, лісового господарства або лісопромислового комплексу. У той же час лісові екосистеми як важливе наповнення вітчизняного простору, в силу системних зв'язків з іншими елементами навколишнього природного середовища, активно впливають на структурування та організацію різних рівнів економічного простору. Тому метою статті є обґрунтування на основі просторового аналізу стратегічних пріоритетів екологічно збалансованого розвитку потенціалу лісового господарства.

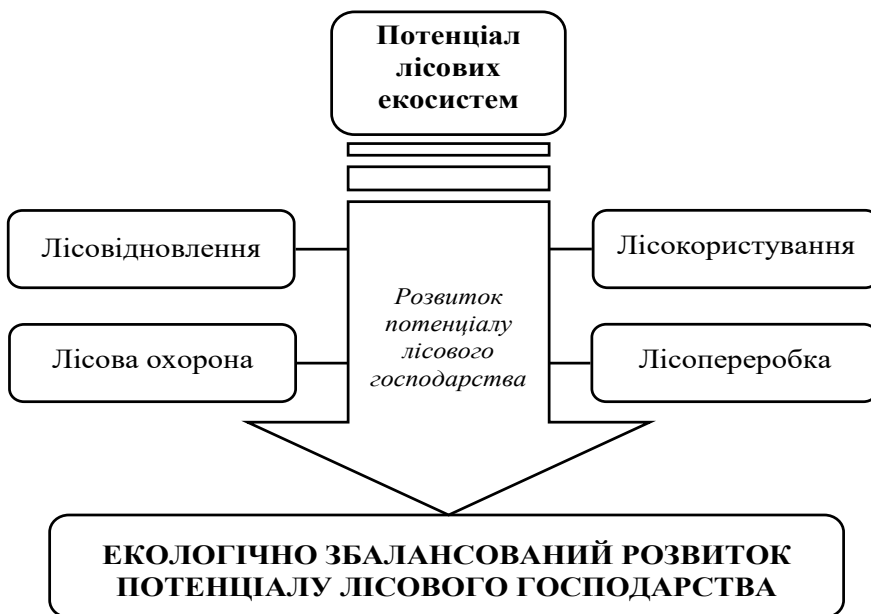
Виклад основного матеріалу дослідження. У вирішенні проблеми низької ефективності використання природних ресурсів лісових екосистем, спираючись на методологію просторового аналізу, важливим є створення нової концепції розвитку потенціалу лісового господарства, що має на увазі перехід в оцінці еколого-економічного розвитку від кількісних показників лісокористування ресурсів до якісних результатів. Спираючись на теорію систем (Л. Берталанфі) [1], на нашу думку, доцільно висунути концепт екологічно збалансованого розвитку потенціалу лісового господарства, таким чином, визначивши стратегічні напрями його розвитку.

Згідно принципів системного підходу, в тому числі, системного аналізу, дослідження питань розвитку лісового потенціалу має відбуватись комплексно [1, с. 18]. За допомогою системного аналізу в методології наукового пізнання можливо надати певної структури простору, дослідити та детермінувати інваріанти – прояви явищ, процесів або інших об'єктів різного походження, досліджуючи їх спільні та відмінні риси, складні та прості елементи, в цілому та частково.

Таким чином, під екологічно збалансованим розвитком потенціалу лісового господарства у широкому сенсі доцільно розуміти задоволення сучасних потреб суспільства в лісовій продукції і екосистемних послугах, не обмежуючи можливостей аналогічного користування для майбутніх поколінь. Це має на увазі, як відтворення природних ресурсів лісових екосистем, так і поглиблене вивчення лісового потенціалу та форм його реалізації, а також поширення знань про еколого-економічні особливості лісових екосистем і формування суспільної свідомості щодо розвитку лісокористування. При цьому під екологічно збалансованим розвитком потенціалу лісового господарства розуміється узгодженість параметрів його реалізації (елементів і структур просторової організації) з природними особливостями його формування, а також із соціа-

льними, екологічними, економічними викликами і національними пріоритетами реалізації.

Необхідно звернути увагу на першочерговість пріоритетів просторового та регіонального розвитку відносно вузькогалузевих пріоритетів. Їх першочерговість зумовлює посилення значення імперативу взаємопов'язаності документів стратегічного планування на різних рівнях: галузевому та територіальному. Важливим питанням в процесі формування стратегії екологічно збалансованого розвитку потенціалу лісового господарства з урахуванням постулатів просторового аналізу є узгодження стратегічних параметрів за трьома векторами: економічний (освоєння потенціалу), екологічний (відтворення потенціалу), соціальний (розвиток рекреації та природоохоронних функцій) (рис. 1).

Рисунки 1. Вектори стратегічних пріоритетів екологічно збалансованого розвитку потенціалу лісового господарства

Джерело: сформовано автором на основі [2; 3].

Стратегія розвитку потенціалу лісового господарства визначає діяльність органів державного управління, виходячи з цього склад стратегії повинен відображати обґрунтованість цих дій [2, с. 38]. Тому механізм реалізації стратегічних напрямів екологічно збалансованого розвитку потенціалу лісового господарства мають включати такі складові (рис. 2): сутність, цілі, підцілі, пріоритети; принципи; зовнішні чинники формування (актуалізації) стратегії; внутрішні структурні аспекти; способи реалізації стратегії; проблеми і обмеження.

Сьогодні функціональні стратегії розвитку для регіонів нашої країни формуються на підставі представлених вище концептів та їх особливостей, необхідних змін в сучасній парадигмі користування природними ресурсами в лісовому господарстві та наявних умов для збалансованого розвитку регіонів

та конкретизації пріоритетних напрямів. До зовнішніх умов формування стратегій розширення регіонального потенціалу лісового господарства відносять: світові тенденції та міжнародні виклики; національні особливості та внутрішні виклики; регіональні інтереси та регіональні особливості; наукове обґрунтування принципів сталого лісокористування [6].

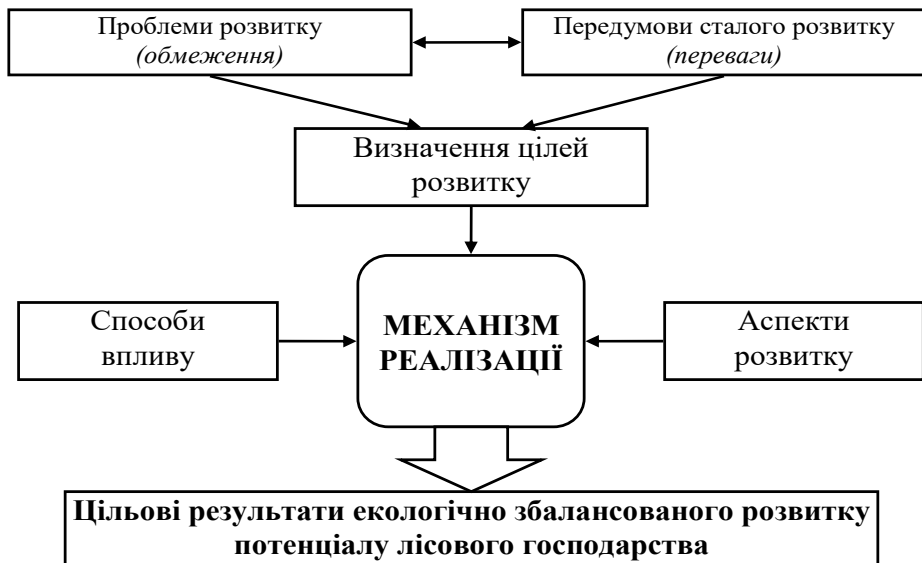

Рисунок 2. Стратегічні параметри екологічно збалансованого розвитку потенціалу лісового господарства

Джерело: сформовано автором на основі [4; 5].

В основу розробки стратегій покладена необхідність переходу регіонального лісокористування з реально існуючого вихідного положення до цільового. Тобто, для розробки такої стратегії необхідно застосувати стратегічний аналіз з метою визначення наступних положень: сучасний стан лісового сектору в загальному соціо-еколого-економічному просторі країни чи окремої території; зовнішні фактори простору, від яких залежить реалізація потенціалу лісового господарства країни чи окремої території; пріоритетні напрями збалансованого розвитку країни та лісового комплексу зокрема.

В результаті аналітичної роботи щодо поєднань сильних і слабких сторін з загрозами та можливостями створюється матриця SWOT-аналізу, яка виконує роль основи для подальшого пошуку стратегічних альтернативних варіантів екологічно збалансованого розвитку потенціалу лісового господарства. Необхідно звернути увагу на оцінку можливості реалізації природними ресурсами лісових екосистем їх соціальних та екологічних функцій, на роль лісового комплексу в економічному розвитку, розширенню потужностей з переробки деревини, реалізацію новітніх ресурсозберігаючих технологій.

Освоєння та відтворення, як два основні процеси, знаходять своє відображення у різних видах і формах господарської діяльності відповідно до типу

регіону. В процесі розробки стратегії сталого розвитку екологічно збалансованого розвитку потенціалу лісового господарства необхідно враховувати особливості його реалізації згідно згаданих вище основних стратегічних напрямів.

Елементами забезпечення реалізації та розвитку національного лісового господарства являються регіони країни. Зауважимо, що цільовими положеннями стратегічного планування процесів екологічно збалансованого розвитку потенціалу лісового господарства на рівні окремих регіонів є: створення механізмів розвитку лісокористування, охорона та підвищення їх екологічно-ресурсного потенціалу, як необхідної умови для формування економічної безпеки; реалізація регіональної екологічної політики та сталого задоволення потреб суспільства в природних ресурсах та послугах лісових екосистем. Оскільки, потенціал лісового господарства, який являється складовою природно-ресурсного потенціалу території, фактично характеризує асиміляційний потенціал території [7].

З точки зору принципів просторової організації освоєння потенціалу лісового господарства, очевидна необхідність дослідження природних закономірностей і їх обліку в господарській діяльності, пов'язаної з експлуатацією лісових екосистем. Виходячи з категорій економічного простору, стратегія освоєння потенціалу лісового господарства виявляється в насиченні території новими просторовими структурами, пов'язаними з процесами безпосередньої реалізації потенціалу лісового господарства, а саме заготівлею деревних ресурсів, переробкою сировини, споживанням недеревних ресурсів, використанням відходів заготівлі, переробки та споживання.

До основних завдань стратегії освоєння лісового потенціалу відносять [5; 7]:

- перехід до багаточільового, раціонального, безперервного, невиснажливого процесу використання лісових ресурсів для задоволення суспільних потреб в частині лісової продукції та інших ресурсів, які так чи інакше залежать від них;
- дослідження перспективних світових трендів, адаптація успішного зарубіжного досвіду для освоєння лісового потенціалу в нашій країні;
- врахування національних інтересів та забезпечення охорони національного лісового багатства;
- забезпечення багатостороннього розвитку регіонального господарства для підтримки розвитку потенціалу лісового господарства.

До перспективних напрямів стратегії освоєння потрібно включити глибоку переробку деревини. Обов'язковою умовою, з огляду на технологічні особливості глибокої переробки (механічної, хімічної, енергетичної), є економічне обґрунтування її просторової організації, враховуючи зміни зовнішніх умов, регіональних можливостей та особливостей розвитку представленого процесу в окремих регіонах.

Перш за все, наслідки освоєння ресурсів лісових екосистем обумовлюють появу стратегії відтворення природних ресурсів та розвитку захисних функцій лісового потенціалу, або іншими словами – стратегія «відтворення – захисту», яка є основою сталого еколого-економічного розвитку. Окрім цього, необхідно враховувати негативні наслідки інших видів господарювання на території земель лісогоспо-

дарського призначення, які зрештою призводять до зникнення лісових екосистем, виснаження та деградації лісових комплексів. Негативні процеси не тільки зменшують власне потенціал лісового господарства в майбутньому, а й пригнічують його спроможність виконувати соціально-природну функцію, що в свою чергу призводить до зменшення соціально-економічних та екологічних показників лісокористування за рахунок зменшення якості лісових ресурсів. Також від якості екстернальних ефектів лісокористування залежить ефективність інших видів господарської діяльності, які залежать від показників довкілля: сільськогосподарської, водогосподарської тощо.

Запропонована стратегія «відтворення – захисту» дозволяє в повній мірі реалізувати соціально-природну функцію потенціалу лісового господарства. Це забезпечує, перш за все, виконання соціально-економічної функції лісових екосистем потенціалу в майбутньому (забезпечення лісоресурсного потенціалу, процесів поглинання та накопичення вуглецю, його подальша трансформація в енергію та тепло). Окрім цього, збереження і розвиток соціальних відносин, в яких лісове господарство виконує роль стабілізуючого елемента довкілля в збереженні духовних та культурних цінностей. Зрештою, охорона та збереження біорізноманіття, функціонування природних та штучних екосистем та зв'язків між ними.

Стратегія «відтворення – захисту» складається з наступних елементів: відтворення, охорона та захист лісових екосистем як основи для розвитку багатьох видів економічної діяльності; забезпечення умов стійкої життєдіяльності, заснованої на використанні асиміляційного потенціалу лісових територій; зменшення впливу негативних факторів та підвищення ефективності інших видів діяльності.

До пріоритетів зазначеної стратегії відносять соціально-інноваційний напрям реалізації захисної функції лісових екосистем, таких як: розвиток рекреації, захист, збереження соціально-культурних традицій та звичаїв, що так чи інакше пов'язані з лісовим сектором. Стратегія «відтворення – захисту» включає не лише напрями та пріоритети, а й різні способи ефективного забезпечення лісового потенціалу, функціонування лісових екосистем для окремих регіонів [5, с. 35]. Враховуючи особливості природного простору стратегічні завдання, пов'язані зі збереженням лісових екосистем, повинні базуватись на аналізі та враховувати особливості територіального розвитку і принципи підтримки екосистемних зв'язків. Враховуючи особливості економічного простору, інструменти реалізації сформованих стратегій передбачають інтеграцію елементів лісгосподарської діяльності в природно-економічний механізм, оптимізацію структури економічних взаємозв'язків між складовими регіонального економічного простору. До інноваційних напрямів стратегії «відтворення – захисту» доречно включити також: лісову генетику, селекцію та біотехнологію, вирощування лісів плантаційним способом.

Висновки з проведеного дослідження. Виходячи з нової парадигми екологічно збалансованого розвитку потенціалу лісового господарства, формування стратегічних пріоритетів має включати три взаємопов'язаних компонента: освоєння потенціалу, відтворення потенціалу, розвиток рекреації та природоохоронних функцій. Таким чином, мова йде про стратегічні пріоритети, що передбачають три цільових вектора (економічний, соціальний, екологі-

чний). Довготривалі основоположні принципи щодо екологічно збалансованого розвитку потенціалу лісового господарства (зокрема, компліментарність його реалізації і збереження) повинні відповідати принципам національної лісової політики, де буде закріплена головна мета розвитку лісового потенціалу: збереження і поліпшення якості лісових екосистем при одночасному сприянні розвитку лісопромислового виробництва на інноваційній основі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Bertalanffy L. Von. General system theory. Foundations, development, applications, New York: George Braziller, 1968. – 296 p.
2. Макар С.В. Развитие лесного потенциала России: предпосылки, проблемы, стратегии, приоритеты: монография / С.В. Макар. – М.: Саратов: Изд-во ИАГП РАН, 2010. – 237 с.
3. Шкуратов О.І. Оцінка конкурентного потенціалу лісогосподарських підприємств / О.І. Шкуратов // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.03. – С. 309–314.
4. Дребот О.І. Збалансований розвиток лісового сектору економіки в контексті європейської інтеграції України: монографія / О.І. Дребот, М.Х. Шершун, О.І. Шкуратов. – К.: Аграрна наука, 2014. – 317 с.
5. Макар С.В. Развитие регионального лесного потенциала в координатах государственного стратегического планирования / С.В. Макар // Региональная экономика: теория и практика. – 2010. – № 38 (173). – С. 33–41.
6. Василик Н.М. Комплексне використання лісоресурсного потенціалу регіону: переваги, сучасний стан та перспективи / Н.М. Василик // АгроСвіт. – 2009. – № 23. – С. 41–47.
7. Фурдичко О.І. Формування сучасних еколого–економічних відносин у галузі українського лісівництва / О.І. Фурдичко // Економіка України. – 2014. – № 10. – С. 67–78.

**Умови публікації статей у фаховому науковому виданні
Херсонського державного аграрного університету
«Таврійський науковий вісник»**

Фахове наукове видання Херсонського державного аграрного університету «Таврійський науковий вісник» – це науково-практичний журнал, заснований у 1996 році. Видається за рішенням Науково-координаційної ради Херсонської області Південного наукового центру Національної академії аграрних наук України, вченої ради Херсонського державного аграрного університету та Президії Української академії аграрних наук з 1996 року. Зареєстрований у ВАК України в 1997 році “Сільськогосподарські науки”, перереєстрацію пройшов у червні 1999 року (Постанова президії ВАК № 1-05/7), у лютому 2000 року (№ 2-02/2) додатково “Економіка в сільському господарстві”, у червні 2007 року (№ 1-05/6) додатково “Іхтіологія” та у квітні 2010 року “Сільськогосподарські науки” (№ 1-05/3). Свідцтво про державну реєстрацію КВ № 13534-2508 ПР від 10.12.2007 року.

У журналі висвітлюються актуальні питання аграрної науки за секціями:

- землеробство, рослинництво, овочівництво та баштанництво;
- тваринництво, кормовиробництво, збереження та переробка сільськогосподарської продукції;
- меліорація і родючість ґрунтів;
- екологія, іхтіологія та аквакультура;
- економічні науки.

Видання входить до «Переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук». Редколегія видання здійснює зовнішнє та внутрішнє рецензування всіх статей, що надходять до неї. До складу редколегії журналу входять провідні українські та іноземні фахівці. Видання співпрацює з найбільшими ВНЗ України та зарубіжжя, органами державної влади та місцевого самоврядування. Така співпраця передбачає розміщення інформаційних матеріалів, публікування наукових статей, проведення на базі видання конференцій, обговорень та круглих столів. У виданні публікуються науково-теоретичні та практичні матеріали з актуальних загальнотеоретичних та галузевих питань, а також пропозиції до удосконалення сільськогосподарського виробництва та економіки країни.

Запрошуємо всіх бажаючих до співробітництва з нашим виданням та пропонуємо Вам опублікувати Ваші статті. Це видання розраховане не тільки для науковців, а й для практиків, які черпають із нього чимало корисного для своєї діяльності.

З повагою, Головний редактор журналу
Валерій Васильович Базалій

ПОРЯДОК ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ

Для опублікування статті у фаховому науковому виданні необхідно надіслати електронною поштою до редакції журналу наступні матеріали:

- заповнити довідку про автора
- оформити статтю згідно вказаних вимог
- підготувати авторський реферат статті англійською мовою для розміщення на веб-сайті видання (авторський реферат статті повинен містити: прізвище та ініціали автора, звання або посаду, місце роботи або навчання, назву статті, стислий зміст статті мінімальним обсягом 250 слів або 1000 знаків). Англійський варіант приймається лише за умови його **ФАХОВОГО ПЕРЕКЛАДУ**. У разі надсилання англійського варіанту, перекладеного через інтернет-перекладачі (напр. Google), матеріали будуть відхилені. До авторського реферату англійською мовою додається його оригінал українською мовою.

Надіслати рукопис статті в електронному виді на адресу: podakov@list.ru

- для осіб, які не мають наукового ступеню, – додатково надсилають відскановану рецензію наукового керівника чи рецензію особи, яка має науковий ступінь (підпис рецензента повинен бути завірений у відділі кадрів установи або печаткою факультету (інституту)).

Після отримання підтвердження від редколегії про прийняття статті до друку:

- надіслати відскановану копію підтвердження про сплату публікаційного внеску. Реквізити для здійснення платежу наведені нижче.

Мови публікацій: українська, російська, англійська. Матеріали надані англійською мовою за авторством докторів наук – публікуються безкоштовно.

До видання приймаються статті: докторів наук, кандидатів наук, молодих науковців (аспірантів, здобувачів, магістрантів), а також інших осіб, які мають вищу освіту та займаються науковою діяльністю.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Шановні науковці! Наукові статті повинні бути оформлені згідно правил оформлення рукописів для фахового наукового видання Херсонського державного аграрного університету «Таврійський науковий вісник».

Загальні вимоги:

Статті повинні відповідати вимогам постанови Президії Вищої атестаційної комісії України "Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України" від 15.01.2003р., та мати наступні обов'язкові елементи:

- **постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;

- **виділення невіршених раніше частин загальної проблеми**, котрим присвячується означена стаття;
- **формулювання цілей статті** (постановка завдання);
- **виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- **висновки** з цього дослідження і перспективи подальших досліджень у даному напрямку.

Авторами подаються статті, що є виключно власними оригінальними дослідженнями із дотриманням правил цитування та посилань. **Подання свідомо неправдивої інформації або ж плагіату є неприйнятним та неетичним.** Окрім того, до друку приймаються лише статті, які не публікувались раніше у інших журналах.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей.

За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор.

Передрук (перевидання) матеріалів видання дозволяється тільки з дозволу автора і редакції.

Технічні вимоги:

- обсяг статті – від 6 до 25 сторінок, формату А-4, набраних в редакторі Microsoft Word;

- шрифт тексту – Times New Roman, розмір 14, через інтервал 1,0;

- поля з усіх сторін – 20 мм; • якщо стаття містить таблиці і (або) рисунки, то вони повинні бути компактними, мати назву, шрифт тексту – Times New Roman, розмір 12. Математичні формули мають бути ретельно перевірені та чітко надруковані. Кількість таблиць, формул та ілюстрацій має бути мінімальною та доречною. Рисунки і таблиці на альбомних сторінках не приймаються;

- посилання на джерела необхідно робити по тексту у квадратних дужках із зазначенням номерів сторінок відповідно джерела: наприклад, [3, с. 234] або [2, с. 35; 8, с. 234];

- список використаних джерел подається наприкінці статті в порядку згадування джерел відповідно до існуючих стандартів бібліографічного опису (див.: стандарт «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис» (ДСТУ 7.1:2006 та Форма 23, затверджена наказом ВАК України від 29 травня 2007 року № 342);

- стаття повинна містити анотації та ключові слова українською, російською та англійською мовами, переклад назви статті на англійську мову; обсяг анотації – мінімум 3 речення, кількість ключових слів – мінімум 5 слів.

Авторами вноситься публікаційний внесок, який покриває витрати, пов'язані з редагуванням статей, макетуванням та друком журналу. Редакція журналу поштовою пересилкою не займається.

З повагою, відповідальний редактор «Таврійського наукового вісника»

Євгеній Сергійович Подаков

Контактна інформація редакції: 73006, Україна, м. Херсон, вул. Р.Люксембург, б. 23, Редакція «Таврійського наукового вісника»

Телефон: +38 (050) 518-37-18

podakov@list.ru

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Арестов С.В.....	3	Морозов Р.В.....	42
Безпалова Н.О.	58	Павлова Г.Є.....	87
Вдовиченко А.В.	11	Подаков Є.С.....	78
Височанська М.Я.	34	Попова А.О.	58
Гадзало А.Я.	27	Приходько І.П.....	87
Грещук Г.І.	20	Рудік Н.М.	92
Дребот О.І.....	34	Савченко М.О.	78
Дудченко В.В.	42	Ступень Н.М.	99
Іонова Т. Е.	87	Ткачів С.М.	50
Касперевич Л.В.....	68	Харчук Т.В.....	107
Лицур І.М.	50	Яремко О.П.....	114
Лісний В.А.....	58		

ЗМІСТ

Арестов С.В. Коммуникационные механизмы повышения эффективности экологических инвестиций в экосистемные услуги	3
Вдовиченко А.В. Особливості формування органічних кластерів в аграрному секторі економіки.....	11
Гадзало А.Я. Еколого-економічні аспекти природокористування транскордонного співробітництва	20
Грещук Г.І. Сучасний стан та проблеми розвитку системи землевпорядного забезпечення аграрного сектора України	27
Дребот О.І., Височанська М.Я. Еколого-економічна оцінка рівня комплексності використання земельних ресурсів в агросфері	34
Дудченко В.В., Морозов Р.В. Методологічні аспекти ціноутворення на ринку рису.....	42
Лицур І.М., Ткачів С.М. Сучасний стан лісового господарства України та пошук шляхів його розвитку	50
Лісний В.А., Попова А.О., Безпалова Н.О. Економіка молочного скотарства Херсонщини: чверть століття переходу до ринкових відносин....	58
Касперевич Л.В. Функції об'єктів природно-заповідного фонду України в системі екологічно-збалансованого розвитку економіки.....	68
Подаков Є.С., Савченко М.О. Податкова реформа в контексті інвестиційної привабливості підприємств України.....	78
Приходько І.П., Павлова Г.Є., Іонова Т. Е. Роль ефективності використання основних виробничих фондів підприємства в управлінні його економічно-фінансовою безпекою	87
Рудік Н.М. Особливості, проблеми та сучасні тенденції розвитку ринку праці України	92
Ступень Н.М. Функції рекреаційної сфери в структурі еколого-економічних систем	99
Харчук Т.В. Становлення теоретичних уявлень про конкуренцію у ретроспективі економічної думки	107
Яремко О.П. Стратегічні пріоритети екологічно збалансованого розвитку потенціалу лісового господарства.....	114

Таврійський науковий вісник

Випуск 97

Економічні науки

Підписано до друку 20.02.2017 р.
Формат 70x100 1/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 8,37. Наклад 100 прим.

Видавець Грінь Д.С.,
73033, м. Херсон, а/с № 15
e-mail: dimg@meta.ua
Свід. сер. ДК № 4094 від 17.06.2011